

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Tülin TORUNLAR

MUHAMMED-İ HİCÂZÎ VE SEÇME ÖYKÜLERİNİN
TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

ERZURUM - 2008

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı'nın Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

Danışman / Jüri üyesi

Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

Jüri üyesi

Prof. Dr. Turgut KARABEY

Jüri üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen ğretim üyelerine aittir. 21.03.2008

Prof. Dr. Vahdettin BAŐCI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	
İRAN ROMAN EDEBİYATI	III
BİRİNCİ BÖLÜM	
1.MUHAMMED-İ HİCAZÎ	6
1.1. Hayatı ve Yetiştığı Çevre	6
1.2. Edebi Kişiliği	8
1.3. Eserleri	12
1.3.1. Humâ	14
1.3.2. Perîcehr	16
1.3.3. Zîbâ	17
1.3.4. Sâğher ve Âheng	19
1.3.5. Pervâne	19
1.3.6. Sirişk	20
1.3.7. Âyîne	22
1.3.8. Mahmud Âğâ râ Vekil Konîd	23
İKİNCİ BÖLÜM	
2. MUHAMMED-İ HİCÂZÎ'NİN SEÇME ÖYKÜRLERİNİN	
TÜRKÇE ÇEVİRİSİ	
2. 1. خود کشی İNTİHAR	26
2. 2. آسایش زندگی YAŞAMIN HUZURU	31
2. 3. تنبلی TEMBELLİK	35
2. 4. دوگدا İKİ DİLENCİ	41
2. 5. نقادی ELEŞTİRİ	45
2. 6. بدنامی KÖTÜ ADLİLİK	49
2. 7. خندیدن GÜLMEK	52

II

2. 8. گل سرخ KIRMIZI GÜL	55
2. 9. نیکی İYİLİK	61
2. 10. کجا باید گریه کرد NEREDE AĞLANMALI	64
2. 11. خواب پریشان KARIŞIK RÜYA	68
2. 12. کتابفروش KİTAP SATICISI	75
2. 13. پول سفید GÜMÜŞ PARA	78
2. 14. مارگیر YILAN AVCISI.....	82
2. 15. کلیم کاشی KELİM-İ KÂŞÎ	84
2. 16. انگشتر / YÜZÜK	86
2. 17. دعوا KAVGA	93
2. 18. عاشقی کار خوبی است. ÂŞIKLIK GÜZEL BİR İŞTİR	95
2. 19. فردوسی FİRDEVSÎ	104
2. 20. شاه زنبور KRAL ARI	109
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	112
DİZİN	115
ÖZGEÇMİŞ	118

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED-İ HİCÂZÎ VE SEÇME ÖYKÜLERİNİN

TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

Tülin TORUNLAR

Danışman : Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

2008 – SAYFA : 118/VII

Jüri : Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

Prof. Dr. Turgut KARABEY

Muhammed-i Hicâzî İran öykücülük akımının önemli yazarlarından. Eserlerinde dönemin siyasi, sosyal ve ahlaki içerikli eserler yazdı.

“Pervane” ve “Zibâ” adlı eserleri Emile Zola’nın Threse Raquin ve Nana adlı eserlerine benzetilir. Romanlarında kadın kahramanlara geniş yer verilir.

“Giriş” ve “İki Bölüm”den oluşan bu çalışmada giriş bölümünde günümüz İran roman ve öykücülüğünü inceledik Muhammed-i Hicâzî’nin hayatını edebi kişiliğini ve eserlerini tanımını içermektedir.

İkinci bölüm ise yazarın “Ayine” adlı eserinden seçilen yirmi öykü Türkçe’ye çevrildi.

ABSTRACT
MASTER THESIS
MUHAMMED-İ HİCÂZÎ
AND TRANSLATION OF HIS SELECTED SHORT STORIES

Tülin TORUNLAR

Supervisor : Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

2008 – PAGE : 118/VII

Jury : Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

Prof. Dr. Turgut KARABEY

Muhammed-i Hicazi is an important novelist of the modern Persian short stories.

The author wrote short stories who are include to the problems of politics, social and morality of the period.

The novel named of “Pervane” and “Ziba” of Muhammed-i Hicazi are compared with the novel named of “Threse Raquin” and “Nana” of Emile Zola. The woman’s carecters are largely in his works.

In this survey which is consist of a introduction and two parts, in the introduction part research the novel and sort- story writting of today’s Persian.

The first part includes in author’s life, literary personality and the introduction of his stories.

The second part is include 20 short-stories which are selected from his work named “Ayine” and translated to the Turkish

KISALTMALAR

hk. : Hicrî kamerî

hş. : Hicrî şemsî

ÖNSÖZ

Fars edebiyatında modern anlamıyla roman yazıncılığının, **Muhammed Ali-yi Cemâlzâde**'nin 1300 hş./1921 yılında *Yekî Bûd Yekî Nebûd* adlı öykülerini Berlin'de yayınlamasıyla başladığı kabul edilir. Yeni ve teknik anlamıyla Fars edebiyatında roman yazıncılığının henüz ortaya çıkmamış olduğu meşrutiyet devrimi sonrası yıllarda bazı yazarlar klasik dönemlerde yaşamış birtakım önemli tarihî şahsiyetlerin hayatlarını konu alan romanlar kaleme aldılar. Bu tür eserler geçici olarak bu alandaki bazı aydın gruplar ve orta tabakadan çevrelerin geçmişe özlemden kaynaklanan hasreti, geçmişe yönelmeyi, ihtiyaçlarını karşılayabildi.

Tarihî roman, daha çok Eski İran'ın şaşaalı, şaşırtıcı, zirvelerde bulunan ve şimdilerde kaybedilmiş tarihî geçmişini, eski hatıralarını anma amacı güdüyordu. Bu dönemde kaleme alınan roman ve öykü türü eserlerde genellikle dönemin tarihî ve bazen de sosyal olayları yansıtılır.

İlk tarihî roman, **Mîrzâ Muhammed Bâkır-i Husrevî**'nin 1287 hş./1908 yılında *Şems u Tuğrâ* adıyla keleme almış olduğu eserdir. Husrevî bu eserinde kargaşa dolu Moğol döneminde gerçekleşen olayları konu aldı. **San'atîzâde-yi Kirmânî**, *Dâmgusterân* ya da *İntikâmhâhân-i Mazdek* adlı eserini başka bir tarihî olaydan ilham alarak 1299 hş./1920 yılında yazdı.

Meşrutiyet ve daha sonraki devrelerde İran romanı ve öykü yazıncılığının önemli kalemlerinden **Muhammed-i Hicâzî**'nin romanları, öykü ve makaleleri bazı çağdaşları gibi bu alanda tam bir dönüşümün öncülüğünü yaptı. Bazı mahfillerde Hicâzî, Fars nesrinin ustası olarak anıldı ve özellikle makale yazım tarzının birçok yönden gelişmesi ve olgunlaşmasını sağlayan bir edebî kişilik olarak ün kazandı.

Fars roman yazıncılığına yeni ve kitleler tarafından beğenilen bir tarz kazandıran Hicâzî'nin romanlarında ele aldığı konular, özgün tarzı çerçevesinde; yeni toplumun oluştuğu dönemlerde gücün merkezde toplanması; çeşitli sosyal kesimlerin toplumsal hayatın değişik alanlarında karşılaşması, aydın görüşlüler, ileri gelenler, sanatçılar, işçiler, işsizler ve onlar arasındaki ilişkiler ve mücadeleler ile ilgili sosyal içerikli eserlerdir.

VII

Bu çalışmamızda Muhammed-i Hicâzî'nin hayatı, edebî kişiliği, genelde Fars edebiyatı ve özelde de Fars roman edebiyatına getirdiği yenilikler ve edebî tarzı gibi özelliklerini ele aldık. Yazarın önemli öykülerine yer veren eserlerinden biri olan *Âyîne*'de yer alan yirmi öyküsünü Türkçe'ye çevirdik. Böylece hem çağdaş İran edebiyatının önemli yazarları arasında yer alan Muhammed-i Hicâzî'yi, Türk okuyucusuna tanıtmayı hem de İran romanı dünyasına bir pencere aralamayı amaçladık.

Çalışmanın başından beri kaynakların tasnifi ve değerlendirilmesinde bana yol gösteren, ilgisini hiçbir zaman esirgemeyen, yoğun işleri arasında bana değerli zamanını ayırıp en gin tecrübeleriyle doğruya yönelten ve hatalarımı tashih eden saygıdeğer hocam Prof. Dr. Nimet YILDIRIM'a, samimiyetle teşekkürlerimi sunmayı bir borç biliyorum.

Tülin TORUNLAR

ERZURUM-2008

GİRİŞ

İRAN ROMAN EDEBİYATI

Fars nesri, **Kâim Makâm-i Ferâhânî**, **Zeynelabidin-i Merâğêî**, **Abdurrahîm Talibof**, **Mîrzâ Feth Ali Ahundzâde**, **Mîrzâ Aga Hân Kirmânî** gibi yazarlardan ve Avrupa dillerinden Farsça'ya tercüme edilen eserlerden sonra daha sade bir niteliğe kavuşmuş oldu. Diğer taraftan klasik Farsça destan tarzı da, kendine özgü diliyle ve yapısındaki sadeliğiyle çok eski dönemlerden beri hayatini sürdürüyordu. Destan türünün seçkin örnekleri arasında yer almakta olan *Semek-i Eyyâr*, *Dârâbnâme*, *Hamzanâme*, *Ebû Muslimnâme*, *Tûtînâme*, Fars klasiklerinin çok eski dönemlerinden kalmış önemli eserlerdi. *Hezâr u Yek Şeb* ve *Emîr Arslan-i Nâmdâr* adlı eserler de Kaçarlar döneminin son devirlerinde bu klasik Fars destan geleneğini devam ettirmiştir. Farsça sade yazımcılığı, Kaçarlar döneminde tercüme ve sefernâme yazımcılığını da gerilerde bıraktı. Sade yazımcılık türünde hem İran'da yazılan sefernâmelerin ve hem de başta Avrupa ülkeleri olmak üzere İran dışında yazılmış olan romanların tercümeleri, Farsça nesrin yeni birtakım konular ve değişik kalıplar kazanmasına hazırlamışlardır. ¹

Mîrzâ Habîb İsfahânî tarafından Farsça'ya çevrilmiş olan *Hacı Baba İsfahânî* Farsça ilk roman ya da yeni tarzda kaleme alınmış ilk destan olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan Mîrzâ Cafer Karacadâğî'nin Farsça'ya çevirmiş olduğu *Sûtâregân-i Ferîb Horde* ya da *Hikâyet-i Yûsuf Şâh* adlı çeviri de, o dönemin tercüme destan türünün ilk örneklerini oluşturmaktadır. ²

Kaçarlar döneminde roman yazımcılığının bir bakıma zorunluluk arz etmesi, halkın ve toplumun yönelişleri doğrultusunda ortaya çıkmış olan yeni bir yazım tarzının ürünüydü. Bu yeni tarzı, ilk romancılar ve özellikle de onlar arasında **Ahundzâde** iyi kavramış ve hassas noktalarını yakalayabilmişti.

Aynı dönemlerde Sefername türü destanların yazımı ya da hayale dayanan Sefer nâmeler de, yazarların dikkatlerini çekmiştir. Bu tür de, sosyal birtakım değişimlerden

¹ Muhammed Cafer-i Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne/Edebiyyât-i Mu'âsir-i Fârsî* Tahran 1375 hş., s. 189

² Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 190

bahsetmekteydi. Zeynelabidin-i Merâğei'nin kaleme almış olduğu *Seyahatnâme-yi İbrahim Beg*, Mirzâ Abdurrahîm Tebrîzî/Talibof'un eserleri olan *Mesâlikü'l-Muhsinîn* ve *Kitâb-i Ahmed/Sefîne-yi Tâlibî* adlı eserlerin her üçü de, yazarlarının yaşadıkları dönemlerin sosyal ve siyasî birtakım problemlerini gündeme getirerek yeni bir tarzda tasarlayan hayali sefernamelerdir. Yapısal ve anlamsal açıdan bu tür eserler İran edebiyatının o zamanki yeni türleri olarak kabul ediliyordu. Aynı zamanda bu tür eserler, Fars dilini ve destan kalıplarını yeni destan yazımı türüne de hazırlamış oluyordu.³

Fars edebiyatında modern anlamıyla roman yazımcılığının **Muhammed Ali-yi Cemâlzâde**'nin 1300 hş./1921 yılında *Yekî Bûd Yekî Nebûd* adlı öykülerini Berlin'de yayınlamasıyla başladığı kabul edilmektedir. Cemâlzâde'nin ilk eseri olan *Fârsî Şekker Est* de ilk olarak bu gazetede ve daha sonra da *Yekî Bûd Yekî Nebûd* adlı mecmuasında yayınlanmıştır. *Yekî Bûd Yekî Nebûd*, altı ayrı romandan oluşmaktadır.⁴

Yeni ve teknik anlamıyla Fars edebiyatında roman yazımcılığının henüz ortaya çıkmamış olduğu meşrutiyet devrimi sonrası yıllarda bazı yazarlar klasik dönemlerde yaşamış birtakım önemli tarihî şahsiyetlerin hayatlarını konu alan romanlar kaleme aldılar. Bu tür eserler geçici olarak bu alandaki bazı aydın gruplar ve orta tabakadan çevrelerin geçmişe özlemden kaynaklanan hasreti, geçmişe yönelmeği, ihtiyaçlarını karşılayabildi. Tarihî roman, klasik İran'ın şaşaalı, şaşırtıcı ve zirvelerde bulunan ve şimdilerde kaybedilmiş olan tarihî geçmişini üzüntüyle ve teessüfle anabiliyordu. Bu dönemde kaleme alınan bu alandaki eserlerde dönemin olayları yansıtılmamaktadır.⁵

İlk tarihî roman, **Mîrzâ Muhammed Bâkır-i Husrevî**'nin 1287 hş./1908 yılında *Şems u Tuğrâ* adıyla kaleme almış olduğu eserdir. Husrevî bu eserinde Moğol döneminin kargaşa dolu döneminde gerçekleşen olaylarını konu almıştır. **San'atîzâde Kirmânî**, *Dâmgusterân* ya da *İntikâmhâhân-i Mazdek* adlı eserini başka bir tarihî olaydan ilham alarak 1299 hş./1920 yılında yazdı. Bu eserden kısa bir süre önce de

³ Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 190; Mîr Âbidînî, *Sad Sâl-i Dâstânnivîsî Der Îrân*, I, 22. Yahyâ-yi Âryenpûr, *Ez Sabâ Tâ Nîmâ*, Tahran 1350 hş., s. 346.

⁴ Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 192-193.

⁵ Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 195.

(1297 hş./1918) **Şeyh Mûsâ Kebûder-i Âhengî**, *Işk u Saltanat* ya da *Futûhât-i Kûruş-i Kebîr* adlı romanını yazdı.⁶

Dâstân-i Mânî-yi Nakkâş adlı roman da yine San'atîzâde tarafından kaleme alınmış (1305 hş./1926) Sâsânîler dönemi tarihî olaylarını konu alan diğer bir eserdir. Olumlu yönleriyle birlikte Pers milliyetçiliğini, Araplar'a karşıtlığını da içerisinde taşıyan İran'ın eski parlak tarihini yeniden canlandırma, sonraki dönemlerde de devam edegeldi. 1307 hş./1928 yılında Haydar Alî Kemâl, *Mezâlim-i Turkân Hatûn*'u kaleme aldı. Ruknzâde Âdemiyet, 1310 hş./1931 yılında *Delîrân-i Tengistânî* adlı eserini yazdı. Tarihî roman, bir diğer taraftan da kendi paralelinde sosyal içerikli romanların ortaya çıkmasına da zemin hazırlarken yeni ve modern anlamıyla roman yazımı tarzına bir derece daha yakın bulunuyordu.⁷

Halkın yaşamını ve toplumu tasvir eden sosyal içerikli ilk romanlar, I. Dünya savaşı'ndan sonraki yıllarda ve yaklaşık olarak *Yekî Bûd Yekî Nebûd* adlı eser ile birlikte başlamaktadır. Bu alandaki ilk eser **Murtazâ Muşfik-i Kâşânî** 'nin 1304 hş./1925 yılında kaleme almış olduğu ve yayınladığı *Tehrân-i Mehûf* adlı yapıttır. Bu eserden sonra bunun etkisinde kalınarak kaleme alınmış her biri Rızâ Şâh döneminin ümitsiz, heyecansız sosyal yönlerinden birini yansıtan birtakım romanlar ortaya çıkmaya başladı.

İran dışında da **Sâdık-i Hidâyet** İranlı yeni yazarların en ünlüsü olarak bilinir. Bu yüzden eserleri çeşitli dünya dillerine çevrilmekte ve üzerinde çeşitli açılardan akademik araştırmalar yapılmaktadır. *Bûf-i Kûr* adlı romanının yanında *Sâye-yi Rûşen*, *Seg-i Velgerd*, *Aleviyye Hânum*, *Velnigârî*; eleştirel yazılarından oluşan *Veğ Veğ-i Sâhâb*, birkaç tiyatro, ünlü yazarlardan yapmış olduğu birkaç tercüme en iyi öyküleri arasında yer almaktadır.⁸

Hidâyet'in yakın arkadaşları arasında yer alan **Bozorg-i Alevî**, Almanya'da öğrenim görmüş ve ülkesindeki siyasi durumu gerekçe göstererek hayatının önemli bir bölümünü orada geçirmiştir. Daha yazarlığı başladığı ilk yıllarda bir roman ve onlarca öykü yazmıştır. Eserleri 1332/1953-1357 hş./1978 yılları arasında İran'da yayınlanma

⁶ Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 195.

⁷ Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 195-196.

⁸ Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 198-199.

yasağıyla karşı karşıya kalmıştır. En ünlü eseri *Çeşmhâyeş* adını taşır ve Rızâ Şâh döneminin ünlü ressamı Kemâlulmuluk'un hayatı ve eserlerinden ilham alınarak yazılmıştır.⁹

Fars romanının bir diğer güçlü kalemi **Sâdık-i Çûbek**'in Şöhretinin zirvesine tırmanmasını sağlayan *Tengsîr* adlı romanı tarihi bir olaya dayanmakta, haklarını elde etmek üzere eline silah alan bir adamın hatıralarını canlandırma üzerine kurulmaktadır. *Çerâğ-i Âher* ve *Rûz-i Evvel-i Kabr* adlı eserleri ilk romanları kadar güçlü değildir. Çûbek'in öykülerinde kahramanları daha çok kötü talihli, sığınmasız ve kimsesiz şahsiyetlerdir. Yazar son derece dikkat ve tarafsız bir gözle kahramanlarının yaşamlarıyla ilgili ayrıntıları satırlarına aktarmıştır.

Özellikle de **Sâdık-i Hidâyet**, **Sâdık-i Çûbek** ve onları izleyen yazarlar, dikkate değer eserler kaleme almış, daha çok hayatın zorlukları, kanunsuzluklar ve düzensizlikleri dile getirmeğe çalışmışlardır. Onlardan sonra gelen yeni nesil yazarlar orta bir yol izleyerek hayatın zorlukları ve kötü yanlarıyla iyi ve mutlu anlarını dengeli bir şekilde eserlerine yansıtmış ve birinci neslin eserlerine oranla daha ümitsizlik verici nitelik taşımışlardır. Bunların tarzları da İran ve İranlının kendi öz değerleriyle batıdan alınan yeni tarzların karışımı sonucu ortaya çıkmıştır. Eserlerinde hem değişik ölçülerde Avrupa tarzı ve unsurları kullanılırken aynı zamanda klasik Fars edebiyatının rengi ve kokusu da algılanmaktadır. Bunlar arasında **Celâl-i Âl-i Ahmed**'in tarzı **Nâsır-i Nusrev**'in nesir özelliklerini, **Sa'dî**'nin *Gülistân*'ındaki kısa ve öz anlatımları, **Abdullâh-i Ensârî**'nin eserlerindeki tarzı okuyucuya hatırlatmaktadır.¹⁰

Romanlarında orta yolu takip eden yazarlardan biri olan **İbrâhîm-i Gulistân**, özellikle Amerikalı roman yazarlarının etkisinde kalıp daha çok formalist yazarların tarzına yakın kendine özgün bir tarzda eserler kaleme almış, bu yüzden özellikle yenilikçi genç neslin dikkatlerini çekmiştir. Kendisi de William Falkner ve Hemingway gibi Amerikalı yazarların eserlerini Farsça'ya çevirmiştir.

Meşrutiyet sonrası İran yazarları arasında iki özelliğiyle öne çıkan **Celâl-i Âl-i Ahmed**'in birinci önemli özelliği dindar ve dinî bilimlerde öne çıkmış bir ailede

⁹ Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 200.

¹⁰ Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne.*, s. 204-205.

dünyaya gelmiş olmasına rağmen bu araştırmacı kişiliği ve ruhi susamışlığı nedeniyle dinî atmosferin rahatlatıcı havasında bir türlü huzur bulamaması, ikinci önemli özelliği de bu hareketli ve dopdolu yaşantısının etkisi altında kalarak yeni bir tarz oluşturması ve arkasından dili ve düşüncelerine hayranlık duyan uzun yıllar bu tarzı benimseyerek izleyen genç nesilleri sürüklemesidir.¹¹

Celâl-i Âl-i Ahmed'in en önemli romanı 1337 hş./1958 yılında yayınlanan *Mudîr-i Medrese*'dir. 28 Mordâd 1332 hş./1953 yılında gerçekleştirilen ayaklanmadan sonra yönetimde meydana gelen yolsuzluklar ve bozulmaların ümitsizliğe düşürdüğü sığınmasız bir müdürün başından geçen olayları ele alan *Mudîr-i Medrese*'nin nesir tarzı ve yazara özgün özellikleri o günün genç nesillerini ve izleyen onlu yıllardaki gençleri önemli ölçüde etkisi altında bıraktı. Celâl-i Âl-i Ahmed'in diğer eserlerinden *Nûn ve'l-kalem* (Tahran 1340 hş./1961) o dönemin sosyal durumunu roman dilinde anlatan bir çalışmadır. Yazarın bir diğer eseri *Nefrîn-i Zemîn* (Tahran 1346 hş./1967) gerçekte *Mudîr-i Medrese*'nin devamı niteliğindedir. Bu roman Fars edebiyatında köy ve köylülerle ilgili konulara yer veren, köy edebiyatına kapı aralayan ilk eserler arasında yer alır.

¹¹ Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 206.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MUHAMMED-İ HİCAZÎ

1.1. Hayatı ve Yetiştığı Çevre

Seyyid Muhammed-i Hicâzî, Mîrzâ Muhammed-i Hicâzî Mutî'uddevle diye de bilinen **Muhammed-i Hicâzî**, 24 Zilhicce 1318 hk./1 Nisan 1901 tarihinde Tahran'da dünyaya geldi. Tefreş'li olan babası **Seyyid Nasrullah-i Mutî'uddevle** Kaçarlar döneminin ünlü defterdarlarından¹² Hicâzî Farsça ve Arapça ilk bilgilerini **Şeyh Muhammed Hüseyin**'den aldı. İlk ve orta öğrenimini Saint Louis okulunda tamamladı. 14 yaşında babasını kaybetti (1333 hk./1915). Bu yüzden daha gençliğinin ilk yıllarında devlet hizmetine girmek zorunda kaldı.¹³

Asıl uğraşı iletişim mühendisliği olan, ancak edebiyata olan yoğun ilgisinden dolayı İranlı ünlü roman yazarları arasında da yer alan ve daha çok bu özelliğiyle öne çıkan, öte yandan oyun yazarı, tercüman ve aynı zamanda bir siyasetçi olan Muhammed-i Hicâzî, 1300 hş./1921 yılında Posta, Telgraf ve Telefon Bakanlığı tarafından görevli olarak Büyük Rıza Şah'ın da destekleriyle Avrupa'ya gönderildi. Başta Fransa olmak üzere değişik Avrupa ülkelerinde asıl ihtisas alanına ek olarak psikoloji dalında da öğrenim gördü. Daha sonra Hicazî, psikoloji dalında da birtakım eserler kaleme almıştır. Avrupa da bulunduğu sekiz yıl boyunca yavaş yavaş toplumsal roman ve hikâyeler yazma düşüncesindeydi.¹⁴

Öğrenimini tamamladıktan sonra iletişim mühendisi olarak ülkesine dönen Hicâzî, uzun süre aynı bakanlıkta çalışarak müdürlük ve genel müdürlük seviyesine kadar

¹² Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, İstanbul 1999, s.156.

¹³ Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 156-157; Muhammed Ali-yi Sapânlû, *Nivîsendegân-i Pîşrov-i Îrân*, Tahran 1374 hş.; Abdulâlî-yi Destğayb, "Muhammed-i Hicâzî", *Peyâm-i Novîn*, (Tahran 1340 hş.), Yıl: IV, Sayı: 3, s. 2.

¹⁴ Mîr Âbidînî, *Ferheng-i Dâstânnivîsân-i Îrân*, s. 66; Hurmuz-i Rahîmîyân, *Edvâr-i Nesr-i Fârsî*, Tahran 1380 hş., s. 98- 99.

yükseldi. Hicâzî bu teşkilatta çalışırken *İran-i İmrûz* ve *Post u Telgraf u Telefon* dergilerinin de müdürlüğünü yapıyordu.¹⁵

Bu görevinden sonra, o dönemin bir tür sansür kurumu sayılan “Sâzmân-i Perveriş-i Efkâr: Düşünce Eğitim Kurumu”, İdâre-i Komisyon-i Matbû’ât: Basın Komisyonu İdaresi’nde çalıştı. Sâzmân-i Perveriş-i Efkâr’ın yayın organı olan ve ilk sayısı 1939-1942 yılları arasında yayınlanan *Îrân-i İmrûz: Bugünkü İran* dergisinin yönetim kurulunda görev aldı. “Ferhengistân-i Îrân: İran Kültür Kurumu”nun daimi üyeliği, 1320/1941 Şehrîver olaylarından sonra bir süre “İdare-i Kull-i İntişârât u Teblîgât-i Îrân: İran Yayınlar ve Enformasyon Genel Müdürlüğü” ve dört dönem senatörlük görevlerinde bulundu. Birçok Avrupa ülkesine seyahatlerinin yanı sıra Hindistan ve Amerika’ya da gitti. Hayatı boyunca egemen rejime sadık bir insan olarak yaşadı ve bu yüzden zaman zaman yönetim tarafından ödüllendirildi¹⁶

Muhammed Hicâzî, Îrân ve Pakistan kültür meclisi başkanı, Ruh ve Düşünce Sağlığı Kurumu müdürü ve 1320 hş./1941 Şehrîver ayı olaylarından sonra da bir süre Îrân’ın yayınlar ve yönergeler genel idarî başkanı ve atama senatosunun değişik dönemlerinde Tahran senatörü olarak da önemli hizmetlerde bulundu.¹⁷

Muhammed Hicâzî, bir süre beyin yetersizliği hastalığı sebebiyle bitkisel hayata girdi, sonunda 10 Behmen 1352 hş./20 Ocak 1974 Çarşamba günü 73 yaşında hayata gözlerini yumdu.¹⁸

¹⁵ Sapânlû, *Nivîsendegân-i Pîşrov-i Îrân*, s. 75.

¹⁶ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 243; Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 157; Yahya-yi Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, Tahran 1324 hş., s. 243; *Eser Âferînân*, Tahran 1377 hş., II, 266; Mîr Âbidînî, *Ferheng-i Dâstânnivîsân-i Îrân*, Tahran 1369 hş., s. 66; Rahîmîyân, *Edvâr-i Nesr-i Fârsî*, s. 99.

¹⁷ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 243; Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 157.

¹⁸ Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 157.

1.2. Edebi Kişiliği

Hicâzî Fars roman yazıncılığının yeni ve kitleler tarafından beğenilen bir tarz sahibidir.¹⁹ Humâ adlı eseri, genç ve yetenekli yazarı halka tanıttı ve önemli bir şöhret kazandırdı.²⁰ *Zibâ* adlı romanı ise, Kaçar yönetiminin yerine merkezîyetçi Pehlevî devletinin bürokrasisinin egemen olduğu dönemin toplumsal psikolojisini betimleyen en seçkin toplumsal romanlardan birisidir.²¹

Hicâzî'nin romanlarında ele aldığı konular, özgün tarzı çerçevesinde; yeni toplumun oluştuğu dönem gücün merkezde toplanması ve çeşitli sosyal kesimlerin toplumsal hayatın değişik alanlarında karşılaşması, aydın görüşlüler, ileri gelenler, sanatçılar, işçiler, işsizler ve onlar arasındaki ilişkiler ve mücadeleler ile ilgili sosyal içerikli eserlerdir.²²

Rıza Şah döneminin öykü yazarlarından Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne Humâ*, *Perîçeher* ve *Zibâ* gibi romanlarında güzel ve akıcı bir nesirle temelleri zayıf bir karamsarlıktan söz etmiştir. Onun sürekli olmayan bir dizi çaba ve gayretlerin ardından yenilikçilik alanında daha rahatlamış olduğu görülmektedir.²³

Hicâzî pek çok öykü yanında edebi yazılar da yazmış, eserleri defalarca basılmıştır. Ancak bütün eserlerinde edebî yaratıcılık bakımından zayıf; toplumsal düşünce yönünden eski ve klasik tarzda düşünen yazarlar arasında yer almaktadır.²⁴

Okuyucunun huzursuzluk ve başıbozuklukları dile getiren yazılar yanında, doğruluk, şefkat, insanlık, şeref ve iyilik konularının işlendiği eserlere gereksinimi

¹⁹ Sapânlû, *Nivîsendegân-i Pîşrov-i Îrân*, s. 58.

²⁰ Destğayb, "Muhammed-i Hicâzî", *Peyâm-i Novîn*, s. 2.

²¹ Hasan-i Mîr Âbidîni, *Îran Öykü ve Romanının Yüzyılı* (Çev. Hicabi Kırlangıç), Ankara 2002, II, s. 48.

²² Muhammed-i Hukûkî, *Murûrî Ber Târîh-i Edeb ve Edebiyyât-i İmrûz-i Îrân*, Tahran 1377 hş., s. 43.

²³ Sadr-i Hâşimî, *Târîh-i Cerâid ve Mecallât-i Îrân*, İsfahan 1363 hş., I, 119.

²⁴ Mîr Âbidîni, *Îran Öykü ve Romanının Yüzyılı*, II, 49.

vardır. Hicâzî'nin hikayelerinde bugünün sosyal hayatında yaygın olarak rastlanan hayat unsurları da bulunmaktadır.

Onun hikaye, çeviri ve makalelerinin çoğu okuyucuya, içinde kin, çirkinlik, karışıklık ve huzursuzluğun bulunmadığı ya da yok olmaya mahkum olduğu bir erdem şehrinin yolunu gösterir. Akıcı ve tatlı anlatımı, güzel cümleleri, mutluluk kaynağını büyüttüğü gibi, okuyucusuna da huzur verir.

Hicâzî kendi ifadeleriyle; İran'ın çağdaş yazarlarının eserlerinden hiçbirini okumamıştır. Örneğin Sadık-ı Çubek'i tanımamakta, ismini sadece birkaç kez duyduğunu söylemektedir. Çağdaşlarından Sâdık-ı Hidayet ve Celâl Âl-i Ahmed ile dostluğu vardır. Bu iki yazarın eserlerini de okumamış olduğu anlaşılıyor. Bu durum kendisine sorulduğunda haklı olarak şunları söyler: “Edebi çalışmada ilerlemek için çalışmak gerekir. Dünya düzeyinde olmayan İran'lı yazarların eserlerini okumak bir derde deva olmuyor. Ben Şato Biryân, Antolia Frens, Walter, Jean Jacques Rousseau ve diğerlerinin eserlerini orijinal dilleriyle defalarca okudum, ömrüm kalırsa yine okuyacağım.”²⁵

Hicâzî, hangi üslubu takip ettiği konusundaki soruların cevabını şöyle ifade etmiştir:

“Hangi tarzı takip ettiğimi anlamak için bizzat kendim de çok uğraşım. Farkında olmadan baktım ki bütün eserlerim; isterseniz siz adına hizmet deyin, iyilik, iyiliği telkin, dostluklara yönlendirme, iyiliklere yol gösterme amacı taşımaktadır. Sanki benim amacım okuyucuyu daha iyileştirmek ve daha mutlu etmektir. Buradaki kanıtım da şudur: *“Ben bütün canlıların sıkıntılarını hatta dünyadaki cansızların dertlerini bile anlıyor ve bunlardan dolayı sıkıntı duyuyorum. Bu dünyadaki yaratıkların özellikle de insanların ne kadar ilginç, sıkıntılarla yüz yüze olduklarını gördüğümde onların bu sıkıntılarını elimden geldiği kadar azaltmayı vicdani bir görev biliyorum.”*²⁶

²⁵ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 256.

²⁶ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 256.

Hicâzî'nin romanları hakkında Muhammed Alî-yi Cemâlzâde şu cümleleri ifade eder:

“Zevk ve güzellik sahibi Mutîuddevle Hicâzî Bey'in romanları yazım ve düşünce konularının açıklaması bakımından son derece ilginç ve önemlidir. Fakat eserlerinin çekicilik gücü yeterli değildir. Okuduklarında bazı batılı yazarların romanları okunurken insanı kaplayan hırs ve susamışlık hissedilmiyor.”²⁷

Bazıları da bu konuda şöyle ifadelerde bulunurlar: İran öykücülük akımı tarihsel açıdan izlenecek olursa, çağdaş yazar olarak bir kaç kişiden söz etmemiz gerekir: bunlar, Muhammed Alî-yi Cemâlzâde'nin yanında Alî-yi Deştî ve Muhammed-i Hicâzî'dir. Öte yandan Sâdık Hidâyet ve Bozorg-i Âlevî de daha çok İran'ın ilk kuşak çağdaş öykü yazarları olarak bilinirler. Aslında bu dalda öncü olan Cemâlzâde, metod ve roman yazımı tekniğinin kullanılışı açısından öykü yazımında Hicâzî ve Deştî'den daha başarılı, aynı zamanda hikaye yazımcılığı tarzına daha yakın özellikler gösteriyorlardı. Fakat Hicâzî ve Deştî'nin etkisi Cemâlzâde'nin yazılarının etkisinden daha fazlaydı. Bunun gerekçesi de onların eserlerinin ve yazım tarzlarının yoğun kitleler tarafından kabul görmesiydi.²⁸

Muhammed-i Hicâzî öykülerinde toplumun değişen tabakalarından kesitler verirken kendisi çoğu zaman soğuk bir gözlemci olarak kalır. Ne psikolojik tahlillere yöneldi, ne de çözüm yolları aradı. Genel olarak “edebî” denilebilecek, mecaz ve abartılı istiârelerle dolu bir üsluba bağlı kaldı. Doğallıktan uzak kalmakta bir sakınca görmedi. Sadık-ı Hidâyet, Sadık-ı Çûbek, Celâl Âl-i Ahmed, Ali Muhammed-i Efgânî, Bozorg-i Alevî gibi çağdaşı olan ve eski kültüre dayanarak ileriye bakmaya çalışan yazarların el attıkları ve İran toplumunu kemiren meselelere girecek yerde Ali Deştî ile aynı safta, toplumsal huzurun egemen olduğunu savunmaya çalıştı. Eserlerinin kahramanlarıyla hiçbir ruhsal bağlantı kurmadı ve tam manasıyla onların dünyasını kavrayamadı. Öte yandan, çağdaşı olan yazarlardan hiçbirinin eserini okumadığını,

²⁷ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 256.

²⁸ Yakûb-i Âjend, *Edebiyyât-i Novîn-i Îrân*, Tahran 1368 hş., s. 360.

dünyaca meşhur olmadıkları için İranlı yazarların derdine deva olmadığını, bunun yerine batı klasiklerini okumayı yeğlediğini itiraf etti.²⁹

Onun, özgür ama arzularla dopdolu bir kadının varlığında tecelli eden sade hayatından modern kentli hayatına doğru hızla değişimi, İran toplumunun 1300 hş./1920'lerdeki sınıfsal hareketliliğinin en önemli göstergelerinden biridir. Bu yıllar, orta sınıf bireyciliğinin, aşiret ve toprak ağalığı ilişkilerinin yerini almaya başladığı; sermayenin, aristokrasinin yerine geçtiği yıllardır. Meşrutiyetin yenilgiye uğramasından kaynaklanan ahlakî çöküş ve zenginleşme hırsı döneminin kahramanı olan Mîrzâ Huseyn Hân, kendi amaçlarına ulaşma uğrunda her yola, hatta cinayete bile başvurur. *Zibâ*, böylesi bir durumu eleştirirken bazen meşrutiyet dönemi öykülerinin söyleysel tarzına bürünür. Ne var ki meşrutiyetçi yazarlar ispatlara karşı kanun isteme silahıyla mücadele ettikleri halde, Hicâzî'nin yasal istibdatçılara karşı koyma yolundaki ahlakçılık ve duygusallıktan başka bir aracı yoktur. Umutsuzluğun umutların yerini aldığı, sahte ve fırsatçı devrimcilerin gerçek meşrutiyetçilerin yerine geçtiği yıllarda yazarın eserlerinde, ölümcül düşünceler ve reformcu ahlakçılar toplumsal siyasi bilincin yerini alır.³⁰

Müşfik-i Kâşânî, Hicâzî, Cihângîr-i Celîlî gibi yazarlar, hapisten ve öldürülmekten korkup romantik Avrupa edebiyatından etkilenerek, didaktik eserlerinde toplumsal kaosun çaresini, bireyin hümanist duyguları ve doğru ahlak yoluyla düzeltilmesinde görür ve yer yer okuyucuya nasihat çekerler. Bu öğütçüler arasında, mutsuz yazar Cihângîr-i Celîlî'nin yüreği hepsinden daha yanıktır.³¹

Müşfik-i Kâzîmî'nin, yoksul bir aileden bir gencin aşk macerası konu alan *Tehrân-i Mehûf: Korkunç Tahran* adlı ilk toplumsal romanı bu türdendir. Diğer toplumsal içerikli roman, Muhammed-i Hicâzî'nin *Zibâ*'sıdır. Bazı çevrelerin tepkisini

²⁹ Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 161.

³⁰ Mîr Âbidînî, *İran Öykü ve Romanının Yüzyılı*, II, 49.

³¹ Mîr Âbidînî, *İran Öykü ve Romanının Yüzyılı*, II, 50.

çekse de, toplumun kadınlarını olduğu gibi niteleyen durumları ve halleri ve kişileri sebebiyle bir kısmı onun yazım tarzını beğenmiştir.

Hicâzî'nin makaleleri tam bir dönüşümün öncülüğünü yaptı. Bazı mahfillerde Hicâzî, Fars nesrinin üstadı olarak anıldı ve özellikle makale yazım tarzının birçok yönden gelişmesi ve olgunlaşmasını sağlayan bir edebî kişilik olarak İran'da ün kazandı. Oysa öte yandan bazıları onun eserlerini ve yazım tarzını fazla önemsemezler.³²

Hicâzî'nin öyküleri yazarın bir durum ve olayı gerçek yaşamdan aldığı ahlakî, dinî ve sosyal içerikli bir dizi makalelerden oluşur. Kendi konusunu ve amacını daha çok ve daha iyi açıklamak için onların arasına bir hikaye yerleştiriyor. Bu iş alabildiğine zor ve sanatkârane bir tarzla gerçekleştirilmekte ve daima öğüt ve nasihatle sonuçlanmaktadır.³³

1.3. Eserleri

Hicâzî, edebî çalışmalarına 1307 hş./1928'de *Hûma* ile başladı. Ertesi yıl *Perîçehr*'i yazdı. Her iki öykü refah içindeki kentli kadınların durumunu ele alır. *Hûma*, bu kadınların “iyi, soylusu”, *Perîçehr* ise “kötü, hain” olanlarının örneğidir. Hûmâ'nın aşk ve toplumsal konulu maceraları 1289 hş./1910'lu yıllarda geçer. Evlilik hayatından memnun olmayan Hasan Ali Han adındaki bir memur, eski bir dostunun kızı olan Hûmâ'ya aşık olur. Kız, Hasan Ali Han'ın hatıra defterini karıştırarak bu sırrı öğrenir, çeşitli aşk maceralarından ve toplumsal olaylardan sonra onunla evlenir. Gerçekte *Âyîne* ve çeşitli makaleleriyle yeni ve herkes tarafından beğenilen bir tarz ortaya çıkardı. Hicâzî adının yazarlar arasında ilk sırayı almasını sağladı.³⁴

³² Hâşimî, *Târîh-i Cerâid ve Mecallât-i Îrân*, I, 134.

³³ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 250.

³⁴ Mîr Âbidîni, *Îran Öykü ve Romanının Yüzyılı*, II, s. 48.

İngilizce ve Fransızca'yı iyi düzeyde bilen Hicâzî, Fransızcadan birkaç roman ve makaleyi Farsça'ya çevirmiştir. Öte yandan musikiyle de yakından ilgilenen yazar, setarı da iyi çalmaktadır.³⁵

Humâ (1307 hş./1928), Perîçehr (1308 hş./1929) ve Zîbâ (1311hş./1932). En ayrıntılı olan eseri, son romanıydı. Yazarına büyük bir şöhret armağan etti. Hicâzî bu döneminin çalışkan ve çok yazan birkaç yazarından biri olarak bilinmektedir. Sadık-ı Hidâyet'in romanları ve özellikle onun Bûf-i Kûr: Kör Baykuş'la kıyaslandığında daha değerlidir.³⁶

Muhammed Hicâzî, daha çok eserlerindeki kadın kahramanları, yani; Humâ, Perîçehr ve Zîbâ'yla ün yaptı. İran toplumunda yaşanan aşk eksenli problemleri çeşitli ilgi çekici serüvenlerle canlandırmıştır.³⁷

Daha çok romantik 32 parçadan oluşan *Sâğ̈er: Kadeh* (1952) ve ahlaki ağırlıklı 27 parçadan meydana gelen *Âheng* (1952) de *Âyîne* ve *Endîşe* ile aynı değerdedir.³⁸

Hicâzî'nin yirmiden çok kitabı yayımlanmıştır. Bunlardan Perîçehr, Sirişk, Homâ, Pervâne ve Zîbâ hikayeleri ile; *Âyîne*, *Endîşe*, *Nesîm*, *Sâgar* ve *Âheng* gibi hikaye mecmuaları defalarca basılmış ve dönemimin en başarılı kitapları arasında yer almıştır.³⁹

Âyîne, *Sâğ̈er*, *Âheng* gibi eserlerinde Hicâzî, aynı şekilde bir takım mazmunları toplumun alt tabakalarının yaşamlarından seçti fakat o aynı şekilde uzaktan bakan ve olaylara müdahale etmeyen bir gözlemci olarak kaldı. O, bilgi birikimi olan bir aydıdı, kahramanlarının kaderiyle hiçbir şekilde duygusal bir ilişkisi yoktu ve onların dünyasını gerçekten anlamadı. Bu bakımdan Hidâyet'le aralarında yerden göğe kadar fark vardır. Toplumun yüksek tabakaları türünden olan bu bakış açısı kuşkusuz hiçbir şekilde ona

³⁵ Destğayb, "Muhammed-i Hicâzî", *Peyâm-i Novîn*, s. 2.

³⁶ Rahîmîyân, *Edvâr-i Nesr-i Fârsî*, s. 98- 99.

³⁷ Hâşîmî, *Târîh-i Cerâid ve Mecallât-i Îrân*, s. 142.

³⁸ Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s.159.

³⁹ www.doguedebyati.com.

olan sevgiyi artırmadı. Bu eserin bakış açısından da resmi makamların onaylarından geçmişti: 1907 yılında Hicâzî nesrinden dolayı bir devlet ödülü aldı.⁴⁰

1.3.1. Humâ

Hicâzî, 1300 hş./1921 yılından itibaren roman yazarlığı dünyasına girdi, *Humâ* adlı ilk romanını kaleme aldığında Paris'teydi.⁴¹ Konu aldığı olayları oldukça ayrıntılı bir şekilde işleyen Humâ, ilk kez 1307hş./1928 yılında Tahran'da yayınlanmıştır. Bu romanın ana teması çağdaş İran'ın tarihî ve toplumsal olaylarından bir kesittir. Yani meşrutiyet hareketinden başlayıp İran tarihindeki önemli gelişmelerden 1299 hş./1920 ihtilaline kadar biten dönemdeki gelişmeleri ele alır. Bu dönemin yönetimdeki kargaşadan, ülkenin değişik alanlardaki sıkıntılı durumu, güç sahiplerinin kamplaşmaları, Rusya ve İngiltere'nin işgalinden kaynaklanan olaylar, merkezi hükümetin zayıflığı, bozulmuşluğu ve güven kaybı gibi önemli olaylar ve gelişmeler Hicâzî'nin ilk romanları için uygun temeller ve ortamlardır.⁴²

Gelişmeler, 1917 Ekim Devrimi'nden biraz önce, İran'ın kuzey bölgelerinin Rus imparatorluğu ordularının işgalindeyken yaşanmıştır.⁴³ Romandaki ana karakterler **Humâ** ve **Hasan Ali Han**'dır.⁴⁴

Humâ, toplumsal olaylarla iç içe yaşanmış heyecanlı bir aşk serüvenini konu alır. Asıl ve en önemli karakteri de Humâ'dır. Bu isim, İran mitolojisindeki saadet ve mutluluk kuşunu da okuyucuya hatırlatır.⁴⁵

⁴⁰ Ajend, *Edebiyât-i Novin-i Îrân*, s. 86.

⁴¹ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 243.

⁴² Destğayb, "Muhammed-i Hicâzî", *Peyâm-i Novîn*, s. 3.

⁴³ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 244.

⁴⁴ www.radfa.blogfa.com

⁴⁵ Mutluluk simgesi, devlet ve hükümdarlık sembolü bir kuş olan Humâ, Sîmorğ gibi efsanevî bir kuşun adıdır. Fars edebiyatında varlığına kesinlikle inanılan yaratıklar arasında yer alır. Onun saadet

Roman kahramanı Hasan Ali Han, okumuş ve aydın görüşlü bir kişiliktir. Bir devlet dairesinde memur olarak görev yapmaktadır. Avrupalı yazarların ve değişik bilim dallarında eser vermiş bilginlerin, filozofların; Jean Jacques Rousseau, Voltaire ve daha nicelerinin eserlerini okumuş, eski ve yeni felsefî inançları yakından bilmektedir. Hayatı özellikle bu okumalarının da etkisiyle göreceli olarak değişmiş, fakat yapmış olduğu uygunsuz evlilikten dolayı sıkıntı çekmektedir.

Candan bir arkadaşı vardır. Adamcağız, karısı ve biricik kızı Humâ'yı ona emanet etmiştir. Arkadaşının ölümünden sonra karısının ve kızı Humâ'nın bakımını da o üstlenmiştir. Bilgisiz ve kötü huylu bir karısı olan ve onun geçimsizliğinden acı çeken Hasan Ali Han'ın tek sevinç kaynağı Humâ'dır. Humâ'nın eğitimine son derece önem vermektedir. Yedi yıldır, ona ve annesine bakmaktadır.⁴⁶

Humâ, hikayenin başlarında yirmi bir yaşındadır ve yakışıklı bir genç olarak görünen Menûçehr ile evlenmek niyetindedir. Romanın bu bölümünden itibaren Hasan Ali Han'ın içsel çekişmeleri başlar. Hasan Ali Han'ın, Humâ'ya aşık olduğu anlaşılır. Humâ bu durumu fark ederek bu önemli konuda karar vermekte tereddüt eder.

Hasan Ali Han'ın bir notunu okuyup kendisine aşk beslediğini öğrenen, içindeki sırrı anlayan Humâ gizli gizli onun ve kendisinin zavallılıklarına gözyaşı döküyor. Bir yandan Menûçehr'i seviyor öbür yandan kendinin yüce dostunun ve koruyucusunun iyiliklerini unutmak istemiyor.⁴⁷

veren gölgesinin etkisine inanılır. "Humâyûn: *kutlu, talihli*", onun nitelermeleri arasında yer alır. Eskiler Humâ kuşunun gölgesi altında gölgelenenlerin kutlu ve talihli kişiler olduklarına inanırlardı. (Yahâkkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 451; Bahâuddîn-i Hurremşâhî, *Hâfıznâme*, Tahran 1372 hş., I, 493; Muhammed Rızâ-yi Berzger Hâlıkî, *Şâh-i Nebât-i Hâfiz*, Tahran 1382 hş., s. 274; Kedkenî, *Mantuku't-tayr-i 'Attâr*, s. 178).

⁴⁶ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 244; Destğayb, "Muhammed-i Hicâzî", *Peyâm-i Novîn*, s. 3.

⁴⁷ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 244.

Hasan Ali Han resmî görevle Kazvin'e gider, Humâ'ya bir mektup yazar: "Menûçehr'i gördüm ve senin yanına gönderdim. Birbirinizi öncekinden daha fazla sevin. Dünyada tek varlığım senin mutluluğundur..."

Tam düğün hazırlıkları yapılmışken Menûçehr'in İsfahan'da karısı ve çocuğu olduğu anlaşılır. Humâ Menûçehr'e olan yoğun aşkına rağmen onu reddeder, kendisi annesiyle birlikte Hasan Ali Han'n yanına Kazvin'e gider.⁴⁸

Ama Humâ'nın aşkıyla kendinden geçen Menûçehr şeytanca planlar yapar ve Hasan Ali Han'ı hapse attırır. Uzun bir sıkıntılı dönemden sonra Hasan Ali Han hapisten kurtulur ve Humâ, Hasan Ali ile evlenerek Tahran'a gider.⁴⁹

1.3.2. Perîçehr

Hicâzî, Humâ'dan bir yıl sonra -1308 hş./1929'da – *Perîçehr*'i yayınladı, ardından da *Zîbâ*'yı yazdı. Her iki romanın konusu İranlı kadınların alinyazılarının okuyucuya aktarılmasını amaçlamaktadır. Yazar *Perîçehr*'in ve *Zîbâ*'nın şahsında okuyucuyu zulümde boğulmuş kadınlarla ileri gelen ailelerin yanında refah içinde yetiştirilen kadınlarla tanıştırıyor. Her iki roman, özellikle de *Zîbâ*, bazen şehirli orta sınıfın yaşamını bazı yönlerden eleştirse de, *Hicâzî*'nin tüm çalışmaları gibi ahlaki ve eğitici yönü ön plandadır.⁵⁰

Romandan çok hikaye olarak adlandırılması gereken *Perîçehr* ile *Zîbâ* adlı romanlarında canlandırdığı kız tipleri, Humâ'nın aksine ahlaksal yönden zayıf karakterli ve şehvet düşkünüdürler. *Perîçehr*, heveslerinin esiri olmuş, oynak, kocasını aldatan bir kadındır. *Hicâzî*'nin en güzel romanı olan ve iki ciltten oluşan *Zîbâ*'da Kaçar rejiminin çöküşünden önceki yıllarda devlet kuruluşları ile şehir hayatındaki toplumsal yozlaşma işlenir. Roman, tutukevindeki bir suçlunun avukatına yazdığı ve başından geçenleri uzun uzadıya anlattığı mektup havasındadır. *Hicâzî* bu üç romanda, ailelere, çocuklarına

⁴⁸ Âryenpûr, *Ez Nimâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 244.

⁴⁹ Destğayb, "Muhammed-i Hicâzî", *Peyâm-i Novîn*, s. 4.

⁵⁰ Âryenpûr, *Ez Nimâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 246.

Avrupaî bir öğrenim sağlamaları, onlara aile değerlerini öğretmenleri, mutluluğa nasıl bulacakları ve onu nasıl koruyacaklarını anlatmaları mesajını verir.⁵¹

Romanın asıl karakterinin adı Perîçehr'dir. Roman tüm şekliyle bu karakter ve kadın etrafında dönüyor.⁵²

1.3.3. Zîbâ

Zîbâ, Hicâzî'nin romanları arasında seçkin bir yere sahiptir. Bu romanda – yazarın diğer romanlarının, örneğin *Humâ*'nın aksine– gerçekler daha çok öne çıkmış, duygular ve hayaller onda daha az yer almıştır. Olaylar kendi sıradanlığı ve doğallığıyla okuyucu sahte ve yapmacık bir romanla karşı karşıya olduğunu daha az hisseder. Olayların gelişiminde bulunup katkı sağlayan kahramanlar ve herkes yaşayan insanlardır. Herkes kendi gerçek tipinin temsilcisidir. Din adamı, bakan, memur, mücahit, despot, döneke siyasetçi, saf özgürlükçü karakterler oldukları ve yaşadıkları gibi tanıtılmışlardır. Tahran halkının kurumlarının bozulmuşluğu ve halkın kötülöklere bulaşmışlığı ve tuzakların, kalleşlerin, hilelerin enteresan sahneleriyle tasvir edilmiştir: Her yerde fahiş bir kadının eli ulaşıyor ve devletin müdürlerini ve memurlarını azledip atıyor. Hesapsızlığından değeri düşmüş ayak takımından biri hilenin, hak yemenin ve kavganın gölgesinde adamakıllı devletin yüksek makamlarına ulaşıyor.⁵³

Zîbâ, Kaçar yönetiminin yerine merkeziyetçi Pehlevi devletinin bürokrasisinin geçtiği dönemin toplumsal psikolojisini betimleyen en seçkin toplumsal romanlardan birisidir.⁵⁴

Yazar *Zîbâ*'da, başarısız bir devrimi ardında bırakan ve şimdi mal ve iktidar paylaşımı çatışmasına sahne olan bir toplumun ruhi ve ahlaki krizini, Mirza Huseyn Han adında bir karakterin varlığında sergiler. O köyden kente gelerek Zîbâ adında bir

⁵¹ Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 158

⁵² www.radfa.blogfa.com

⁵³ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 247

⁵⁴ Mîr Âbidînî, *İran Öykü ve Romanının Yüzyılı*, II, 48.

fahişeye tanıştıktan sonra idari ve siyasi yükseliş basamaklarını aşan genç bir öğrencidir. Zîbâ, yüksek dereceli makamlarda ilişkileri sayesinde memurların atanmasında önemli bir rol oynar. İşleri, entirikacı gazetelerin ve siyasi fahişelerin yürüttüğü ideallerini yitirmiş bir toplumda böylesi bir olgunun varlığı doğaldır. İşte bu kargaşa ve ahlaksızlık ortamında Mirza Huseyn de tarzını değiştirir. Dünyevi şeyleri unutmak için en üst düzeyde bir züht ve takvaya ulaşmak isterken, paraya ve makama ulaşma yolunda her türlü rezalete başvurur. Her ne kadar bazen vicdan azabı duyup geleneklere ve sade köylü yaşamına dönme isteği varlığını sarsa da, her defasında Zîbâ'ya ve kent yaşamının cazibelerine yeniden kapılır. Onun ikiye bölünmüş varlığı, İran toplumunun yok olmaya yüz tutmuş bir gelenekle toplumun içinden çıkmamış bir modernleşme arasındaki sersemliği anlatır.⁵⁵

Bu makaleler ya da hikayelerde, yazar kötü ve insana yaraşmayan insani ve bazı açılardan İran yaşamının kötü yönlerinden bazı yönlerini gösteriyor, kötülüğü ve kötü işliliği bırakmaları ve kendi yakınlarını incitmemeleri ve insanlığın iyilik sıfatlarını öğrenmeye çalışmalarına insanları davet ediyor. Tüm hikayelerde yazarın asıl görüşü ve temel hareket noktası “ İyilik, güzellikten daha iyidir.” ve “Toplumsal kusurların giderilmesi düşünce, nasihat ve fikirlerin eğitimi yoluyla mümkün olur.”⁵⁶

İyilik, mutluluk, aile sevgisi, aşk, dostluk ve insanın birlik arzusu, tabakaların uyuşmazlıklarını kaldırma ve tek kelimeyle yaşamı yok eden ümitsizlik ve karamsarlıkla dolu bu cümlelerden sonra öğüt vermeye sıra geliyor, yazar tam olarak kendi inancına zıt yönde ümit, güzellik, hayata bağlılık dersi veriyor ve okuyucuyu kendini tanımaya ve nefsi terbiye etmeye, kanaatkarlığa ve her şeye razı olmaya, her şeyi kolaysamaya ve Allah'ın verdiği rızka kanaat etmeye davet ediyor!⁵⁷

Bu hikayelerde örnek alınan model, Sa'dî'nin edebi nesridir. Hicâzî'nin tüm yazıları hemen hemen Gülistân'ın hikayeleriyle benzer ve yazar tüm çalışmalarında

⁵⁵ Mîr Âbidîni, *İran Öykü ve Romanının Yüzyılı*, II, 49.

⁵⁶ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 250

⁵⁷ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 251.

Sa'di'nin hikaye yazımcılığı tarzını günümüz insanının zevki ve beğenisine göre düzenlemeye çalışmaktadır, deyim yerindeyse, onu modernize eder, başka bir ifadeyle, realist metot yerine Orta Çağın soyut öğüt verme tarzını ortaya çıkararak günümüz olaylarını açıklar.⁵⁸

1.3.4. Sâğ̃er ve Âheng

Sâğ̃er ve *Âheng*'in içeriği *Ayîne* ve *Endîşe*'de derlenmiş olanlarla aynı tür öykülerdir. *Sâğ̃er*, 32; *Âheng* ise 27 hikayeden oluşmaktadır. *Sâğ̃er*'de hikayeler daha çok aşk konuludur. *Âheng*'te genellikle ahlaki yönleri ağır basmaktadır. Bu hikayelerden birinde, yazar tek düze ve sıkıcı bir ifadeyle fakir adamı bilginin serveti ve faydasının üstünlüğüyle ve kadınların kendi malını tasarruflu şekilde harcamaları gerektiğini bu bilgece nükteyle ikna etmeye çalışır.⁵⁹

1.3.5. Pervâne

Humâ, *Perîçehr* ve *Zîbâ*'nın basımından yaklaşık 30 yıl sonra Hicâzî 1332 hş./1953 yılının başlarında *Pervane* ve *Sirişk* adlarıyla diğer iki romanını yayınladı. Bu eserleriyle ertesi yıl Şah'ın elinden elli bin riyal tutarında bir ödül aldı.⁶⁰

Bu romanda, Fransız yazar Emile Zola'nın izi tam olarak hissediliyor. Bir Rus eleştirmen, bazı ayrıntılar hariç, bu eser ve Zola'nın, *Therese Raquin*'in arasında pek çok benzerlik görür.⁶¹ Hicâzî'de, Zola gibi, fakir ama akıllı ve yetenekli bir kadını ilginç bir şekilde tasvir ediyor. Kadın, onun gözünde "eşya" olduğu kayıtsız ve çıkarıcı bir gençle evlendirmişler. Bu iki eserin çeşitli sahnelerinde, ticaret çevrelerinde işsizlik ve avarelik, anlamsız ve gösterişsiz konuşmalar gibi pek çok benzerlik göze çarpıyor.⁶²

⁵⁸ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 251.

⁵⁹ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 253.

⁶⁰ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 253.

⁶¹ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 253.

⁶² Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 253; Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s.159.

Hicâzî, İran'daki değişik evlilik kurumlarından da yararlanarak esere İranlı havasını vermeye çalışır.⁶³

Yazar şiir ve aşkı övüyor ve cahillik, bilgisizlik ve tüccarlık hesabını bilenleri ve mal biriktirmeyi kınıyor fakat bu kadarı romanın asıl seyrini değiştirmiyor ve temel roldeki aşk ve şehvet her halükarda hikayenin etrafında dönüp dolaştığı kişinin hayatını kapsıyor ve onu ruhsal sıkıntılara ve ölüme ve yokluğa sürüklüyor.⁶⁴

1.3.6. Sırışk

Sırışk'te (*Gözyaşı*) aşk ve şehvet faktörü ruhsal hastalık düzeyine ulaşmıştır. Ancak roman dokusu ve sonuç bakımından *Pervâne*'den tamamen farklıdır.⁶⁵ Romandaki gelişmeler, Amerika'da yaşanmaktadır. Romanın tüm karakterleri Amerikalıdır, yazar okuyucuda derin bir etki bırakmak için kuruntu hastalığına, aşk şehvetine yakalanan ve kendi hazin maceralarını bizzat kaleme almış bir karı kocanın gerçek hikayesi olduğunu ve bir buçuk yıl önce Amerika'da bulunan yazar bu tuhaf karı kocayı kendi gözüyle gördüğünü önceden bildiriyor.⁶⁶

Bu eserde, Amerika'nın burjuva toplumunun ahlaki yapısı ve gelenekleri – bireylerinin aşırı bencilliğin kendilerini ruhsal hastalıkla ve suç işlemeye sürüklediği bir toplum- açıkça ortaya konulmuştur.⁶⁷

Romanın karakterleri bu dünyanın insanları değildir. Onlar gibisine Amerika'da bile az rastlanır. Her şey mikroskobun arkasından ve olduğundan daha iri görülüyor... Aşklar, kıskançlıklar, sanatseverlik, estetik inancı, duygular ve şefkatler, bütün bunlar insanoğlunun yaradılışında yerleştirilmiş olan şeklin en üst düzeyindedir⁶⁸

⁶³ Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s.159

⁶⁴ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 254.

⁶⁵ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 254.

⁶⁶ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 254.

⁶⁷ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 254.

⁶⁸ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 254.

Bütün olaylar derin ve şehvetli bir aşk etrafında dönüp dolaşmaktadır. William çocukluk dönemlerinde şımarık, kibirli ve değişken ruhlu yetiştirilmiş orta sınıf bir aileden olan güzel ve yakışıklı bir gençtir. Girdaba düşmüş olan bir geminin dümeni gibidir. Defalarca okumaya karar vermiştir. İradenin gücüyle dünyadan intikam alır. Ama bir işe el atmıyor. Kendisi gibi mutlu, şefkatli ve fedakar olan bir eş elde etmek için kendi asıl arzusunun peşine gidiyor. Doğa onun vücudunda haddinden fazla ince duygular ve pek çok istek yanında gereğinden daha az mantık ve tahammül yaratmıştır.⁶⁹

Bu genç, gururu ve bencilliği nedeniyle ki ne güzellikten vazgeçebiliyor ne de gönülden ve iyilikten akıllı ve şefkatli Madlen'i çirkin olduğu bahanesiyle bir eş olarak beğenmiyor ve yaşama şair ve hayalperest bir insanın penceresinden bakmayan Alice ile evlenmiyor ve o ürkeklik ve başıboşluk halinde "kendi karısından başka birini düşünmeyecek" olan bir eşin peşinde olan güzel Lida ile tesadüfen tanışıyor ve bundan itibaren bu kocanın acı ve dertli yaşamı başlıyor.⁷⁰

Lida sürekli kocasını kıskanıyor. Davranışlarında, sözünde hatta bakışında ihanet izleri görüyor ve gece gündüz onu denetleyip ve rahatsız ediyor. Sonunda artık başka kadınlara bakmaması için uykuda kör ediyor. Adliyede William'ın dilekçesiyle akılıyorlar ve Lida dünyada olan her şeyle ilgisini kesmiş olarak ömrünün geri kalanını onun kör kocasının bakımıyla geçiriyor.⁷¹

William yaradılış olarak iyidir ve iyi yetiştirilmiştir. Eğrilikten ve yalancılıktan kaçır, lakin kendi yarattığı durumla ilgili yalan söylemeye mecburdur. Kendi kişiliğini ve haysiyetini seviyor, ama zorunlu olarak elini reddettiği ve zengin amcazadesinden ki bu arada onunla rekabetinin olduğu ve kıskandığı kızıdan çek alıyor ve ona acıyarak verilen bu paraları birkaç günde müsrifçe harcar diye onun deli karısına verir.⁷²

⁶⁹ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 254.

⁷⁰ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 254.

⁷¹ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 255.

⁷² Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 255.

Ama Lida, bu kadının üzücü kaderi sanki alın yazısıymış ve zorunlu olarak böylesine bir uğursuz sonucu kapsaması gerekiyormuşçasına şüphencilik ve kıskançlık gibi huyları annesinden miras aldığı duruşma esnasında açıklığa çıkıyor.⁷³

Yazar, tüm bu mutsuzluğu ve çaresizliği kötü muhit ve yanlış terbiyeden kaynaklandığını biliyor ve Amerikalı ailenin yakalandığı beladan ibret alıp kendi çocuklarını mutluluk için hazırlamaları için Lida'nın annesinin dilinden İranlı annelere öğüt veriyor.⁷⁴

Bu romanda da Hicâzî'nin tarzı onun diğer yazıları gibi sade, yumuşak ve tekdüze; Cemâlzâde'nin ve Hidayet'in yazılarını süsledikleri kelimeler ve deyimlerden uzaktır.⁷⁵

Sirişk, içerik ve düşünceyi yayma tarzı açısından Hicâzî'nin çalışmaları arasında farklı, yeni bir üründür.⁷⁶

Hicâzî, *Sirişk* adlı romanında aşk ve şehvetli ruhsal bir hastalık derecesine kadar çıkarır. Kahramanlarının Amerikalı olduğu ve olayların Amerika'da geçtiği bu romanda aşırıya kaçan bencilliğin insanları suça yönelttiği bir burjuva toplumunun resmini çizerken gizliden gizliye milli değerlere sahip çıkma nasihatinde bulunur.⁷⁷

1.3.7. Âyîne

Romanlardan sonra Hicâzî'nin en çok yöneldiği edebi tür, klasik İran edebiyatında yaygın olan makale tarzına uygun kısa hikayeler ve denemelerdir. 95 hikayeden oluşan *Âyîne*'nin konularını ahlak, din, iyilik, mutluluk oluşturur. Genellikle bir öğüt ile sona eren bu yazılarda Hicâzî toplumdaki huzursuzlukların, bozuklukların kökenine inmez. Çirkinliği, kötülüğü insanın yazgısında arar. Ahlaki ve sosyal konulara

⁷³ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 255

⁷⁴ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 255

⁷⁵ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 255

⁷⁶ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 256.

⁷⁷ Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 158

giren bu denemeler ilmi görüş ve tahlilden uzaktır. Denilebilir ki; onun bu tarzda kalem oynattığı parçaların hemen hemen tümü Sa'dî'nin *Gulistân* ve *Bûstân*'ının modernize edilmiş bir şeklinden ibarettir.⁷⁸

1.3.8. Mahmud Âğâ râ Vekil Konîd

1320 Şehriver/1941 olaylarının ardından İran'ın siyasal ve sosyal durumunda da değişiklik olmuştu. Aynı değişiklik ilginç bir şekilde Hicâzî'nin, **Mahmud Aga râ vekîl konîd**: *Mahmud Ağa'yı Vekil Yapın* adlı tiyatro eserinde de göze çarpar. Eşraf tabakasına mensup insanların türlü ahlak dışı yollarla meclisi nasıl kendi siyasal çıkarları uğrunda kullandıklarının eleştirildiği bu eser konu bakımından Sadık Hidâyet'in *Hacı Aga*'sını hatırlatır. Hidâyet, *Hacı Aga*'da, İran'daki siyasal sistemi mahkum edip, iktidarda bulunan ve yok olmaya mahkum gerici bir zümreyi bu ülkedeki demokratik hareketi yok etmeye kalkışmakla suçlarken, Hicâzî'nin Mahmûd Aga'sı siyasetle, sosyal hayatla ilgilenmez ve milletin kaderiyle oynayan kişileri tanımaz. Tek hedefi, servetine servet katabilmek için, her türlü kötülüğü üzerinde toplayan işsiz kardeşini parlamentoya sokmaktır.⁷⁹

Hicâzî bu eserde sosyal bozuklukları su yüzüne çıkarmak yerine, uygun olmayan kişilerin sistem dışı bırakılarak dürüst insanlara fırsat tanınmasını tercih eder. Piyes tekniği açısından zayıf olan ve ilk olarak 1949'da basılan bu eser, fazla bir sanat değeri olmasa da 1952 seçimleri sırasında sahnelenmiştir.⁸⁰

Bu oyunda İran'ın seçim tarzından ve nasıl seçkin ve şahsiyetli tabakadaki kişilerin tehditle, tamahla ve hilekarlıkla meclise girip yasama kurumuna erişmelerini ve siyasi entrikalar çevirmelerini ve kişisel amaçları için kullanmalarını eleştiriyor.

⁷⁸ Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 159.

⁷⁹ Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 160.

⁸⁰ Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 160; Hâşimî, *Târîh-i Cerâid ve Mecallât-i Îrân*, I, 142- 143.

Oyunda İran'ın siyasi ileri gelenlerinin ahlaki yapılarından ve faaliyetlerinden korkusuzca perdenin aralandığı sahneler yer almaktadır.⁸¹

Hidayet Hacı Ağa romanında İran'ın siyasi sistemini eleştiriyor ve henüz elinde olan tüm güç ve imkanlarla İran'ın demokrasi hareketini yok etmek isteyen yokluğa mahkum ve ölmüş gerici bir tabakanın varlığını ağır ve korkusuzca eleştiriye konu ediyor. Ama Hicâzî'nin oyunu başka bir kumaşlandır. Hicâzî'nin oyununun Hacı Ağa'sı Hidayet'in "Hacı Ağa" sınıfı aksine her ne kadar siyasetçi olsa da, siyaset işiyle ve toplumsal yaşamla işi yok ve milletin kaderiyle oyun oynayan kimseleri görmemiş ve tanımıyor ve onun tek amacı daha fazla servet kazanmak için kendi işsiz, utanmaz, pisboğaz, şarlattan kardeşini- ki şarlattanlık, yalancılık, zorbalık gibi tüm sıfatları kendinde toplayan bir avukatı- meclis kürsüsüne oturtmaktadır.⁸²

Hicâzî bu kendi eserinde, toplumsal kötülüğü ifşa etmiyor ve ona göre kötü kişilerin makamdan kovulması ve kendi işine ve faaliyetine devam eden sadık ve hizmetkar müdürlere fırsat verilmesi yeterlidir; bu tıpkı İran'ın burjuva yazarlarının düşünce tarzıdır ki bu eserde objektif şekliyle gösterilmiştir.⁸³

Oyunun teknik ve sanatsal açıdan fazla değeri yoktur.

Hicâzî'nin, bir kısmı kısa öykülerden oluşan, değişik konulu makaleler ve tiyatrolarına yer veren, bir kısmı da batı dillerinden çeviri olan şu eserleri de önemlidir:

1. *Ârzû* (1952)
2. *Peyâm* (1960).
3. *Nesîm* (1960).
4. *Endîşe* (1961).
5. *Kemâlu'l-mulk* (1956, Biyografi).
6. *Hâfız* (1951, Tiyatro).

⁸¹ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 252

⁸² Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ.*, s. 252.

⁸³ Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ* , s. 252.

7. *Arûs-i firengî* (1953).
8. *Ceng, Haci-yi moteceddîd* (1952, Tiyatro).
9. *Hulâse-yi Târîh-i Îrân tâ Inkirâz-i Kâcârîye* (1956).
10. *Mîhen-i mâ* (1959).
10. *Ru'yâ* (1953, çeviri).
10. *Ruşd-i şahsiyyet* (1954, çeviri).
11. *Revânşinâsî yâ cebr yâ ihtiyâr*.
12. *Selâmet-i rûh* (1957, çeviri)
13. *Şadkâmî* (1955çeviri).
14. *Hikmet-i Edyân*.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MUHAMMED-İ HİCÂZÎ'NİN SEÇME ÖYKÜLERİNİN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİ

2. 1. خود کشی İNTİHAR⁸⁴

Birkaç gün önce arkadaşlardan biri yanıma geldi. Görünüşü, içindeki sıkıntısını ve gönül perişanlığını anlatıyordu. Bakışları belirsiz bir noktanın peşinde derinleşiyordu. Kaşları çatık, burnu dikilmiş ve yanakları çukurlaşmıştı, alt dudağı sanki sürekli aşağıya doğru sarkıyordu. Sandalyeye oturuverdi. Huzursuzdu, sanki eli ve ayağı fazla gibiydi. Bir türlü elini ayağını nereye koymasının daha uygun olacağını bilmiyordu. Kendini toparlayamıyor ve sürekli birtakım hareketlerle kendisini meşgul ediyordu.

Benim için tereddüde yer kalmadı, nedir çabuk hikâyeni anlat, dedim. “Feleğin köhne damında yine ne kazdın, başına ne taş düşürdün?” dedim. Biraz sessizlikten sonra şaşkın şaşkın bana baktı ve şöyle dedi: “*Sormaya geldim, intihar etmek için hangi aracın daha iyi olduğunu biliyor musun?*”

Düşündüm ve şöyle dedim: “Önce bu düşüncenin hangi sebepten doğduğunu söylemen gerekir. Zira senin, beni derin bilgi sahibi sandığın intihar bilimine göre intihar gerekçesinin yaşamdan nefret etme gerekçesiyle uyum sağlaması gerekir.”

Bir an dudaklarını topladı, burnuna doğru kaldırdı, aldırmaçlık edası ve küçümsercesine bir tonla şöyle dedi: “Böyle bir durumu şakaya yarıştıracağını bilmiyordum, ben senin yanında bir ağırlığım olduğunu sanıyordum, bana ilkokul çocuğu gözüyle baktığın anlaşılıyor! Üzüldüm, o zaman insan derdini kime söyleyecek, o zaman dostuna kendi varlığı kadar değer veren bütün düşüncelerine kendi hayalleri kadar önem veren dost nerede? O zaman...”

Gözlerinde gözyaşı toplandı ve sesi boğazında düğümlendi. Gönülünün ulaşabildiğim her bir köşesinden hızla biraz hüznün ve gam topladım. Olanca gayretimle

⁸⁴ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 18-22.

yüzüme yansıttım. Ardından da şöyle dedim: “Eğer bir dostun varsa o da benim ve eğer biri herkesten fazla senin vardığın yargıya ve güçlülüğe inanırsa yine o benim. Ama senin sorunun cevabı kolay değil. Çünkü ben bizzat hiçbir zaman intiharı denemedim ve hangi yol ya da araç insanı daha kolay öldürüyor onu da bilmiyorum. Maalesef intihar eden kimseler de kendi duygularını bize açıklamak için geri gelmediler.”

“Elbette ölüm hızlı olursa daha iyidir, belki de beyne ya da kalbe isabet etmesi şartıyla kurşun en kolayıdır. Nitekim kendi kulağında tabancayı ateşleyen birini tanıyorum. Sonuçta onun iki kulağı arasında bir delik açıldı ve hayatının kalan kısmını sağır olarak geçirdi. Hayatının kalan kısmında en azından saçmalıkları duymaktan kurtulduğu doğrudur. Lakin her halükarda ikinci kez buna teşebbüs etmedi. Zavallı, deneyimi iyi bir etki bırakmamıştı. Genellikle çalışırken eli titriyordu, asla hedefi tutturamıyordu. Eğer biri bu ihtimalden korunursa sorun kalmaz.”

Bütün bu öğütlerden sonra şöyle devam ettim: “*Benim tabancam var eğer istersen sana veririm.*” “*Memnun olurum*”, dedi. Kalktım, tabancayı yatak odasından getirdim ve önüne koydum. Onun nasıl kullanıldığını da kendisine açıkladım ama doğrusu elim titriyordu.

“Bu senin sorunun cevabı. Ama eğer sen de benim bu dostluğuma önem verirsen beni güvenilir bilmelisin ve bu karara neden olan büyük belayı bana söylemelisin.” dedim.

Şöyle cevap verdi: “Yeni bir gelişme yok, dünyadan usanmışım, her gün aynı şeyler beni yormuş, her gün aynı şeyleri görüyorum, bu durumda yaşamak için bir sebep göremiyorum. Sonunda bu kapıdan geçmem gerekiyor, ne kadar erken geçersen daha iyi olur. Gidelim de görelim. Belki orada hayat, sıkıntılardan uzak başka bir temel üzerine kurulmuştur.” Ardından da sustu ve düşünceye daldı.

Şöyle dedim: “Yoksa bu dünyada yaşamının şartı sıkıntı mıdır? Yanılıyorsun, söylediğin gibi değildir. Senin bu hayalin ve görüşün geçici ve fanidir, sen bu halde dış dünyadaki yaşamı ve gerçekleri doğru görmüyorsun.”

Sinirlendi ve sandalyede yerini birkaç kez değiştirdi. Ardından kısık ve titrek bir sesle: “Acaba sıkıntı bir grup insanın sebepsiz yere bana düşmanca davranmalarından

ve benim ilerlememe engel olmalarından başka bir şey midir, dedi. Ben onlardan hiç birine kötülük yapmadım, neden benimle düşman olurlar?! Neden daima düşüncemi dağıtıp perişan ediyorlar, neden yaşamı bana zorlaştırmışlar?! Elbette bende gönlümde kin ve intikam hissediyorum ve bu histen dolayı üzülüyorum! Acaba bundan başka sıkıntı olur mu? Ama dostlar ve arkadaşlar, bir an ve bir nefeslik arkadaşlık yapar yapmaz tebessümden dudakları büzülüyor ve yüz çeviriyorlar. İnsan dünyada yalnız ve gariptir, yine keşke yalnız olsa, bir kaçı da arı gibi canıma düşüyor, bal veriyor ama sokuyor!”

“Acaba bundan başka sıkıntı olur mu? Bu dünyanın lezzetinin ne olduğunu bilmiyorum, mutluluk neyle oluyor?! Dolap öküzü gibi her gün sabahtan akşama kadar gidiyoruz ve bir yere ulaşamıyoruz! Gerçi eğer imkânlarım olsaydı nasıl zevk almam gerektiğini bilirdim! Ne yazık ki bu dünyanın mutluluğunu parayla satın almak gerekir, eli boş olan ben, ne yapabilir, dünyada kismetimiz buymuş...”

Kalktık ve birbirimizi öptük, gözyaşları birbirine karıştı, gitmeye hazırlandı, şöyle dedim: “Ben kararını bozmak istemiyorum, bunu yapamam da. Çünkü ölüm fırsatı hiçbir zaman yok olmaz ve uzun zaman ölü kalacağız, iki gün bu düşüncenin uygulanmasını ertelersen bu dünyadan ve insanlardan intikam alacağına inanıyorum ve eğer buna razı olmuyorsan benim hatırım için yaşa.”

Düşündü ve alçak bir sesle şöyle dedi: “Senin hatırın içinde biraz üzölmeye hazırım. Mademki hayatından iki günü bana hediye ettin, bu sırada kabul ettiğin her sıkıntıyı sana yüklemem gerekir.” dedim.

“Bir sözüm yok, hiç olmazsa kim için ve ne amaçla sıkıntı çektiğimi biliyorum”, dedi.

Şöyle dedim: “Yazıktır! Sen olmazsan ve düşmanların senin ölmene sevinirler, çünkü bir an onların gönlüne eziyet etmiş olduğun için hepsiyle görüşmen ve sevgiliyle ayrıldıktan sonra barışan biri gibi saf ve muhabbetle dolu bir görünüş alman ve hoş sözle gönüllerini çelmen gerekir. Yaşama fikrin olmadığı için sonuç ve yardımda beklemen gerekir, hatta eğer tesadüfen biri bu sözü söylerse olanca memnuniyetinle onun lütfünü kabul etmekten kaçınma ve kalk zira senin artık birinin yardımına ve

arkadaşlığına ihtiyacın yok! Bu küçüklük iyi huyluluğun amacı senin ölümden gönüllerin yanmasıdır.”

“Daha sonra dostların ve arkadaşların peşine git, yüzlerini öp, güler yüzlü ol, söyle ve gül, sen artık birine muhtaç değilsin ve hepsiyle aynı ölçüde ve denksin! Sor eğer hizmet ve zahmet verirlerse sorumluluğu al, hem de bütün zahmetlerin üstünde. Buna karşın, öldüğünde gönülleri senin için yanacak, amaç budur.”

“Daha güç olan yapacak başka bir işin yok fakat yapmalısın. Çünkü senin hayatının sayılı saatleri benim elimdedir: Yarın sabah güneşten önce çatıya çık, bahar havasıdır, sen üşümezsin. Güneş doğmadan önce bir saat çatının üzerinde olmalısın, hayallerini ve düşüncelerini içinde sakla, beni düşün ve tan vaktinin doğuşunu seyret, bak hava kaç renk oluyor, dağın ve doğanın çeşitli manzaralarını seyret ve kuşların şarkısına kulak ver.”

“Benim düşünceme göre sabahın aydınlığı gönülde aşkın doğuşu türündendir, sevgi neşesidir. Sevgi ve vefa bahçesinin havasıdır. Diğerlerinin mutsuzluğuna döktüğümüz bir damla gözyaşının saflığıdır. Üzgünlerin zavallılığına çektiğimiz bir ah inceliğindedir. Acizlerin tesellisiyle meşgul olan gönlün temizliğidir. Kendi mutluluğumuz ile yoksulların felaketini karşılaştırmamızdan duyduğumuz utancın güzelliğidir. Kendimizi unuttuğumuz o dakikaların özgürlüğüdür...”

“Sende bu anlama dikkat et ve bak acaba sende benim gibi hissediyor musun?”

“Güneşin doğuşunu gördüğünde işinin başına git ve günlük vazifenle meşgul ol ama her günkü gibi değil, senin hizmetini öyle yap ki senden sonra üzülüp hayıflansınlar, bırak gönülleri senin için yansın.”

“Sabah bir şey yememişsin, öğle yemeğinde ekmek, peynir ve ceviz ye veya istediğin başka bir yemek, değeri iki riyali geçmemesi şartıyla.”

“Ev halkıyla gül ve söyle, şen şakrak ol ve muhabbeti artır, hiçbir şeye itiraz etme, ömrün iki günü itiraz etmeye değmez. Bırak senin ardından, gidişinden dolayı onların üzüntüleri sınırsız olsun.”

“Vakit geçirmek için, işin olmadığına birkaç sayfa Mesnevi ve Hafız oku ve yine yarın bu geçici ve sıkıntı dolu yaşama hatırım için devam et, üçüncü gün ne istersen yap.”

Arkadaşım bir tebessüm etti ve şöyle dedi: “Çocuk mu kandırıyorsun!” Yüzümü astım, şöyle dedim: “Evet, çocuk kandırıyorum. Ama sen yarından itibaren 48 saat benim kontrolümde olmayı kabul etmişsin, ne söylersem yapmalısın, çaren yok!” Tartışmanın yeri olmadığını anladı, tabancayı aldı ve vedalaşıp gitti.

Üçüncü gün siyah bir elbise giyindim ve evine gittim. Beni karşılamaya geldi, yüzü ferah ve sevinçliydi. Şöyle dedim: “*Hatim ve yas merasimi için geldim.*” Güldü ve bana şöyle karşılık verdi: “*Ölmek için fırsat çok, bir süre senin izninle hayatımı yaşamak istiyorum.*”

Kucaklaştık, gözlerimizden sevinç gözyaşları dökülüyordu...

2. 2. آسایش زندگی YAŞAMIN HUZURU ⁸⁵

Taki ile aynı okuldaydık. Teneffüs zili çalıyordu. Birkaç kişi gayri ihtiyari onun peşinden sürüklenip köşelere çekiliyorduk. Köşelerde korkarak ve titreyerek ilginç ve korkunç gizemleri dinliyorduk. Bize yavaş yavaş bize anlatıyordu. Her gün daha büyüdüğünü ve daha da korkunçlaştığını gözümüzle görüyorduk. Bizim küçük gönüllerimiz ısırtıptan titriyor ve ağızlarımız korkudan kuruyordu.

Biz, dünyada babadan, öğretmenden ve okulun müdüründen daha güçlü ve daha cesur birileri olduğunu bilmiyorduk. Onların bu kadar güçlü vücutlarıyla namaz kıldıklarını Tanrı'nın dergâhına el açtıklarını gördük. Ağıt meclisinde alınlarını vuruyorlar ve ağlıyorlar. Her bir işte Allah'ın adını anıyor, ondan yardım istiyorlar ve şöyle diyorlar: “Allah'tan korkmalı Allah büyüktür. Yeri, gökyüzünü, güneşi, yıldızları o yaratmış, cin ve insanlar onun egemenliği altındadır. O istemeden ağaçtan yaprak düşmez.”

Ama Taki korkmadan ve ürkmeden şöyle diyordu: “Allah yalandır! . . .”

Bu korkunç sayıklamayı duyduktan sonra gece uykuda yüksek bir yerden düşer gibi kendimizden geçiyorduk, yüzümüzün rengi gidiyor, duymamak için kulağımızı kapatıyorduk. Her an cehennemin bütün ateşinin Taki'nin başının üzerine dökülüp bizi de yakacağını bekliyorduk.

Fakat yine kulağımızdaki parmağımızın baskısını azaltıyorduk, hafiften dinliyorduk; “Peygamber yalandır, bu sözler anlamsızdır, pislik ve temizlik saçmadır, namaz ve oruç ahmakların işidir, öbür dünya asla yoktur.” diyordu.

Evet, Taki'nin bizim büyüklerimizden çok daha cesur, çok daha büyük olduğunu görüyorduk. Onlar Allah'ın korkusundan söğüt gibi titriyorlar. O Allah'la alay ediyor, ne cinden korkuyor, ne şeytandan.

⁸⁵Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 29-32.

Eğer yapabilirsek, gönlümüz Taki'nin vücudunun heybetinden ve dehşetinden kaçmak istiyor. Lakin baykuşun pençesindeki serçeler gibi onun etrafından gidemiyorduk. İsyân sadece akıl gücü olan cesur ve korkusuz insanların emrindedir. Biz ise çocuktuk.

Taki'nin dinsizlik sınıfı her gün genişliyor ve bizim üzerimizdeki egemenliği güçleniyordu. Sonunda bir gün şöyle dedi: “Allah'ın ve İsm-i Âzam'ın yalan olduğunu anlamak için, yarın cuma bizim eve geliniz. Ben bir Kûrân'ın 30 cüzünü ateşin içine atıyorum, onun hepsi yanacak. *Kûrân*'da olduğu ve yanmayacağı söylenen İsm-i Âzam dâhil külden başka bir şey kalmayacak! Dün gece babam hilekârlara aldanmamız, gözümüz kulağımız açılsın diye bu işi yaptı.

Taki, Mirza Hasan-i Küfri'nin oğluydu.

Bu cesaret ve delilik bizim gücümüzü, kuvvetimizi kırdı. Yakıcı sırrı göğsümüzde saklayamıyorduk! Taki'yi okuldan attılar ve beni de babam o okuldan aldı. Her ikimizi birbirimizi adam oluncaya ve yeniden arkadaşlık kuruncaya kadar görmedik. Benim son yolculuğumdan öncesine kadar Avrupa'da birlikteydik.

O zamanlar din direkt olarak dünya işlerine müdahale etmemesine her türlü inanca göre toplumda yaşanabileceği özgürlüğüne rağmen Taki yine propagandadan ve dinsizlikten vazgeçmiyordu. Birinin körü körüne inandığını görür görmez ince bir mantıkla, örneklerle ve süslü cümlelerle onun iman yapısını bozmasa bile en azından sarsıyordu. Tartışma gücü olanlar bir süre karşı koyuyorlardı. Lakin ne fayda, aşkın mantık karşısında bir cevabı yoktur.

Taki'ciğim diyordum, din insanoğlunun yapısında yaratılmış olan tapınmaya karşı beslenen aşktır, sonsuzluğa ihtiyaçtır. Yokluk korkusu ve vahşet bilgisizliğin karanlığındandır. Her bir mezhebin yapısı bu derin anlamların üzerine kurulmuştur. Yoksa âşık, gönlünün neden çalındığını söyleyebilir mi ya da karanlıktan korkan biri korkmaması gerektiğine ikna edilebilir mi? Ama maalesef Taki'nin akıl terazisinde bu sözlerin bir değeri yoktu.

Çok geçmeden aklına olan tüm güveni ve bu güvene dayanarak attığı havalarla günün birinde bize çalım sattı. Bir kız gördü ve âşık oldu. Bu kız dindarlığı ve

taassubuyla bilinen bir şeyhin kızıydı. Binlerce istemezlikle kadere boyun eğdi. Bir süre şeyhin mezheplik merasimine ve adetlerine dışını sıktı. Kızı kendi nikâhına almak için dayandı.

O ilk geceden, mümkün olan her vesileyle, şefkatle, kabalıkla, gerekçe uydurmakla karısını dinsiz yapmaya uğraşıyordu: Rastlantıya bak ki şeyhin kızı iffetli ve zahitti. Kolaylıkla dediklerini kabul etmiyordu. Onların işi karıştı, araları açıldı, birbirlerine karşı şiddetli aşkları neredeyse bitecekti.

Kardeşim, karının namaz kılmasının sana ne zararı var ki bütün hayatını karartmışsın diyordum. Şöyle diyordu: “Ben eşekle aynı ahırda olmaktan utanırım, cahil bir eşle bir ömür yaşanmaz. Ben bu karanlık beyni aydınlatmalıyım. Karıma şöyle diyordum: “Zavallı cahil mollanın söylemiş olduğu birkaç Arapça kelimeyle kendini neden benim kulum ve kölem biliyorsun bunların hepsi aklından çıkarman gereken dini hurafeleridir. Tabiat seni özgür yaratmış beni sevdiğin sürece birlikteyiz. Her zaman beni sevmediğini de çekinmeden söylemeli ve istediğin herkesle mutlu olabilmelisin. Eğer esir bir köle beni zorla severse bu benim için her türlü zehirden daha acıdır. Ben özgür kadının aşkını isterim. Aşkının benim için değer bulması senin din bağından kurtulman gerekir.”

Taki'nin şansından mutluluğuna karar verildi. Külâh giymeleri zorunlu olmayanların sarığı bir kenara bırakmasına karar verildi. Bizim şeyhimizin giymesi zorunlu olsa da kendi arzusuyla sarığı büyük bir Avrupa şapkayla değiştirdi ve var gücüyle geçmişte bile yapamadığı batılılık gereklerini telafi etmeye çalıştı. Taki ile kızını danslı eğlence meclislerine ve arkadaşlarıyla birlikte içkili toplantılara alıştırdı.

Kısacası sonunda Taki istediğine ulaştı ve karısını kendi hayat tarzına çekti. Birbirlerini seven, uyumlu, sırdaş ve mutlu bir çift oldular.

Yolculuktan döndüğüm bu günlerden birinde gün batımına yakın Taki beni görmeye geldi. Sandalyenin üzerine oturdu ve hal hatır sorduğu esnada eğildi ve ayakkabılarının iplerini çözdü. Komiklik yaptım ve şöyle dedim: “Yoksa ayakkabına kum mu girmiş?” Kum deme taş parçası de, dedi.

Ayakkabılarını çıkarıyordu. Ardından çoraplarını da çıkardı. Tekrar ayakkabılarını çıplak ayağıyla giydi ve bahçeye gitti. Havuzun kenarına oturdu ve abdest aldı! Geldi ve cebinden bir yüzük çıkardı. Mendilin üzerine bıraktı ve namaza durdu. Ben suskun ve şaşkındım. Namazı bittiğinde neden seni bekleteyim dedi: Bu kadar sevdiğim Ferhunde'yi kaybettim, birine âşık oldu ve gitti! Senin olmadığın bu süre bir yıl ağladım. Bir yıl ah çektim, bir yıl üzüldüm... Konuşma! Senin beni kınamana gerek yok, itiraf ederim ki kabahat kendimdeydi. Ferhunde'yi fazlasıyla özgür yetiştirdim!

Dört ay önce, birkaç yıl sonra ilk kez, danslı bir toplantıya gittim. Güzel bir kız gördüm ve hoşlandım birlikte dans ettik. Evlenmeye karar verdik. Ancak mollanın nikâhına ne gerek var, birbirimizi sevdiğimiz sürece, birlikteyiz dediğinde korkudan titredim. Ferhunde'nin ayrılığından çekmiş olduğum bunca sıkıntı gönlümde yenilendi. Gayri ihtiyari ben dindarım ve çok mutaassıbım dedim! Namazım geçmiyor! Sonunda sözleşmesiz ve nikâhsız benim karım olmak isteyen kızı öylesine eğittim ki Allah'tan ve kocasından başkasını tanımıyor. Ama ne yapayım, sürekli namaz kılmaya ve dinî adabı gözetmeye mecburum, çarem yok. Kıldığım bu namaz alışkanlığımı bırakmamak içindi... Kendinde olmadan gülme ve alay etme, şimdi de dine inanmam. Sonuçta hayatın huzurlu geçmesi için gerekli olduğunu görüyorum.

2. 3. تنبلی TEMBELLİK⁸⁶

Tembellik çalışma ve işten kaçınma kavramıyla, bazısı vücudun her türlü işe ve zahmete boyun eğmesi gibi çeşitli göstergeleri vardır. Ama her türlü uzun düşünce ve ruhsal etkinlikten kaçarlar. Düşünlerin sonsuz çölü ve bu sonsuz yolun zorluklarına ve ümitsizliklerine katlanmak için pek çok bilim adamının aksine öfkelenmezler. Her ne kadar günlük işlerde ve maddi işlerde, zavallı ve güçsüzlerse de, bununla birlikte mutlak tembellik yoktur. Her türlü iş ve etkinlikten teni ya da ruhu mutlak özgür olan hiç kimse yoktur.

Tembel dediğimiz o işsiz ve güçsüz derviş bir lokma ekmek bulmak ve bir parça deri ya da kemik ele geçirip pişirmek için bir tacir ve işçiden daha az sıkıntı çekmez. Vücudunu zahmetle işe ve hizmete vermeyen kendi canını ve malını hevesle feda eden, tembellik ve utanmazlıkla meşhur olan kumarbaz adam çalışkan her işçi ve memurdan daha fazla sıkıntı çeker. Zira bir gece sabaha kadar rica kabul etmez düşmanlarla arkadaşlığı ıstırap işkencesinde geçirmek, sürekli gönül derinliklerinde inlemek ve sızlanmak, kör, şefkatsiz ve şuursuz talihsizlikten çare istemek, naz ve sevgisizlik görmek, bin günlük iş zahmetinden daha ağırdır.

Hissiz ve hareketsiz bir köşeye oturmuş ve mahzun hayaller denizinde batmış olan feleğin hışmına uğramış zayıf iradeli biri belki de derin düşünceli bilginden daha çok düşünebilir.

Buna göre tembellik, aklın beğendiği fakat mizacı ve duyguları rahatsız eden her türlü iş ve çalışmadan kaçmaktır. Eğer kendimizin ve başkalarının ruhunu incelersek bütün varlıklarda bu noksanlığın bulunduğu ve nice istenmeyen bu noksanlıkların görüldüğü anlaşılır.

Bunun kanıtı şudur: Görünüşte haddinden fazla işine ve gücüne düşkün olan görevini yapmaya göreviyle ilgili gerekli bilgileri derleyip toplamaya çok önem veren iş

⁸⁶ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 33-38.

arkadaşlarımdan biri dün gece sızlanarak baştanbaşa tembellik ve irade zayıflığını anlatan bir hikâye anlatıyordu. Şöyle diyordu:

“Siz hayatımda her şeyden çok işime önem verdiğimi biliyorsunuz, daima iş için gerekli olan bilgiyi ve malumatları almakla meşgulüm. Buna rağmen her gün arkadaşlarımdan geri kalıyorum. Yükselmenin hizmet ve malumatların iyilikle ilgisi olmadığını belki de bu bilmecenin çözümünün sizin için hiçbir zaman düşünmeğe ve tecrübe etmeye gereksinimi olmadığını yeni anlamışım.”

Şimdi yalandan bir mertebeye yükselmek ve daha fazla para kazanmak için nüfuzlu insanlarla dostluk kurmak, iyi ve kötüyle oturmak, binlerce manasız ve iğrenç söz duymak ve binlerce uygunsuz huyları ve tavırları takdir etmek gerektiğini biliyorum. Aracılar bulunmalı. Yağ çekilmeli ve sızlanmalı. Yol kesilmeli, uygunsuz sözler söylenmeli ve küfür edilmeli... Ben böyle elde edilen hayattan ve paradan nefret ediyorum. Bu bulaşık mutluluğun hiçbir kıymetle müşterisi değilim.

Maalesef bir şeyler ele geçirmek bin bir türlü hileye başvurmak birilerinin omuzları üzerine yükselmek gibi şeyleri zorunlu gören meslektaşların dostluğundan da usanmışım. Zira onların hayallerinin kapsamı ve sohbetlerinin konuları başkalarının hakkını hukukunu gasp etmek ve başkalarının gıybetini yapmaktır. Onların fikirleri ve öğütleri bu dar halkayı aşamıyor. Onların varlığı canımı sıkıyor ve üzüntüm artıyor. Özellikle gözlerinden gözümü ayırır ayırmaz sevgiyi ve dostluğu unuttuklarını ve kötü niyetle eleştirdiklerini biliyorum.

Büsbütün yükselme arzusuna veda ettim. Yabancılarla arkadaşlığı başkalarına bıraktım ve bir köşeye çekildim. Sonunda benim gönlümün de diğer gönüller gibi arzuya yer vermek için yaratılmış olduğundan dolayı ondan dışarı çıkardığım her arzunun yerini hemen başka bir arzuluyordu. Eğer şansım yaver giderse âlimlerin ve ediplerin meclisinin penceresinden yani seçkin ve iyileri seyretmek, ilahi mesajları onların ağzından duymak isterim. Yeryüzünün, sadece insanların kuruntusu ve bir oyun uğruna insanların kavgası ve mücadelesi olmadığını göreyim. Melekler de bizim gibidirler. Bu keşmekeş ve kanlı karanlık sahnede zalimin çılgılığı ve mazlumun iniltisi dışında ilahi melek, kurtuluş ve sağlık sesi de duyuluyor.

Kendi kendime şöyle dedim: “Acaba bilginlerin ve edebiyatçıların toplantısında ve sohbetlerinde daha güzel toplantılar ve daha güzel bir sohbet mümkün oluyor mu? Bu ulu melekler insan görünüşüyle bizim cimriliğimizin ve edepsizliğimizin eğitimi için yeryüzüne inmişler. Onların nasibi yüce evrendir. Eğlence yerleri de gökyüzüdür. Sonsuz gerçekliklerle yaşamakta, mutlu bir bağışlamayı ve cömertlikle başkalarının elinden tutmayla mutludurlar!”

“Ben” ve “Biz” ile bir bağlantı yoktur. Bu dünyanın çocukça saçmalıklarına dayanamazlar. Yıldızlar gibi yan yana toplandıklarında her biri az çok bir ışık harmanı yayıyor ve diğerlerini aydınlatıyordu. Işıkların buluşması aydınlığın gücünü artırır. Asla çarpışmaya ve anlaşmazlığa neden olmuyor. Sadece cilveniyorlardı. Riyakârlık ve kibirlenmeye ihtiyaçları yoktur, nefes gerçeğin ve doğruluğun ta kendisidir. Yalandan ve eğrilikten sakınırlar. Ne güzel yaşarlar. Varlık evreninde ne görkemli ve kendilerine yaraşır görevler üstlenmişler!

Allah’a yakındım ki eğer benim vücudumun zerrelerini bu varlıkların cinsinden şekillendirseydin, ne zararı olurdu? Yaratılmadan önce benim günahım neydi de beni hırs, kıskançlık, rekabet, inat, yalan ve saçmalıkla yoğurdun. Kendi işimden azapta, dostlarımdan sıkıntıda ve işkencede olayım diye devletime hizmet etmek için görevlendirdin?

Sanki Allah’la baş başa bulunduğum uygun bir ortamda ihtiyaç ellerimi kaldırdım. Yalvardım duam kabul edildi. Beklenmedik bir sebeple bir gece bilginlerin huzuruna çıktım. Hayali âşıklarla arkadaş oldum. Mutluluktan kalbim çarpıyordu. Fikrimi ve duygularımı gözüme ve kulağıma emanet ettim ve hareketsiz oturdum.

İnşallah perişan bir rüya görmüş olurum, aklımda beliren şey budur.

Baktım ki her zamanki gibi kapıdan giren herkesin başı sanki çorapçının çarkının kolunu bir kez çevirmişçesine nazlanarak daire çizerek aşağı yukarı çıkıyordu. Fakat bakışlar soğuk ve sevgisizdi. Yeni gelen kendini diğerlerinin göz hapsi altında düşününce rahatsız oluyor ve kendi yerinde kıvrılıyordu. Çay bittikten sonra sessizliği kırmak için yan yana bulunan her iki kişi yavaşça sohbe başladılar. Kısa bir süre sonra

masaya yaklaşmak ve tatlı yemek bahanesiyle kalktılar. Herkes kendine uygun arkadaş arıyor, onun yanında duruyordu.

Benim yakınımıdaki şöyle diyordu: “Gizlice sizin hizmetinize koştum ve bu güzel tesadüften çok mutluyum. Bir kitap yazdığınızı duydum, hangi konuda olduğunu bilmiyorum. Benim mütalaalarım bu işlere fırsat vermiyor. Elbette zarar etmişsinizdir, kimse kitap okumuyor. Bu faydalı günler lokantacıları ve sinemacıları sevindiriyor. Bu tür işleri alkışlamalı.”

Bu arada o bey kimdir diye sordu.

Şöyle dedim. “Tanımıyorum.” Şöyle dedi: “Güya üç bilim dalında öğrenim gördüğü ve diploma aldığı iddiasında olan falan beydir! Ahmak olmalı, gerçi haklıdır. Eşek olan insanlara bilinmeli.”

Hepsinden daha etkili bir ses uzun gülüşlü bir girişle yükseldi: Acaba bugün filanın makalesini gazetede okudunuz mu? Doğrusu bundan daha gülüncü olamaz. Bu zavallı Ashab-ı kehf gibi yeni uyanmış. Aynı tarz ve eski hayallerle bir şey yazmak hayatı ortaya çıkarmak istiyor, doğrusu gülünçtür okumalısınız...

Gülüşme sesleri sanki atmosferi dolduruyordu. Birbirlerine soruyorlardı: Ne zaman makale yazmış? Bu adam kimdir? Bazıları da şöyle mırıldanıyorlardı: “O halde yazdığı şey dikkate değer, bu kişinin okuryazar olmadığını aptal biri olduğunu anlaması için uzun süre gerekir.”

Konuşmacı konuşmasını sürdürdü ve şöyle dedi: “Zavallı 30 yıllık uyku ve sessizlikten sonra kendi eski, anlamsız hayalleri ve düşünceleri metruk Arapça ve Farsça sözcüklerle de örmüş ve bilgiçlik taslamış. Lakin makalenin başından sonuna kadar hiçbir anlamı yok. Eskilerin artık riyakârlık hevesinden vazgeçmeleri daha iyidir. Bendenizin inancına göre bu bozuk edebiyatın önü alınmalı. Çünkü gençlerin zihinlerini tahrip ediyor. Tekrar Nadir Şah döneminin edebiyatına geri dönüyoruz. Ancak işin daha da ilginç yanı maarif bakanlığı bu boş kelimelere kanmış ve beyi 200 tümenle işe almış.”

Rakiplerden biri ortaya çıkmış, kabarmış damarlarıyla ve küplere binerek şöyle dedi: “Elbette zati alinizin görüşü bendenizin bizzat arkadaşı olan filan beyin konuları

ve yazılarını anlamak için münasip değil ve okuryazar olmayı gerektirmesi ancak bilgiyle ve faziletle inkâr edilmeli. Eğer günümüzde Farsça tarih kitabı terk edilmişse, okuryazar ve bilgin olmadığımız içindir. Fazilet ve sanat dönemi bitmiş...”

Heyecan yükseldi. Aynı görüşten olanlar her yandan kendi inanç ve kanıtlarını bazen ciddi ve bazen bulanık alaylı bir şekilde söylüyorlardı. Ancak ne kadar çok delil ve kanıt zikredilse de her iki taraf kendi inancında daha da sabit oluyor. Allaha şükür tartışma vuruşmaya dönüşmedi. Çok yücelere erişen alev gibi söndü.

Hazır bulunanlar gezinmeye başladılar. Her köşede bir toplantı vardı. Kendimi bir topluluğun kenarına ulaştırdım ve birinin şöyle dediğini duydum:

“Fılanın tarih kitabı dünyanın şaheserlerinden Mösyö filanın telifleridir. Şimdiye kadar birisi böyle iyilik, aydınlık ve olgunlukla bir şey yazmamış. Onu üç dilde okumuşum ve tekrar okumak istiyorum.”

Diğeri şöyle dedi: “Evet, tıpkı böyledir. Güzel bir kitaptır, yazar Avrupa’da olduğum iki yıl önce onlardan yazılmış bir nüshasını benim için gönderdi.” Şöyle dedim: “İyi bir kitaptır.”

Biri şöyle dedi: “Bu yeni kitap bu yıl basılmış! Yazarın görüş belirtmem için bana göndermiş olduğu o el yazması nüshayı diye cevap verdi.”

Başka bir yerde herkesin okumuş olduğu birkaç kitaptan söz ediliyordu. Biri şöyle dedi: “Sizin utangaç kulunuz on yedi bin cilt kitap okumuş. Mücadele başladı; kardeş eğer her gün bir kitap okusan da bu kadar kitabı okuyamazsın!”

Başka bir grupta sohbet konusu şuydu: Ünlü Arap şair Ömer Bin Hamza Seleme oğullarından mı yoksa Tahir oğullarından mıdır, hicri 76’ da mı yoksa 77’de mi Bağdat’a gelmiştir.

Biri şöyle diyordu: “Azizim sen benim söylediklerime dikkat etmiyorsun!” Saçma bir istektir diye cevap geldi! Anlamıyorsun diye cevap geldi.

Diğer bir grupta münakaşa filanın hiç okuma yazması yok ve ne yazarsa başkalarının ürününün derlemesi konuluydu. Bazısı şöyle diyor: “Elbette edebiyatçılardan değildir. Fakat bu kadar da cahil olunmaz.” Biri “sevap” kelimesini

“sad” harfiyle yazmış olduğunu gördüğüne yemin ediyordu.” Bu ahmaklık ve belagattan başka daha üstte ne olur.

Sözün özü, ne söyleyeyim. Bu yaşamda benim son ümit binam duman gibi yok oldu. Kendi işime baktım ve yazarların toplantısından kaçtım. Şimdi ölmekten ya da harabede köşeye çekilmekten başka bir kurtuluş yolu göremiyorum. Ne yapmalı, hassaslığın sonu budur!”

Şöyle dedim: “Eğer cesaretin yoksa bu kusur tembelliktendir. Çünkü aklın kurallarına uymak yerine iş arkadaşların gibi yaşıyorsun. Yükselme ve ek ücret alma yerine hayalin kanatlarına binip göklerde uçuyorsun. Ancak hayale binmenin sonu olmadığını, kişinin ne kadar hızlı yükselirse o kadar hızlı yere düşeceğinden haberin yok.”

2. 4. دوگدا İKİ DİLENCİ 87

Şemiran'da ağacı ve suyu bol bir sokaktan geçiyordum. Çabuk bitmemesi için yavaş gidiyordum. Sonbahar yaprakları başıma ve yüzüme dökülüyordu. Yüzlerinin renkleriyle olayı anlatıyorlardı. Şöyle diyorlardı: “Gitme, bizimle konuş. Gönlün ne istiyorsa söyle! Eğer yeşil ve kibirli baharda yukarılardan gururla âşıklara başımızı sallıyor ve şamata yapıyor idiysek de, bugün yanmış, düşmüş ve sessiz. Her söylediğini dinleyeceğiz ve senin hal dilini anlayacağız, söyle...”

Eğer şair olsaydım, gözüme görünen ve gönlümden geçen bütün o manzaraları ve ince düşünceleri şiire bulaşmış bir gözyaşı selini gökyüzüne yollardım. Ama durumum farklıydı... Uzaktan dilenci yaşlı bir kadın ırmağın kenarına oturmuş, dilenci yaşlı bir adamın karşısında durmuş ve bastona yaslanmış sanki kavga ediyorlarmış gibi gördüm. Durma bahanesini buldum. Giderim, bir müddet onlarla konuşurum dedim. Onların sesi kulağıma ulaşınca durdum. Öyle hararetle konuşuyorlardı ki benim farkıma bile varmadılar. Bir ağacın arkasına gizlendim.

Adam : “Allah’a yemin ederim ki senden daha dilenciyim, benden mutsuz kimse yoktur.” diyordu.

“Bir dilenci de olsa insan ilişkilerinin temelinde rekabet olduğunu gördüm!”

Yaşlı kadın elinin tersiyle gözyaşlarını sildi ve ey kardeş: “Benim maceramdan haberin yok ve bilmiyorsun!” dedi. Eğer kulağın duyuyorsa senin için anlatayım.

Yaşlı adam başını çevirmiyordu ve bir kulağını ona verdi.

Yaşlı kadın şöyle dedi:

“Ben çocuktum, evlendirdiler. Annemi ve babamı çok seviyordum. Gitmek istemiyordum. Ağlayıp yakardıysam da olmadı, yavaş yavaş kocamın sevgisi gönlüme düştü. Onu o kadar seviyordum ki evde olmadığına ayakkabılarını öpüyordum...”

⁸⁷ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 62-65.

Ağlaması konuşmasına izin vermiyordu. Boğazını zorla sıkıntı baskısından kurtardı.” Ne söyleyeyim! Bahtımı kararttılar, koca elimden gitti gitti...” dedi. Babamın karısı beni tekrar kocaya vermek istiyordu ve kabul etmiyordum. Bana işkence ediyordu ve beni dövüyordu. Bir gün beni evden çıkardı. Gittim ama nereye gideceğimi bilmiyordum. Erkekler beni evlerine götürmek istiyorlardı. Ne yaptılarsa gitmedim. Akşam olduğunda soğuktan buz kesmiş, açlıktan ölmüştüm. Yaşlı kadın -Allah onun azabını artırsın-beni evine götürdü. Beni ısıttı ve bana akşam yemeği verdi. Şöyle dedim: “Nineciğim ömrüm oldukça sana hizmetçilik yaparım. Bir lokma ekmek dışında senden bir şey istemem, beni evinden çıkarma.” Yaşlı kadın her ne söylersem dinlemen şartıyla dedi. Ben de baş üstüne, dedim.

Her gün sabah erkenden yaşlı kadına erkek ve bayan misafirler geliyor. Ben de can u gönülden zahmet çekiyor, gece olduğunda uyumak yerine kocamı hatırlayıp ağlıyordum.

Bir gün yaşlı kadın: “Misafirlerin önünde eski elbisenden ne kadar utandığını ve bu güzel elbiseleri ne kadar beğendiğini biliyorum. Ne söylersem dinlemen şartıyla bu gün senin için bir takım yeni elbise, başörtüsü, ayakkabı satın alıyorum dedi. Bunun üzerine baş üstüne, dedim.

Birlikte hamama gittik. İkinci vakti geri döndük. Yeni elbiseleri giydim, yaşlı kadın kendi elleriyle beni süsledi. Hepsi, ne güzel! Ne güzel bir kız olmuş! Bu hanımların hepsinden daha güzel diyorlardı. Ben gece gelinliğimi hatırlıyor ve ağlıyordum. Onlar yeni elbisemin neşesiyle ağladığını sanıyorlardı.

Akşam vakti yaşlı kadın: “O beyefendi için odaya sofrayı hazırla.” dedi. Hazırladım. Alçak adam elimi tuttu, yanıma otur dedi! Yüzümü öpmek istedi. Halini ve durumunu anladım. Bağırıp çağırmaya başladım. Yaşlı kadın geldi ve beni adamakıllı bir dövdü. Saçımı başım yoldu. Beyefendiye şöyle diyordu: “Bir kızın üstesinden gelemeyen bir erkeğe ne yaraşır!”

Merhametsiz ve alçak adam başı kesilmiş bir kuş gibi beni aldı ve yere vurdu! Kendi kendime şöyle dedim: “Her ne söylenirse yaparım dediğimde hata etmişim. Bırakın beni dışarı çıkıp geleyim.” Bahçeye ulaşıncı kapıyı açtım ve çıktım. Sabaha

kadar babamın evinin arkasında sedirin üzerinde geçirdim. Ama kapıyı vurmaya cesaret edemedim. Ertesi sabah erkenden, yaşlı kadın uyuduğum yerden beni uyandırdı. Beni dövüyordu. Gel gidelim diyordu. Ben gitmiyordum. İnsanlar etrafımıza toplandılar, yaşlı kadın şöyle diyordu: “Bu kız benim hizmetçimdir, ona 20 tümen borç verdim, verene kadar bundan el çekmeyeceğim.” Birkaç kişinin benim durumuma yüreği yandı. Beni yaşlı kadının elinden kurtarmak istiyorlardı. Ama yaşlı kadının arkadaşlarından bir adam yetişti. Onlara çok kötü sözler söyledi ve bana birkaç tokat attı. Yaşlı kadının yanına yolladı.

Allah nasip etmesin, babam ve kocam hepsini unuttum. Ölüm dışında Allah’tan bir şey istemiyordum. Bir gece bir beyefendiye akşam yemeği götürdüm. Ben bu adamı sevdiğimi gördüm. Aynı kocam gibiydi. Beni buradan kurtar, kendinle götür dedim. Çok iyi diye cevap verdi. Yaşlı kadına 30 tümen verdi. Beni satın aldı ve benimle evlendi. Elini ve ayağını öpüyordum. Etrafında dört dönüyordum. Bir süre bana baktı, çok iyi bir adamdı. Beni çok seviyordu, bir kitaptan geceleri şarkılar okuyordu.

Bir gece yatakta ağlıyordum. Kocamı rüyamda görmüştüm. Uyandı ve doğruyu söyle neden ağlıyorsun diye çıktı. Kocamı hatırladım dedim. Hiç bir şey söylemedi, uyuduk. Ertesi sabah haber vermeden beni bırakıp gitti. Beni boşamıştı, bende üzüntümden ölmek için başımı çöllere saldım.

Ağaç üstündeki serçeler birbirleriyle kavga ediyorlardı. Acaba yaşlı kadının hikâyesini mi anladılar yoksa kendi hikâyelerini mi birbirlerine anlatıyorlar. Bunu bilmeği çok istiyordum. Acaba zaman bu sıkıntıları sadece bizim için mi yaratmış yoksa serçelerinde mi böyle hikâyeleri var.

Yaşlı kadın hiçkırıklara boğulduğundan konuşamıyordu. Yaşlı adam da ağlıyordu. Şöyle diyordu: “Canım kardeşim artık konuşma gönlümü yakıyorsun, kendi mutsuzluğumu unuttum. Zavallı benim de mutlu zamanlarım vardı, bakkaldım. Annem – Allah onu affetsin-beni alımlı ve uğurlu bir kadınla evlendirdi. Her gün işim daha da düzeliyordu. Bakkallığım gelişti, hacca gitmem gerekti. Allah’ın evini ziyaret etmek yerine, Allah’ı tanımayan bir arkadaşım vardı. Başucuma oturdu. Beni kötü işlere zorladı, büyücü, kötü bir kadın gözümü ve kulağımı kapadı ve aklım başımdan gitti.

Nasıl olduğunu anlamadım. Deliler gibi bulunmaz kadını evden attım. O günden beri işim kötüleşti. Sahip olduğum her şeyi o kötü kadın yedi ve yok etti. Dilenci oldum, artık utançtan Hemedan'da kalamadım...”

Yaşlı kadın sözünü kesti ve Hacı Rıza-yi Bâğ Balayı'yi tanıyor musun, dedi. Hacı Muhammed Rıza-yi Bâğ Balayı -Allah rahmet eylesin- benim babamdı!

Yaşlı kadın titrek sesiyle peki oğlu Hüseyin Beyi tanıyor musun, dedi.

Yaşlı adam güldü ve Hacı Muhammed Rıza'nın oğlu Hüseyin Bey benim, dedi.

Yaşlı kadın çığlık attı, ben Sekine senin karındım, dedi...

Yaşlı adam sopayı attı ve yaşlı kadının ayağına düştü. Yeri öpüyordu. İnliyor ve gözyaşı döküyordu...

Güvercinler ağacın üstünden kavga ediyorlardı. Bazısı birbirine gaga vuruyorlardı. Bazıları birbirlerine çarpıyorlardı. Anladığım kadarıyla onlarda kötülük yapıyorlar ve pişman oluyorlar!

Ansızın yaşlı adam yürek parçalayan bir çığlık attı: “Yaşlı kadın kocasının kucağında ölmüştü...”

2. 5. نقادی ELEŞTİRİ⁸⁸

Paris'te oturduğum misafirhanede somurtkan ve sakin, sadece yemek yiyen ve hiç kimseyle konuşmayan yaşlı bir adam vardı. Asla gözü birine ilişmesin diye öyle bakıyordu. Herkesten daha çabuk masanın başından kalkıyordu. Hiçbir zaman misafirhanenin salonlarında görülüyordu. İnsanlardan ayrı ve uzak olmayı istediği açıktı. Fakat bu davranışının, onu daha çok çekici kıldığını bilmiyordu. Nitekim günün birinde bir İranlı aşırı ilgisiyle onu rahatsız ediyor.

Araştırmadan sonra bir köşeye çekilen bu adamın tüm vakitlerini yazılar okumakla ve başkalarının düşüncelerini araştırmakla geçirdiğini, mesleğinin eleştirmenlik olduğunu anladım. Yazarlar kendi derlemelerini ona gönderiyorlardı. Gözüne ilişen her kusuru ve hatayı tespit etmesi, yazarın nerede yanlış yaptığını ya da ifadelerin nerede zayıf kaldığını söylemesi için kendisine para veriyorlardı.

Böyle bir adamla sohbet etmekten vazgeçmem. Yemek yemeyi bitirir bitirmez gittim. Selam verdim; “Ben İranlıyım eğer izin verirsiniz birkaç dakika sizinle sohbet etmek isterim.” dedim.

Gülümsedi ve şöyle dedi: “Maalesef doğulular daha çok gönülleri ne isterse onu yapar ve söylerler. Bizim gibi yaşam kurallarına bağlı değillerdir!”

Ağzımı bağırmak için açtım. Oturmam için eliyle işaret etti. Şöyle dedi: “Fakat bu bağırsızlık doğuluların hoş ahlakı ve insaniyetliği konusunda bir kanıttır. Biz eğer adaba uymamış olursak sizinle yaşayamayız. Çünkü sizin o derin felsefe ve ahlaki yumuşaklığınıza sahip değiliz.

Çünkü adap ve kurallar sınırları aşmak ve sivrilikleri engellemek içindir biz maddiyat konusunda daha haşiniz. Bizim tecavüzlerimizin ve hiddetlerimizin engellenmesi için çaresiz olarak sizlerin aksine sınırları aşmak ve sivrilikleri kaldırmak için geleneklere ve kurallara daha çok bağlı kalmalıyız. Yoksa sosyal hayatımız sona

⁸⁸ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 97-100.

erer. Ama neden iyiliğin zayıflığa, zavallılığa ve kabalığa sebep olduğu bizim için güçlülüğe sebep olmuş başka bir konudur. Amacım, adabı muaşeret kuralı tanımadan böyle bir kimseyi rahatsız etmemeniz lakin siz doğulu olduğunuz için bu edebi bırakmaya benden ne istediğinizi hemen söylemeniz şartıyla tahammül ediyorum, zamanım az.”

“Doğuluları savunmanızdan dolayı teşekkür ederim dedim. Benim varlığıma tahammül buyurduğunuz için minnettarım. İmkânlar ve gerekirse bu değerli tekniği vatandaşlarıma hediye götürmem için eleştirmenlik tekniği hususunda birkaç kelime duymak istiyorum.”

Şöyle dedi: “Acaba sizin memleketlerinizde asma ağacını budamıyorlar mı?” Yapıyorlar dedim.

Eleştirmenlik mesleği ağacın budanması hükmündedir. Ama bu işi usta bahçivana bırakmak yerine keçiye ve keçi yavrusuna bırakırsanız tersine sonuç alırsınız. Yani keçi gazez ve bilinçsizlik yüzünden yaprağı, dalı ve kökü de yiyince ağaç meyve vermez. Kurur, bilirim siz de bizim gibi, usta bahçivana daha az sahipsiniz. Eğer beni duyuyorsanız bu çok tehlikeli meyveyi kardeşlerinize götürmeyiniz. Zira dedikodu tatlı olduğu gibi eleştiri diğerlerinin yazısını ve mesleğini eleştirmekte zevkli olur. Yazma isteğine sahip olanlar ve üstesinden gelemeyen ne kadar çok insan kendi derdine eleştirmenlik zevkiyle derman olacak, ayıp aramayı ve kötümserliği kendi mesleği haline getirecek, sanatı ve güzelliği kavramaktan mahrum olacak dedi. Bundan daha kötüsü bazen bu edepsiz eleştiriden binlerce sosyal bağa ve engele takılmış alıngan sanatkârın düşünme yetisi büsbütün duraksayacaktır. Bu tekniği icat etmiş olan Aristo şöyle demiştir: “Eleştirmen gazez ve istek sınırlamalarından özgür olmalı ve yersiz övgü ve yergiyi bırakmalı, ustalıkta söz sahibinden daha az olmamalı. Gücüne ve yüksek beceriye sahip olmalı. Sanatı kusurdan daha çabuk ve daha çok görmeli. Hem de o kadar bilgin ve tecrübeli olur ki eğer edebiyat eleştirmenleri hizmet yapıyorlarsa da birçok iyiliği de yanılıyla kötü olarak gösteriyorlar. Beyazlık yüzünden yüzeysel siyah gidiyor. Eleştirmenlik feni yaptığı yanlışlar sebebiyle mahkûm ve reddedilmişti.”

Şöyle dedi: “İçinden bana sorduğunu biliyorum. Acaba sen bu sıfatların sahibi misin? Aristo’nun sözünü yapabiliyor musun; benim durumum şöyledir ki gençlikte yazmaya heves ettim ve yazdım. Ama istediğim gibi yazamadım. İyi bir kitap yazmak için intihar ettim. Başaramadım. Yani her ne yaptıysam halkım beni yüksek makamlı yazarlar arasına koymadı. O günlerde herkesin bana düşman olduğunu hayal ediyordum. Bende toplumu küçük gördüm. Yazarlara karşı kötümser oldum. İntikam ateşini söndürmek için yazıları eleştirmekle meşgul oldum. Pervasızca her büyük yazara saldırdığım için gazeteler makalelerimi pekâlâ satın alıyorlardı. Zira halk kesimleri de saygısızlık yapan gazeteyi pekâlâ satın alıyor. Acaba sizin memlekette de böyle midir?”

Şöyle dedim: “Evet, hayır...”

Ama git gide gençliğimdeki garez ve kin gönlümden gitti. İyiliği kendime slogan yaptım. Rahatladım. Eleştirmeyi ve edepsizliği bıraktım. Lakin ne yazık ki çalışarak geçinmek için eleştiri tekniğinden başka imkânım olmayınca, genç yazarlar derlemelerini eleştirmem amacıyla bana gönderiyorlardı. Eleştirmenlik yapıyorum. Bir hak alıyorum. Fakat tecrübeyle biliyorum ki yazı sahipleri benim kusur aramalarımın istifade etmek yerine benden hoşlanmıyor. Benimle düşman oluyorlar. Şimdi onları görmekten kaçıyorum ve bunca düşman edinme düşüncesinden dolayı sıkıntıdayım. Ne yapayım başka çarem yok dedi...

O gün bu ayrıntıyla geçti. Ertesi gün o benim yanıma geldi. Zamanımız İran’dan ve Fars edebiyatından söz etmekle geçti. Birlikte sinemaya gittik.

Bana karşı iyi davrandığını gördüğüm bir gün, ben de Fransızca bir hikâyeyi yazmışım ve eleştirmenizi sizden rica etmek istiyorum.

Başını aşağı eğdi. Kendi dünyasına daldı. Bir dakika sonra bana bakmadan şöyle dedi: “Diğerlerinden aldığım eleştirmenlik ücreti bir sayfa için otuz franktır. Fakat siz sayfasına yüz elli frank veriniz!”

Sizin bu sevimsizliğinizden ve utanmazlığınızdan usandım. Kınamayla dolu bir ses tonuyla şöyle dedim: “Acaba benim İranlı olmam suç mudur?”

Şöyle dedi: “Benim işim hesap yapmak, tanımadık kimseleri bir sayfası otuz frankla düşman yapıyorum. Ama samimi olmuş ve yıllardan sonra beni yalnızlık

sıkıntısından kurtarmış sizin gibi bir dost bir sayfası yüz elli franktan daha az parayla düşman yapamam! Siz de eğer benden duyarsanız her defa düşman olmadan önce dost olmayı iyi hesap ediniz. Kendiniz için yaptığınız her düşmanlık karşılığında zarar etmemek için ne kadar kıymet almanız gerektiğini iyi anlayınız.”

Şöyle dedim: “Eğer bu bir dersi iyi anlayabilirsen bana yeter, başka isteğim yok.”

2. 6. بدنامى KÖTÜ ADLİLİK⁸⁹

Kanepenin üzerine kurulmuş ve kitap okuyordum. Ama kelimeleri zihnimde art arda dizemiyor ve bir anlam çıkaramıyordum. Gözüm kelimeyi görmüyor ve fikir değiştiriyordum. O da danışmadan ve benim düşüncemi almadan o kelimeyle kanatlanıp uçuyor ve delicesine yerlerde ve göklerde dolaşıyordu! Ansızın o yüksekten düşüyor ve beni kendime getiriyordu. Nereye gittiğini ve neler gördüğünü soruncaya dek tekrar beni bırakıp gitmişti.

Bir keresinde düşünce yolculuğu uzayıp ta kitap elimde kapanınca, halının üzerinde bir şeyin hareket ettiğini gördüm. Yaklaştım ve baktım. Güzel kırmızı bir böcekti. Kuyruğu kerpeten şeklinde çizgili ve uyumlu bedeniyle salınarak gidiyordu. Gözüm bu seyrin tadını çıkarmak istiyordu, aklım feryat etti. Bırakmadı. Bu canavar senin düşmanıdır. Haşerelerden, işte bu kulağımızın içerisinde bulunan acı ilaçtan korkmaz, perdeyi parçalar ve gider. İnsanların beyninin içinde yavrular!

Şüphelenmeye gerek yok. Onu öldürmek için ayağımı kaldırdım. Bir arkadaşımın bu hayvanın bilinenin tersine zararlı yaratıklardan olmadığını ve yaratılışından şimdiye kadar birinin kulağına girmediğini, onun hakkında söylenen her şeyin yalan olduğunu söylediğini hatırladım. Hangi hayvanın onun hakkında bu düşmanlığı yaptığı ya da hangi mutaassıp mahkemenin bu hükmü onun hakkında verdiği bilinmeli!

Zararsız bir hayvanı sebepsiz yere öldürmeme ve cinayet işlememe engel olan o iyiliksever arkadaşına gönülden teşekkür ettim. Ama yine de onun sözünü kabul edemiyordum. Kaldırılmış olduğum bir ayağımı indirdim. Ama gider ve kendini benden gizler diye onu kaybetmemek ve bırakmamak için hayvanın hareketlerini dört gözle kolladım. Tekrar beline ve kuyruğuna verdiği yumuşak kıvrım, büklüm ve endamının uygunluğu ve şeffaf rengini seyretmekle meşgul oldum. Eziyet edene aman verme diye bağırın zihnin itiraz ve azarlamasından huzur bulmak için bir mahkeme kurdum. Bir

⁸⁹ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 109-111.

taraftan savunan arkadaşım, diğer taraftan, delilsiz ve kanıtsız kabul eden ve kayda geçiren vücudumuzun ve davranışlarımızın tümünü onaylanmamış inançlardan geçiren çocukça düşünceyi suçlamaya ve savunmaya başladılar. Defalarca hayalim, elim ve ayağım öldürmeye niyetleniyordu. Fakat o hayırsever arkadaş bırakmıyordu. Sonunda akıl yargıci şöyle dedi: “Kitaba bak, benim yargılamam için uzmanlar bu sanık hakkında neler söylemişler göreyim.”

Kalktım ve kendim kitaplara koştum. Lakin hayvanın kaçacağı korkusundan hemen geri döndüm. Baktım ki eğer birkaç saniye geç kalmış olsaydım kanepenin altına saklanmış ve benim kıskacımdan kurtulmuş olacaktı. Parmağımı ayağının önüne koydum. Yolunu değiştirdim. Odanın ortasına gittiğine emin olur olmaz masanın arkasına geldim. Hayvanın nerede ve ne halde olduğunu görmek için bir satır okuyup başımı kaldırıyordum. Baktım ki bu güç durumda istediğimi kitapta bulup okuyamayacağım, aklıma bir fikir geldi: “Bir kibrit kutusunu bana verin diye bağırdım. Bu arada hayvanın yaratılışını incelemeye başladım. Her defasında bir köşeye ve bir sığınağa yaklaşmak istediğinde gidiş yolunu kapıyordum. Kızmıştı ve belki varlığını hayal gücünün kavrayamadığı bir düşmanla davalıydı. Isırmak için ağzını açıyordu. Kerpeten kuyruğunu sürekli kapatıp açıyordu. Ağzı olan bizler ağzın ne olduğunu biliyoruz. Ama kerpeten şeklindeki kuyruğu ne amaçla açıp kapadığını bilmiyoruz. Bilmemek korkuların sebebidir. O hareketlerin kulak deliğinin zarını parçalamak ve insanın beyninde yuva yapmak için olduğunu düşünüyorum. Kısacası kibrit kutusu elime ulaşana kadar hayvan o küçüklüğüyle bana göre kötü bir şeytan oldu.”

Kutuyu boşalttım ve böceği ona yerleştirdim. Masanın üzerine çıkardım. Zihnimi toparlamak için ağır bir kitabı da kutunun üzerine koydum. O kadar araştırdım ki bu hayvanın ismine ve tipine ulaştım. Bu hayvanın hayatı ile ilgili birkaç sayfa yazılmıştı. Ben zevk ve hırsıyla okuyordum. Yaşamımı perişan eden tek düşünce benim ne hakla bir canlıyı hapsedmiş olduğumdu! Belki bu zavallı âşıktır ve sevgilisine ulaşmak için gidiyordu. Belki çocukları annelerini beklediği için yürekleri çarpıyor ve ağlıyorlardı. Belki yoksulluk sıkıntısını gidermek için gidiyordu. İyiliğin insanın ayrıcalıklı özelliği olduğu nerede kaldı!

Doğanın bize vermiş olduğu tüm bu can sıkıntısına sahip olmak karşısında hangi hakla özgürlüğü yani nimeti ondan almışım? Bu zavallının gönlünde ne fırtınalar vardır! Sürekli başını ve kuyruğunu zindanın duvarına vuruyor ve tutsaklık ızdırabından hal diliyle inliyor feryat figan ediyordu. Bu büyük dünyada gardiyanların cezasını veren bir yargıç yoktur!

Tek üzüntüm bu düşüncelerin yazıyı daha erken okumama ve mahpusun ödevini öğretmeme izin vermemesiydi. Her şeye rağmen okudum. Çok bilgi edindim. Ama açıklama ve ayrıntıdan o zaman benim ve hayvanın işine yarayan şuydu: “Kulak böceği mutlaka kulağa girmez ve kulağı delmez! İnsanların ve diğer vahşi hayvanların aksine hiç kimseye ruhsal zarar vermeyen bir canlıdır. Yemeği meyve ve sebzedir. Ama kulak böceği adıyla bilinmesi kuyruğundaki kerpetenin önceleri bekâr kızların kulağını delmek için kullanılan kerpetene benzemesinden kaynaklanmaktadır içindir!”

Çok utançla mahkûmu bahçeye götürdüm ve onu özgür bıraktım. Gözüm ve konuşmayan dilimle yanlış anlama ve hatamdan dolayı binlerce özür diledim. O da insanlar gibi durup bir süre benim ve kendi vaktini ve gönlünü başla, küfürle ve tehditle telef edecek ve incitecek yerde yolunu tutup gitti.

Ama ben... Allah biliyor kasıtlı değildim. Bir amacım yoktu. Ne olduğunu anlamıyordum. Ayağımı o günahsızın üzerine koymuşum! Kendime geldiğimde ayağımı kaldırdım, kötü adlılığın işini yaptığını gördüm!

2. 7. خندیدن GÜLMEK ⁹⁰

Gülmek gerekir. Dert, sıkıntı ve ızdırabla dolu bu dünyada gülmekten başka çare yoktur. Kendi üzüntümüz bütün sıkıntılarımızın başına koyduğumuz başka sıkıntıdır. Bana öyle geliyor ki her üzüldüğümüzde bir sorunu çözmek yerine oturur pek çok sıkıntıyla, başka sorunla kendi sorunumuza yeni yeni sorunlar ekleriz.

Üzüntü ruh ve teni güçsüzleştiriyor. Düşünme ve tedbir yetisini yok ediyor. Gamdan günümüz karanlık, dünya düşüncemizle kuyular, şeytanlar ve kötü isteklilerle doluyor. Ama gülümseyen güneş bir gönülde doğunca hayaletler, düşmanlar, uçurumlar gördüğümüz her şey yok olup ortadan kalkıyor. Dünya yeşillikler, çiçekler, mutluluk, sevgi ve bağışlama neşesiyle dopdolu bir dünya ortaya çıkıyor.

Farz edelim ki nice zamanlar doğruluk gerçekte bizim işlerimizi engellemiş ve de bir kapıyı bize kapatmış olsun. O engelleme ve kapalı kapı bir gülümsemeyle açılmıştır. Eğer olmazsa tekrar güleriz. Ruhumuz ne kadar yükselir, kendiliğinden ne kadar büyütür ve bu büyüklükten ne kadar zevk alırız. Zira görüyoruz ki nefsin çocukluğuna gülebilmemiz ve kendi çocukluk isteklerimizin gerçekleşip gerçekleşmemesini önemsiz ve farksız algılayabilmemiz.

Her durumda gülümseyen bir kimse dünyayı olduğu gibi tanımış ve yaşlı ak saçlı Zal'ı süslemiş. O da iki günlüğüne bizi aldatıyor. İstirap verip öldürüyor. Aldanmıyor. Saçına gülüyor. Gülmek ister yaradılıştan olsun ya da bir takım alıştırmalar ve denemeler sonucunda kazanılmış olsun, ister bizim ikinci huyumuz olsun, büyük bir iştir. Toplumsal yaşamda yüksek bir makama sahiptir. Gülenler, diğerlerinin ezilmiş ve üzgün karanlık gönüllerini gülme nuruyla aydınlatanlar bize büyük minnet duyarlar.

İyilikte ve belada her ikisinde gülünmeli. O kırgınlığın, kahrın ve düşmanlığın sizin yaşam zevkinizi kederlendirmemesi için gülünüz olabildiğince gülünüz ki gamın şeytanı ümidi keserek sizin gönül pusunuzdan kalsın. Ağır sorun dağları sizin yolunuzda param parça olsun. Korkunç korku ve çaresizlik dereleri kapansın. Açık

⁹⁰ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 133-135.

yüzlülük ve gülümseme, seni amacına çabuk ulaştırır. Eğer tesadüfen ulaştırmazsa, bizim asıl isteğimiz olan gülmeğe ve iyiliğe erişmiş oluruz.

Evet gülelim. Ama başkalarıyla gülelim, başkalarına değil. Diğerlerinin kusurunu aramak, alay etmek ve gülmek gizli gamlardan inlemektir. Gönül neşesinden gülmek değil. Zira kendilerinde küçüklük ve geri kalmışlık hisseden ve bu vesileyle toplumdan intikam alan ayıp araştıran insanlar diğerleriyle alay eden ve onları değersiz gören ve gülen kimsedirler. Eleştirmeyi ve aşağılamayı istiyorlar. Diğerlerini alçaltmaya çalışıyorlar ve kendilerini güçlü sanıyorlar.

Küçüklük ve geri kalmışlık hissinden başka bizi ayıp aramaya, alay ve küçümsemeye sürükleyen diğer bir etken de incitme yetisidir. Yani az çok bizim yaradılışımızda incitmek ve eziyet etmek için yaratılmış olan o doğal istek. Bu alçak ve acı çektiren hayvansal dürtülere egemen olmak gerekir. Başkalarını bir tarafa bırakarak insanîyet ve asillik makamına erişmek için bu iç düşmanlar alaya alınmalı ve küçümsenmeli.

Her ne kadar gönül iyiliği ve hoşnutluğundan gülen birinin açık yüzlülüğü ve gülümsemesi doğal ve normal olarak kabul edilse de biriyle alay eden ve sıkıntı veren gülen yüzün görüntüsü kötü ve çirkindir.

Şaka, azarlama ve intikamı kamufle etmemeli. Nice şaka paketleri vardır ki içlerinden kıskançlık, kin ve zehirli iğneleri çıkar. Şaka sahibini rezil eder. Alay ve ihanet her ne kadar şaka tadında olsa da yine de çoğu zaman unutulamayacak kadar acı olduğu bilinmeli.

Evet diğerleriyle gülmeli. Diğerlerine değil. İnsanlarla alay etmeye ve küçük düşürmeye ihtiyaç bırakmayacak kadar gözü kulağı açmak, gülünç şeyleri görmek ve kavramak, diğerleriyle paylaşmak, gülmek ve güldürmek gereken bu âlemde güldürecek birçok konu var. Beladan ve mutsuzluktan sızlayan bir arkadaşla gülmek gerekir. Gülerken onun ümitsizliğe düşmüş gönlünü yeniden kazanmak gerekir.

Hem uyarıcı hem de eğitici olsun diye başkalarını incitmemek için neden kendi çocukluk arzularımıza ve her günkü yanlışlarımıza gülmeyiz?!

Dünya malının büyüklük ve mutluluk sebebi olmadığını bilen bir kimse kimseyi kıskanmaz. Kendini hiç kimseden daha küçük görmez. Bununla birlikte ne gizlide ne açıkta, ne şaka yoluyla ne kötülerini tanıtmak bahanesiyle ayıp aramaz. Alay etmez. Küçümsemez ve bir kimseye gülmez.

Ancak en ince gülümseme, en asil gülüş bugün birine iyilik yapmış ve henüz hiç kimseye söylememiş kimsenin gülüşü ve neşelenmesidir.

2. 8. گل سرخ KIRMIZI GÜL ⁹¹

Yeni açmış bir gül çimende gülüyordu. Utangaçlıktan kızarıyordu. Çünkü rakiplerine gülmeyi ve naz etmeyi biliyordu. Daima gönül aynasında kendini seyrediyordu. Gizem diliyle şöyle diyordu: “Ben bunların hepsinden daha güzelim, bu çimen, çiçek ve ağaçlar benim hizmetçilerim mi? Biri ayağıma halı sermiş. Diğeri başımın üzerine gölge yaymış. Bu çiçekler ben daha güzel görüdüğüm için süslenebildikleri kadar kendilerini süslemişler. Ama gönlüm onlar için yanıyor. Çünkü onlarında gözleri ve gönülleri var, beni görüyorlar ve bana özeniyorlar...”

Keşke kendi güzelliğimden hepsine verebilseydim! Ne yazık ki mümkün değil. Bahçıvan her birini bir iş için yapmış: Çimen ezilmek, ağaç kırılmak ve yakılmak, pek çok çiçek yarasaya ve arıya bırakılmak, birazı da eğlence meclisi ve sofrayı süslemek için deriliyorlar. Sadece kırmızı gülü, evin hanım efendisi canı gibi göz önünde bulunduruyor. Onu koruyor. Bizim hanım güzelliğin aşığıdır. Bu dünyanın penceresinin aşkına ve ümidine, diğerlerinin yanağına bakıyor. Daha güzel bir çiçek görememesi ne güzel ve zevklidir. Yazık ki onu ne kadar seviyorum.

Ey baht, bugün gözünü aç ve gör: Ben benim kız kardeşlerimden daha güzelim. Beni hanımın meclisine götür. Onun gönlünün sözünü anlayan ve ruhunun kokusunu duyan benim. Gülün kokusunun yumuşaklığına onun için binlerce tatlı söz söylerim.”

O zaman delikanlılar gibi arzuları gerçek sanıp utanma duygusunun bağı koparmışçasına öyle kahkaha attı ki yer gök inledi. Kendini beğenmişliğin sarhoşluğuyla istersin, ey ağaç, eğer ben bu irilikle ve çirkinlikle senin yerinde olsam yüzümü kimse görmesin diye daha yukarı giderim, ey çimen sen dalkavukluktan ve küçüklükten bir yere ulaşamıyorsun, ayakaltında kalan baş tacı edilmez diye arkadaşlarla şakalaşmaya ve azarlamaya başladı. Ey arkadaşlar, neden menekşe gibi kendinizi gizlemiyorsunuz. Yoksa beni görmüyor musunuz, diyordu. Bülbül aferin diyordu.

⁹¹ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 158-163.

Bahçivan geldi. Bir müşteri gibi uzun uzun baktı. Sevgilinin başında durdu. Hepsinden daha iyi olan kırmızı gülü hanım için koparmaya hazırdı. Güllerin her biri kibirleniyordu: “Biri utançtan eğilip büzülüyor. Biri aşktan ve şevkten yıkılmış. Biri aşksızlık korkusundan sararmış. Diğeri telaştan kızarmış ve üzölmüş.”

Bizim gül bütün güzeller gibi yavaş ve itinasız esintiyle oyun oynuyordu. Fakat içten içe gönlü heyecanlanıyordu. Gül bahçesinin bir yaşlısı onun yanına geldi. Keskin bıçakla onu aldı. Gülden bir inilti yükseldi: “Canımı yaktın ne yaptın!” Yaşlı şöyle dedi: “Izdırab çekmek, parlamak yanmayı gerektirir. Meclisinin ortasında gül olmak ve misafirlerin gözünde oturmak bir yaralanma değerindedir. Keşke ben senin yerinde olsaydım bir kez hanım efendinin dudaklarına ulaşır can verseydim.”

Taze gül yaranın acısından, bahçivanın yaşlı elinde titriyordu ve de kavuşma zevkiyle kanatlanmıştı. Hemen o dudaklara erişmeyi istiyordu.

Hanım ve gül arasında anlamlı bir bakış ve gülümseme oldu. Birbirlerini beğendiler ve öptüler. Hanım bir an gökyüzüne başını kaldırdı. Ondan uzaklaştı. Gül yavaşça onun hayalinin peşine uçtu. Hanımın ruhunun hoş bir yer olduğunu gördü. Yüzler, fikirler ve sözler gül güzelliğindeydi. Kendilerinden başkasını aşığın gözünde görmek istemeyen genç sevgili gibi bu vefasızlıktan perişan ve üzgündü. Yüzündeki solgunluk izleri belirdi.

Hanım kendi suçunu anladı. Binlerce öpücük ve sözle sevgilinin gönlünü almaya ve onu teselli etmeye başladı. Kıskançlık üzüntüsünden yandığını görünce, billur vazoyu berrak suyla doldurdu. Parmaklarının ucundan koku saçtı. Gülü ona dikti. Şöyle dedi: “Evet, ben bütün dünyayı senin güzelliğine ve iyiliğine istiyorum. Yani benim dünyam sensin! Taze gül yine kibirle gülümseyerek neşeyle açıldı.

Gece oldu. Güneş gidiyordu. Şöyle diyordu: “Sizin hayatınızdan başka bir günü daha götürdüm. Uyuyunuz bir gününüz daha bitti.” Lakin biz eğer hayatın ve güneşin gidişini durduramıyorsak tam tersine geceyi aydınlatıyor ve hayatı da hayalimizde, uzatıyoruz. Zira yaşam hayalden başka bir şey değildir. Misafirhane lambaların ışığıyla günden daha saf ve aydınlık oldu. Misafirin ilk yaptığı duygularını ve gülümseyişini evin hanım efendisine yöneltmekteydi. Hanım onun tüm ilgisini ve gülümsemesini

bakışlarıyla hapsediyordu. Odanın ortasında bulunan masanın üzerindeki o tek güle çekiyordu. Gözleri birilerinin yardımıyla göremeyen bazılarına da şöyle diyordu: “Bu güle bakın bakın ona da üzülmesin, çiçekler onunla oyun oynayın. Konuşun. Güllerle birlikte olsun yalnızlıktan ölmesin.”

Birkaç saat meclis saz, sohbet, şaka ve mutlulukla doluydu. Ama her eğlence gibi o da bitti. Herkes gitti. Hanım ve gül yalnızlığa kavuşmuş âşıklar gibi sarhoşça birbirlerine sarıldılar. Birbirlerine öyle sarılmışlardı ki sanki tek bir ten gibiydiler.

Ansızın gül sarhoşluktan kendine geldi. Dünyanın karardığını gördü. Âşık gitmiş, bütün o hayat veren koku gönül yanıklığı sevginin göksel vaatlerinden hiçbir eser kalmamıştı. Ne kadar bağırdıysa ve çılgık attıysa da kimse onun imdadına yetişmedi. O kadar inledi ve sızlandı ki masanın gönlü onun haline yandı. Şöyle dedi: “Benim başımın üzerinde oturan cennet gülü, az inle senin nazik canının kedere tahammülü yok.”

Gül hayran oldu ve sordu: “Sen bu ölülerin zindanında hala canlı mısın?” Masa şöyle dedi: “Ben başımızın üstünde gölgelik olan aynı iri çirkin ağacım.” Gül utancından bir an sustu. Sonra alçak bir sesle şöyle dedi: “Bunca gurur, kibir günlerinin şakası ve edepsizliğinin yerine hak sahibi bu gece kara günlerime gülmeye ve kıskanmaya hakkın var.”

Masa yaşlı biri edasıyla şöyle dedi: “Ama bilmiyorsun ki feleğin zamanı ve cefası, kini ve pisliği her bir gönülden eğer taştan değilse temizler. Bu gece eğer yapabilirsem, senin nazik gönüllünün derdini dinleyeceğim. Her gece benim işim böyledir. Bırak sana derdimin hikâyesini anlatayım da senden daha sıkıntılıların olduğunu öğren.”

Gül istekli ve taşıyabilecek birini bulunca sözünü kesti. Şöyle dedi: “Allah aşkına söyle benim sevgilime ne oldu? Ben sarhoştum ne zaman gittiğini anlamadım. Suçum neydi ki beni bu zindana kapayıp gitti. Teslim olmak ve canını feda etmekten başka hizmette ne kusur etmişim! Acaba şefkatin, aşkın, ızdırabın daima sonucu bu mudur ya da bu kez benim kötü bahtım mı? Bunca ışığa ne oldu. Neden bu gece bu kadar karanlıktır. Sonra bizden koku ve renk alan soluk renkli o ay nerededir? Yıldızların

büyüleyici gözleri neden kapanmış yoksa bu gece gökyüzünde biri mi ölmüş ki hepsi karalar giymiş!”

Masa içten bir ah çekti. Şöyle dedi: “Benim hikâyemi gönül dinle ve halime yan. Çünkü başkalarının haline yanmak tatlıdır. Fırsatının acılarla geçmesini istemiyorum. Vefadan ve vefasızlıktan konuşmanın ne yararı var, sonu olmayan söz boşunadır. Evet, ben işte o başı utançtan hep yücelerde olan iri, çirkin çınarım. Yergiden, kınamadan ve övgüden rahat kalmak istiyordum. Çünkü gözümü yerden kestiğimde göktekilerle sırdaş idim, göksel zevkler alırdım, Ezher neden bahçe ve bostanda olan her şeyi seher ile hemencecik bana ulaştırırdı. Kuşlar aşkın yuvasını ve şifrelerini getirirlerdi. Başımda yer verirdi. Önce güneşin altın renkli bakışı yüzüme düşüyordu. Biri benden soluk renkli aya daha yakın değildi. Geceleri aşkın coşkusundan benim için gazel söylüyordu. Saçımın tellerini esintinin ellerine teslim ediyordum...”

Gül sözünü topladı. Şöyle dedi: “Çimenin bülbülü gibi gönül yanıklığından şakıyan ne güzel, gazelci onun derdinin ne olduğunu anlar, neden inliyor, ne arzuluyor! Yoksa sevgili, incinmiş ve üzgün, aşktan nefret eder. Baktım bu gece bu mecliste. Gönül sahiplerinin sevgilisi ve bizim cinsimizden olan şairlerin ruhu bu şarkıcılıktan sıkılmış ve üzmüşlerdi ve başları eğik meclisten gittiler. Çünkü şarkıcılar, âşık değillerdi. Âşık taklidi yapıyorlardı. Çalgıları ve şarkıları yapmacık ve tatsızdı. Biz gül bahçesi ailesi yalancı coşkudan gönlümüz kararır, gönül işinin kiskanılması hoşumuza gitmez.”

Masa hüzünlü bir gülümseyişle şöyle dedi: “Meclisin nimeti çimendekilerin de nasibi, oturanların sevincidir. Yavaş ve sessiz sedasız oturmaları ve sedef gibi mana incilerini yakalamak için baştan ayağa kulak ve gönül kesilmelidir. Binde birini söylemiyor. Bülbül gönülde her şeyi söylemezse aşktan, binde birini bile söylemez. Eğer bülbüle gülerlerse aşkı unuttur, utançtan sesi kısılır. Susar ve ölür... Bu adamları bin gece görmüşüm; onların bülbüllerine güldüklerini, şarkıyı duymamak için konuştuklarını biliyorum. Gürültü yapıyorlar. Yani bülbüllerin gönüllerindeki ilham zevkini öldürüyorlar.”

Gülden figan yükseldi; aman, ben tekrar ne zaman çimene gideceğim. Ne zamana kadar geceleri gazel okuyarak gündüze çevireceğim? Bülbülün inlediği bir gece uyanık gönüllüler uyumazlar. Sazın sesine uyanmayan bir can canlı değildir. Acaba gerçekte bunların hepsi uyumaya mı gittiler? Benim hanımında mı gitti? Elim senin eteğinde, mehtap aydınlatsın, bülbül ötsün, çimen halısı daha da genişlesin. Ben bu yalnızlık ve karanlıkta hapis kalayım diye gayretle yanıyorum! Bağırıp çağır, bir şey yap.

Masa şöyle dedi: “Eğer benim maceramı sonuna kadar dinlediysen özgür olmanın zamanı gelecek. Bu ümitle, iyi ve rahat ol. Aklını ve duygularını benim hikâyeme bırak... Evet, kendi çirkinliğime ve çınarlığıma yanmıştım ki bir gün ayağıma şiddetli bir ağrı girdi. Darbeler yiyordum. Başımda sesler yankılanıyordu.” Kendi kendime şöyle dedim: “Ben ki asla başkalarının yerine bir adım girmemişim. Başkasının benim ayağımı büktüğünü neden düşünüyüm. Ben ki gölgelikten ve hizmetçilikten bıkip usanmışım. Neden beni cezalandırıyorlar? Dertle yanıyorum ve kötü düşünmüyorum. İkinci gün darbeler daha şiddetleniyor. Canım darbe ve ağrının acısından dostların sevgisizliğini ve hak bilmezliğini unutuyordu. Üçüncü gün yenik düştüm. Başıma testere geçirdiler. Vücudumu parçaladılar. Her parçamı bir yere götürdüler. Yıllarca zindanda beni unuttular.”

Gül, “Konuşma!” diye feryat etti. Beni de bu zindanda unutmalarından korkuyorum! Acaba ne kadar bu karanlıkta ve sevgisizlikte kalmam gerektiğini biliyor musun?

Masa dinle, benim başıma ne getirmişler dedi. Sen rahat bir yerde hayat veren sulara kurulmuşsun! Üzülme ve benim hikâyeme kulak ver. Onca işkenceden sonra bir gün bir yaşlı doktorluk tecrübesiyle başucuma geldi. Oldukça özenden sonra şöyle dedi: “Bu hala canlıdır. Kurumamış. Ölmesi ve artık kıvrınmaması için onu yakmanız gerekir...”

Gül kendinden korktuğu için titredi. Yaprakları dökülüyordu. Aklı başından gitti. Şafak vaktinin kokusuyla kendine geldiğinde masanın sohbeti şuraya gelmişti: “Sonunda iyilerin arkadaşlığı için o güzel boyu bu çirkin şekle soktular. Ben bizzat bu geniş sırttan ve nazik ayaklardan rahatsızım ve utanıyorum!”

Gül seher zevkinin mutluluğundan çığlık atıyordu. Beklerken inliyordu. Sonra neden şebnemin yumuşak eli her sabah olduğu gibi kurulamak için gelmiyor. Bülbül neden her gün gibi benim yıkanma vaktimde intihar etmiyor. Ne olmuş ki çimenin arkadaşları beni kendilerinden saymıyorlar. Yoksa ben çirkinleştim mi? Ben ki hepsinden daha güzelim? Bırak benim sevgili hanımım uykudan uyansın. Onun göğsünde gözyaşları dökeceğim. Şikâyetler edeceğim. Size şikayet ediyorum. Birlikte çimene gideceğim. Arkadaşlar beni sevgilinin başında görecekler. İnleyecekler...

Masa baktı ki kapı açıldı. Hizmetçi her günkü gibi kova ve süpürgeyle geldi. Gülün arzularına ulaşmamasından dolayı çektiği belalar yüzünden gönülden bir ah yükseldi. Kendi kendine dolandı. Çatladı! Hizmetçi güzelliği görmeyen, inilti ve yakarışı duymayan kör ve sağır gibi gülü kopardı. Öldürdü ve kovaya attı! Gülün içinden çığlık yükseldi; “Vallahi güzellikten başka bir günahım yok!”

Masa uzun bir ah çekti ve şöyle dedi: “Yazık ki her gece ve her sabah görüyorum bu güzellerin kaderidir. Sonunda yine çirkinler bir işe yararlar...”

2. 9. نیکی İYİLİK ⁹²

Bir süre yolculuk ve ayrılıktan sonra yeniden görüşmek ve kendi tarzımızda sohbet etmek için arkadaşlardan birinin evine gittim. Özellikle arkadaşlarının onu görmeye geldiğini bildiğim için Çarşamba günü gittim. Ama ortam beklediğim gibi değildi. İnsanlar yeniydi ve tanımadık kişiler toplanmıştı. Arkadaşımın şimdilerde bakan olduğunu bu insanların tam zamanıyla bir şekilde müstakbek bakanın gönlünde yer almak ve aksi takdirde bakanlık durumunda gönül yolunun kapanacağını düşündükleri için geldiklerini anladım.

Ben tanıdıkların meclisi olmadıkça ortamdaki ve sohbetten hoşlanmadığım için sadece seyretmekle ve düşünmekle yetindim.

Bu tür toplantılarda söylenen şey genellikle ev sahibinin övgüsünü konu alan ifadelerden oluşmaktadır. Lakin bazen genel konularla da uğraşılır. Ancak sohbet de dinlenecek ve aktarılacak seviyeye gelir.

O mecliste büyüklerin şiirlerinden ve sözlerinden örnekler okumakta ısrar eden bir subay vardı. Sadece savaşçı olmadığını anlatmak istiyordu. Barış ve edepten yeterli payı almıştı. Bir konu esnasında Hafız'dan bir şiir kanıt gösterdi. Yeni milletvekili olmuş şahıs ve görünürde olan başka bir şahıs konuşmasının güzelliğini vurgulamak isteyen biride Sadî bu gerçeği daha iyi ifade etmektedir dedi.

Subay yeniden, Hafız'ın şiirini yavaş ve hüzünle, hoşlukla okudu. Bundan dolayı ki "Siz basiret ehli değilsiniz." dedi. İfadesini vurgulamak isteyen bir tebessümle Sadî bu kadar ince düşünemez dedi.

Meclis vekili iyice yerleşti. Boğazını temizledi. Sadî'nin şiirini askere verirken bir emir gibi güçlü ve keskin ifadelerle hepsinin kulağına soktu. Şöyle dedi: "Sözün hakkı işte budur hiç kimse bundan daha açık ve akıcı bir şiir söylememiştir!"

⁹²Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 164-166.

Tartışma başladı. İş çekişmeye döndü. Eğer yumuşaklıkla ve edeple bu iki şiirin güzelliklerini karşılaştırıp mukayese etselerdi, anlam ve sanatı anlamaktan başka maksatları olmasaydı, o çekici sohbetin yorumunu bir şekilde aklımda tutup şimdi size yazacaktım. Lakin sohbet bunun dışındaydı. Güya her biri kendi vücudunun kusurunu diğerinin yüzünden gizlemek istiyordu. Yani meclisin vekili kendini dünya ehli ve çalışan biri göstermeye çalışıyor ve makam sahibi olduğunu söylemek istiyordu: “Bu benim savaş elbisesinin altında bir âşık ve derviş bir gönül gizlenmiş, gerçekte birbirlerine savaşta gösteriş yapanlar ve savaş kanununa göre birbirini yemeye çalışanlara Sadî ve Hafız bahaneydi.”

Birbirlerine çıkıştılar. Sertçe konuştular. Hafız laubalidir! Sadî dünya düşkünlüğü yapıyormuş diye küstahça dil uzattılar.

Benim burada söylemek istemediğim bundan daha kötülerini söylediler. Benim yanımda güler yüzlü yaşlı bir adam oturmuştu. Bu utanmazlardan ona sığınmak için yüzüne baktım. Gözlerini kapamış olduğunu gördüm. Yavaşça şöyle dedim: “Acaba ne lakırdılar ettiler duydunuz mu?”

Onlardan başka sohbe kulak veriyordum dedi. Sadî ve Hafız’ı görüyordum; Firdevsî de en yüce cennette oturmuşlar. Bize ve bu sözlere ağlıyorlar ve şöyle diyorlar:

“Ey yazık, neden bu çocuklar bizim ne için geldiğimizi, ne dediğimizi ve kim olduğumuzu bilmiyorlar. Neden bizim öğütlerimizden bir nükte gönüllerinde yer etmemiş. Neden iyilik ve güzelliği hangi şekilde olursa olsun güzel ve tapılacak bir şey olduğunu bilmiyorlar.”

Bizim başımızda birlikte savaşanlar henüz maksadımızı anlamamışlar. İyilik ve güzellik şarabından kana kana içmemişler.

Bizim öğüdümüz gözünüzü açmanız ve iyiliğin görmeniz, tapmanız içindi. İyiliğin aşığı olunuz. İyiliğin hizmetinden başka bir yük omuzlamayınız ki bundan başka Allah sizin iyiliğiniz için bir sebep yaratmamış!

İyiliğin başında birbirine düşmek iyiliği güzelliğinden habersiz olmaktır. Eğer iyiliğin güzelliği sizin gönlünüzde parlamışsa bizim her ikimizin, bir kaynağın ışıkları olduğumuzu açıkça görürdünüz. Birlikte yok olmuşuz. Sizin iyiliğiniz için söylediğim

şey bir pınardan başlamış. Bir dile akmış. İki bir kadehten içmiş ve duyduğunuz her şeyi, birlikte inlemiş ve şarkı söylemişiz.

Biz benlik görmüyoruz! Eğer yeryüzünde mutsuzluktan hayatın namusundan başka bir şey varsa oda bencilliktir. Bizim olduğumuz bu cennette olgunluğun varlığının şartı, kendini aşma ve unutulmadır. Burada benlik ve bizlik yoktur, iyiliği egemen olduğu bir yerde Sadî ve hafız birdir. Yoksa bilgeden duymadınız mı ki:

Kurtların ve köpeklerin canı birbirinden ayrıdır.

Allah'ın aslanlarının canı birdir.

Bizden her bir sözü beğenip kullanırsınız, her ikisini aynı şekilde minnete ve sevince boğmuşsunuz.

Ama çocuklar bizim sözlerimizden iyilik ruhunu alıyor. Uzağa atıyor. Cansız sözleri bencilliğin sermayesi yapıyor olduklarını gördüğümüzde gönüllerimiz göğsümüzde eriyor. Gözden dökülüyorlar. Aynı şekilde kardeşler özgürlüğün ismine, dilin kılıcına ve canın kinine birbirini saçını ve başını yoluyorlar. Kendi kanlarını, ırmaklara akıttıklarında gök titiyor. Özgürlerden ve iyilerden feryat ve inilti gökyüzüne yükseliyor; “Ey zavallılar, ey taş kalpliler, ey bilgisiz çocuklar zulüm ettiğinizi bilmiyorsunuz. Özgürlüğün ruhuna bir darbe indiriyorsunuz. Çektiğiniz her kılıç özgürlüğün teninden bir organın hayatına son veriyor. Özgürlüğü öldüren kılıcın sonuçta maktulü aşarak katilin canına erişeceğini bilmiyorsunuz!”

Kinin ve şeytanın peşine gittiğiniz her adım iyilik ve mutluluktan yüz adım uzaklaştığınızı bilmiyorsunuz! Acımasızlıktan ve kötü niyetlilikten asla bir kimsenin mutluluğa ulaşmayacağını, kan dökmekten ve zulümden asla bir kavmin insanlığa ve yüceler evrenine ulaşamayacağını biliniz.

İyi ruhun arılığını unutmayınız ki isimler ve kelimelerle gönül huzurunuz kaçmasın. Özgürlüğü öldürmeyiniz ki özgürlüğe ve mutluluğa erişesiniz.

Sizi iyiliklere yemin ettiriyorum. Hafız ve Sadî'yi savaş ve gönül kırma sebebi yapmayın.

2. 10. کجا باید گریه کرد NERDE AĞLANMALI⁹³

Brüksel küçük güzel bir şehirdir. Temiz ve görkemli caddeleri, ferah gezinti yerleri vardır. Halka açık bahçelerinden birinin çıkış çıkışında, yeni kurulmuş bir cadde vardır. Savaştan sonra zenginleşenler ya da halkın ifadesiyle “yeni zengin olmuşlar” güzel ve görkemli saraylar yapmışlar. Sıkıntı ve yoksulluk günlerini telafi etmek için dünyadan nasiplerini alıyorlar. Bu özellikle dikkat çeken binalardan biri de, dışarıdan biri diğerinden daha küçük olan tavanın büyük zarlarının üst üste oturduğu gibi görünen dipten uca kadar beyaz mermerden yapılmış yüksek binadır.

Her evin önünde kaldırımdan kısa bir korkulukla ayrılan süslü, küçük bir bahçe vardır. Kaldırımdan sonra, arabanın geçiş yeri ve yoldan onun her iki tarafından göklere yükselen büyük ağaçlarla dolu bir cadde vardır, sonra da kaldırım bahçe ve evlerle son bulan üçüncü cadde.

Pazar günü öğleden sonraydı. Bu caddedeki kavşakta bulunan Şahi Kafe’de oturmuştum. Pencere camının olduğu şeffaf duvarın arkasından dışarıyı seyrediyordum. Güneşin kendi çehresini nazik bir ipek kumaş arkasından buluttan gösterdiği Brüksel’de her saat, küçük ve büyük herkes şenlik yapıyorlar. İşleri bırakıyorlar ve gezinti ve eğlenceyle meşgul oluyorlardı. Halka açık geniş meydanlardaki yeşil halılar üzerindeki çiçekler gibi oyun oynuyorlardı. O gün sinemalar ve mağazaların müşterisi azdı.

Herkes dışarı çıkıyor. Sonraki günler için taze havayı içlerine çekiyorlar. Arabalar son hızla birbiri ardından gidiyor. İpek elbiseleri rüzgârın hareketinden rengârenk bayraklar gibi dalgalanıyor. Yaya kaldırımları kalabalık sesiyle dalgalanıyor.

Daha ziyade İranlı seyircilerin düşüncesini meşgul eden şey gördüğü şeyin tam bir uyum ve renk bütünlüğü içinde olmasıdır. Otomobil sahibine layık ve caddeler de tam otomobillere göre. Binaların ve evlerin güzelliği, şehrin sakinlerine yaraşır. Temizlik ve genel edep herkesi birbiriyle eşit yapıyor. Birbirleriyle gezmeyi mümkün ve doğal

⁹³ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 167-170.

kılıyor. Fazla işten ve yorgunluktan sonra herkes sevinmeye ve tozsuz topraksız temiz havayı koklamaya layık.

Kısacası, bu seyre kapılmış ve bu düşüncelere dalmıştım. Yaklaşık 18–20 yaşında bir erkek ve kız bahçeye girdiler. Çiçeklerin karşısında ki bir bankın üzerine oturdular. Kollarını birbirlerinin boynuna doladılar. Konuşmaya ve dertleşmeye başladılar. Uzun cümleleri öpücükle bitiriyorlardı. Aklımı ve duygularımı onlara kaptırdım. Seslerini duymadığım için sohbetini kendi isteğime göre yorumluyor ve tercüme yapıyordum. Her ikisi kadar zevk alıyordum.

Garson bira şişesini ve bardaklarını masanın üzerine bıraktığında öyle sıcak öpücük alışverişinde oldular ki garsona aldırış etmediler. Aynı hallerde, şayet tam o esnada kızın sorduğu bir sorunun ardından delikanlı cebinden bir alyans çıkardı. Üç kez nişanlısının parmağında denedi. Kısa zamanda evleneceği anlaşıldı.

Sonunda kalktılar ve gittiler. Beni kendi hayallerinin sarsıntısıyla bıraktılar.

Ne kadar uzun süre geçtiğini ve düşünceler dizisinin beni nereye kadar sürüklediğini bilmiyorum. Uykudan uyanmışım gibi aynı bankın üzerinde oturmuş yaklaşık altmış yaşında bir kadın fark ettim. Hareketsiz, uyuşmuş bira bardağına bakıyor...

Bir tarih ve macera kitabı hızlı hızlı aklımdan hayal meyal geçti. Bu yerde nişanlısıyla ebedi yaşama ve sonsuz mutluluğa karar veren bu aynı kız olduğunu gördüm.

O olayın üzerinden kırk yıl geçiyor. Yoksul ve zavallı oldukları sürece birbirlerini seviyorlar. Hep birlikte yaşıyorlardı. Ama oldukça zahmetli işlerden sonra paraya ve rahata kavuşunca sevimli aşk tanrısı onlardan uzaklaştı. Arzular şeytanının emrine girdiler. Bir grup onların mutluluğunu doğruladıklarını, gereksinim duyduklarını gördüler. Yağcı arkadaşlar yiyecek kokusuna toplanan aç kediler gibi onların etrafını sardılar. Âşık ve maşuk arasında engel oluşturdular. Her birini bir tarafa çektiler. Birbirinden ayırdılar. Yaşlı adam gaflet uykusundan uyandığında onun malı, gençliği ve huri yapılı kızların aşkı bitmişti. Yalnız ve çaresiz olan, artık talibi olmayan bu zavallı yaşlı kadın onun karısıdır...

Mermer masanın yüzeyinin üzerine damlayan gözyaşı damlalarının sesi beni kendime getirdi. Şimdi mutluluk sırasıydı. Arkadaşlarından birinin sözüyle apaçık bir üzüntü içerisindeydim. Dünyanın bütün kederi aklımın üzerine çökmüştü. Dertli ve mutlu idim. İnsan türü için hazırlanmış bunca mutsuzluğa şükrediyordum. Yoksa üzüntü sevinci nereden ele geçerdi. Mana ehli olanlar gözyaşı damlalarının kadir ve kıymetini o durumlarda bilirler. Birden kolumun üzerine bir parmak koyulduğunu hissettim. Kahvehane nin garsonuydu. Yavaşça şöyle dedi: “Affedersiniz burada ağlamak olmuyor. Sizin perişan durumunuzdan birkaç kişi etkilendi ve gittiler. Bizim zararımıza razı olmayın. Çok affedersiniz. Özür diliyorum. Sizin derdinizin hemen sona ermesini ümit ediyorum.”

Şaka yapmıyordu. Çaresiz dışarı çıktım. O huylara ve düşünce tarzına lanet ettim. Kendi kendime ey kutlu İran ülkesi, hep bayındır kal. Gönül dertlerine önem ve değer verilen yer orasıdır. Aralıksız yirmi yıl Cuma gecesi ağıt okuyandan duyuyordum, şöyle diyordu: “Eğer benim sözümü duyduğunda bir gözyaşı incisi dökersen senin yetmiş bin büyük ve küçük günahın bağışlanmış oluyor!” onun bu sözlerini hatırladım. Ben yirmi yıl her Cuma gecesi bu hikâyeyi duydum. Ağladım. Bir kez olsun bu rivayetin ve bu sözün kaynakları neresidir diye sormadım.

Gece yarısıydı. Ay 18. ya da 19. gecesi dünyayı yarı aydınlatıp ve şairsel duygularını kışkırttığı anda, siz Abbas Abad harabesindeki değirmenin yakınındaki mavi nehrin kenarına toprağın üzerine oturmuşsunuz. Keyfiniz yerinde ve arkadaşınız yavaşça setar çalıyor. Mansur-i Hezini’yi hüznü bir şarkı okuyordu. Hangi duygusuzun gözyaşı akmaz! Anne çocuğuna kaç saat süt vermesi gerektiğini nereden bilir. Yoksa kendi çocuğunu ağlamaktan helak eder! Ağlamayan çocuğa meme vermezler.

Bir kurumun görevlisi bir istekte bulunduğunda üsteki amirler doğru söylediğini nereden bilirler.

Acaba zavallı dilenci büyüklerin gönlü onun haline yansın diye kim bilir ne kadar o kapı bu kapı dolaşıp, ağlayıp inler.

Helva satıcısı çocukcağız ağlamadıkça

Cömertlik tenceresi kaynamaz

Ağıt ve ağlamayla kapanan düğün meclisi... Allah göstermesin.

Yeni evinde, eğer ağıt okunmuyor ve gözyaşı dökülmüyorsa, nasıl ev olur!

Eğer dilenci bu kadar acizlikle yalvarmazsa hak ettiği nerden anlaşılacak?

Eğer matem ve ağıt meclisi olmazsa kadınlar nerede birbirleriyle buluşurlar ve sonra nasıl eğlenirler?

Kalbimizin böyle zayıf ve hassas olması bu annelerin sürekli ağlamalarındandır. Bizim bunca uğurlu gözyaşımız ve duygularımız o kalbin zayıflığının işaretidir.

Sonunda Avrupa'da olduğum sürece artık o adam için ağlamayacağıma kendi kendime söz verdim.

2. 11. خواب پریشان KARIŞIK RÜYA ⁹⁴

Bu cumayı altı günün yıpratıcı hapsin telafisi için hapsetmeye ve özgürlük lezzetini hiçe satmamaya kendime söz vermişim. İnzivaya çekildim. Şöyle dedim: “Her kim gelirse candan sevgili bile olsa filan evde yoktur, deyiniz.”

Kitapların göz kırpmasına aldanmayayım diye kütüphaneye sırt çevirdim. Gözlerimi kapattım. Yorgun organlarını sandalyenin kucağına teslim ettim. Biraz geçmedi. Benim şımarık ve edepsiz arkadaşım, habersiz saldırmaya, boş konuşmaya ve hücuma başladı.

Edepsiz ve şımarık arkadaştan kastım hayal gücüm hileler ve cilvelerle dopdolu düşüncemdir. Onu istemediğiniz her yerde hazırdır. Arzu ettiğin için binlerce eda ve nazla kaçıyor. Vakitsiz geliyor. İster istemez birini dağların zirvesinden denizlerin dibine çekiyor. Yüzlerce üzgün ve gülünç şekil bir anda bizim şeklimize dönüşüyor. Siz kendiniz bu durumları görmüşsünüzdür, ben ne söyleyeyim.

Kısacası benim kesin niyetli olmama gülmüş olmalı. Çünkü ben arkadaşlarımdan birinin benim yanıma gelmesine izin vermeyin demişim. Oysa hayatımın başından beri ne kadar arkadaşım varsa hepsini karşıma getirdi. Kendi kendine konuştu. Dinledi. Karşılıklı görüş iletmeye beni zorladı. Hatırladım örneğin; son zamanlarda benimle arkadaş olan bu yazarlardan biri beni görmeye gelmişti. Onun, sevgilisi ölen bir filozof gibi hüznü bir tebessümü vardı. Halini ve hikâyesini sordum. Dün gece bir rüya gördüm, dedi.

Elbette eğer o gün arkadaşlardan kimin aklıma geldiğini sizin için söylemem mümkün olsaydı esirgemezdim. Zira sıkıntıda olan herkes diğerlerinin sıkıntıda olmasını ister. Ama böyle bir sıkıntının üstesinden gelemeyince bu rüyanın hikâyesini yazmakla yetiniyorum. Bu arada bu bahaneyle yakayı zırvalayan düşüncenin elinden kurtarmış olmayı istiyorum.

⁹⁴ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 188-194.

Şöyle dedi: “Dün gece uykudan önce uzun süre ilgilendiğim önemli bir kitabın konularını karıştırarak yazıyorum. O kadar kendimi aldattım. Düşüncelerimi yokladım ki güçsüz düştüm. Uykuya daldım. Rüya gördüm. Dünyayı heyecan ve coşkuyla doldurmuş güzel güneş gibi gönüllerin gizli şeylerini aydınlatmış ve insanlık âleminde bir damla karanlığa ve korkuya yer kalmamıştır. Övülecek ne varsa hepsi bana nasip olmuş diye ferman yazmışım. Dünya ehli bana gökyüzünün Tanrısı gibi tapıyorlar. Herkes hep bir ağızdan “ebedilik ve sonsuzluk” kutsal bir unvanla bana bırakmış. Adımı Tanrılar arasına yok olmayacaklar arasına yazmışlar.”

Elbette siz akıllısınız. Bu arzuya gülmüyorsunuz. Özellikle de uykuda, rüyadaysanız rüya ve arzu her ikisi bizim seçeneğimizin dışındadır.

Ölümden başka bir şeyden korkmuyordum. Zira kendimi ölümsüz sanıyordum. Eğer bu gün Allah insan şekliyle böyle bir kitap yazmak için çıkmamı isterse yarın bu kalıptan çıktığımda melek şeklinde olacağım ve yine istediğim her zaman kendi yazılmış eserimi seyretmek için yeryüzüne döneceğim. Korkusuzca vücudum ölüme razı oldu. Öldükten sonra melek olacağımı zannetmiyorum ya da akılda kalan melekût âleminin hatıraları böyledir. Kısacası ne kadar kayıp olduğumu hatırlamıyorum. Belki yokluğum yüz binlerce yıl ya da daha fazla sürdü. Kendime gelir gelmez kendimi dünyalılara göstermek ve sizin amaçlarınıza kible ve hayatınızın kutsal yasaları olan bu kitabın yazarının ben olduğumu söylemek için tekrar yeryüzüne döndüm.

Bir insanın en rahatsız edici vazifesi olan hak bilirliliği de bilmeyi istiyordum. İnsanlar ne kadar ilerlemişler. Acaba “iyiliğin layığı kötülüktür” adlı ünlü örneği şakaylamı söylüyorlar ve ciddiyetle çalışıyorlar mı ya da bu örnek büsbütün unutulmuş mu? Binlerce başak, değişimi insanoğlunun halinde görmek istiyoruz. Yüzümü şapkanın altında gizledim. Kendi heykelimi farklı türlerde görürüm diye geçitler ve meydanlarda göz ucuyla aradım. Tesadüfen böyle hiçbir şey görmedim. Kendi kendime şöyle dedim: “Elbette benim heykelimi geçitlere dikmezler. Şapkayı yukarı kaldırdım. Yüzümü günün aydınlığı gibi geçenlere gösterdim. Bekledim ki bir an ne kadar insan varsa elime ve ayağıma kapanırlar. Ne kadar güler yüzlü ve açık alınlı olduysam da bu bana hiçbir şey sağlamadı. Tanımadan yanımdan geçiyorlardı. Bana hiç aldırış

etmiyorlardı. Elbette biraz üzüldüm. Fakat gerçekten yüzümün değiştiğini sandım. Kimsenin suçu yok. Kitapçıda kendi kitabımın süslü nüshalarını seyretmek ve oradakilerle sözü istediğim yere çekmek için gittim. Her ne kadar bir aşağı bir yukarı gittim her tarafa baktıysam da kitapçının bir izine rastlayamadım. Yorgun ve bitkin şekilde birine yaklaştım. Şöyle dedi: “Bizim bir kitapçımız yok!”

Hangi dilde söyleyeceksiniz. Elbisen neydi? Onların elbiseleri ve kıyafetleri neydi? Neden seni gördüklerine şaşırıyorlardı?

Bu gibi soruların eğer binlercesine sahipseniz yerindedir. Ancak siz unutmayınız ki ben rüyadayım. Eğer rüya sadık ise bir hayalin geri kalanını parça parça gösteriyor, kalan kısmı bütünüyle silinmiş ve karmakarışıktır.

Şöyle dedi: “Kitapçımız yok. Ya deli olduğuna ya da cahil olduğuna karar verdim.” Yanılıyorsun dedim. Böyle bir şehirde elbette beş bin kitapçı olmalı. Hayır dedi, bu şehirde daha fazla kitap için bir yer yok. Ama kitabı satmıyorlar. Veriyorlar. Şöyle dedim: “Çok iyi, beni o yere götür.”

Bir süre sonra kitapçıdaydık. Beklediğim tersine bir dizi küçük kitap gördüm. Hepsi aynı boy ve ölçüde, birini aldım acayip ve garip işaretler ve yazılarla doluydu. Diğer birkaç sayfa daha dolaştım. Sadece aynı tılsımları gördüm. Bu dükkânda örneğin 1. sınıf kitapların satıldığı derecede eğitim düzeyinin yükseldiğine inandım. Kendi hayalimi yanımda duran rehber adama söyledim. Bizim bundan başka kitabımız ve kütüphanemiz yok, dedi.

Gayri ihtiyari ellerim gökyüzüne kalktı. Feryadım yükseldi ki ey iman, filanın kitabına sahip değil mi siziz?!

Utanmaz ve hayâsızca hayır dedi, filanı tanımıyoruz ve onun kitabına ihtiyacımız yok...

Kıskançlık şeytanı yavaşça kulağıma şöyle dedi: “Kesinlikle diğerlerinin yazısının şöhreti kitabını yok etmiş... Kızgın bir sesle Firdevsî, Sadî, Hafız, Sheakspeare, Voltaire, Hugo, Dante, Goethe ve, ve gibilerin kaç eseri sizde var?”

Sonunda soğukkanlılıkla şöyle dedi: “Biz bu kişileri tanımıyoruz ve onların yazılarına ihtiyacımız yok. Bu kişilerin sözleri barbarlık dönemi için iyi ve gerekliymiş. Günümüz insanının onlara hiç ihtiyacı yok. Bizim daha fazla kitaba ihtiyacımız yok. Gördüğün o kısa bölüm varya insanoğlu için tüm bilgiler orda kitapta toplanmıştır o da bize yetiyor. Herkes on altı yaşına ulaştığında bu kitabı iki ayda okuyor ve sonra tabiat hakkında düşünmeye ve okumaya başlıyor. Bu birkaç yaprak doğanın büyük kitabının elif basıdır. Her yılın başında değişiyor, yeni keşifleri eski bilgilerin yerine koyuyorlar. Evi kirlletmesin diye önceki yılın kitaplarını yok ediyorlar. Çünkü fazla eşya sağlık için zararlıdır.”

Şöyle dedim: “Utanmıyorsun, sözcülerin ve büyüklerin mukaddes isimleri yokmuş gibi kabul ediyor ve eserlerini barbarlık dönemi için iyi biliyorsun! Sizin zaferlerle dolu yaşantınızı derleyler aynı büyük yazarlar, bilginler ve mucitlerdir.”

Acaba iyiliğin karşılığı böyle mi verilmeli!

Şöyle dedi: “Sizin uygarlığınız önceki bilginlerin ve mucitlerin ismini bilmediği için utanmıyor mu?” Şöyle dedi: “Böyle bir şey nerede görülmüştür, tüm büyüklerin ismini defterlere kaydetmiştik. Onların iftiharlarıyla düğünler, heykeller ve meydanlar yapıyorduk. Bizim bilginlerin bazıları sürekli onların durumlarına dikkat edip inceliyordu. Eğer gizli bir hazine bulurlarsa o gizli hazineye gönüllerimizin hazinesinde yer veriyorduk. Güldü, ne tuhaf! Yanılıyorsun, sizin tanıdığınız o birkaç kişi kısa bir döneme aittir. Elbette bir taraftan tomar uzasa da diğer taraftan kısalmış.

Bu boşboğazlıktan bıktım, iki yumruğumu onun yanaklarına yaklaştırdım. Dişlerimi birbirine bastırdım ve şöyle dedim: “Yoksa bu yalanlar için bir delilin de mi var?” Söyle bileyim, dedi. Bu büyükler dünyayı sonsuza kadar onların ismini yazmaya ve hatırlamaya mecbur olduğunuzu gerektirecek ne öğretiler ve hangi keşifleri yaptılar ki başkalarının malına göz dikmeyiniz, birbirinize yardım ediniz, iyi olunuz deniliyordu...

Dedi ki: “Onlardan önce halka; acıktığınızda karınızı ve çocuğunuzu yemeyiniz, eğer birisi rüyadaysa onun aklını aramayınız, şakayla arkadaşınızın parmaklarını taşın

altında ezmeyiniz diyenlerin defterleri sizin defterinizde kayıtlı mı?” Ben de; “hayır” dedim.

Şöyle dedi: “Acaba birbirinize yardım etmenizi ve başkalarının mallarına göz dikmemenizi söyleyen bu sözcüklerin daha faydalı ve sizin sözünüzle daha büyük olduklarına inanmıyor musunuz?”

Bir cevap vermedim. “İsimlerini bildiğiniz gibi ve saygı gösterdiğiniz o mucitler ne yapmışlar” diye tekrar sordu. “Buhar enerjisi, elektrik makinesinin keşfi” dedim. “Acaba ateşin keşfi ve kapının, baltanın, okun ve yayın mucitlerini tanıyor musunuz” dedi. Şöyle dedim: “Hayır...”

Şöyle dedi: “Acaba ateşin keşfi, kapının, baltanın buluşunu insanoğlunun varlığı için buhar enerjisinin ve elektriğin keşfinden daha gerekli olduğunu kabul etmiyor musunuz?” Durakladım ve şöyle dedim: “Neden?”

Şöyle dedi: “Sizin büyükleriniz kalıcılığa layık olmak için dikkate değer ne işler yapmışlar? Bizim büyüklerimiz memleketi doğudan batıya genişlettiler, komşularını keskin kılıçla kendilerine itaat eden ve boyun eğnelere çevirdiler. Yazgıya razı olmayıp bizim büyüklüğümüze saygıyla baş eğmeyenlerin başını vücudundan ayırıyorlardı. Bizim ismimizi bu büyükler feleğin sahnesinde tanınmış ve parlak yapmışlar!” Acaba sizin büyüklerinizden önce giden ve komşunun ağlının hayvanına zulmeden, kavurma yapanlar ve postlarını samanla dolduranları, haşmet ve zafer alametiyle sizin atalarımızın ağlının kapısına asılı o büyüklerin ismini acaba hatırlayıp yüceltiyor musunuz dedi.

“Allah aşkına yeterli! Bundan başka soru sorma” dedim.

Şöyle dedi: “Sizin döneminden çok sonraya kadar devam eden vahşi ve ilkelik dönemlerinde insanoğlu kendi düşüncelerinden bazısını tanıyıp yüceltmış, bazısını da zahmete sokup aşağılamışlar. Bugün biz öyle bir yere ulaştığımız ki, hepimiz kendimizi bir beden parçaları olarak biliyoruz. Hepimizin vücudunu oluşturan organlar gibi her birimizin bu bedenin mutluluğuna çalıştığımızı ve kendi işimizden başka birbirimizi hiç övmediğimiz ve ismimizin bir yere kaydedilmediği bir görevi var. Karanlıkta geçen barbarlık saklıdır. Ancak doğa kanununa göre insanoğlu kendi varlığı ve olgunlaşması için her zaman çalışıp zahmetler çekmiş ve bizim bugünkü mutluluğumuzun temelini

hazırlamış olduğunu biliyoruz. Bunu bilmek bizim için yeterlidir. Gönlümüz insanoğlunun isimleriyle meşgul olmaktan daha şerefli dir.”

Şöyle dedim: “Sizin bilgi ve malumatınızın sermayesi olan bu kısa özet bir şey anlatmıyor! Ben yüz binlerce yıl sonra kitabın sayısı, ilerlediği o hızla en azından beş yüz elli kat trilyona ulaşmış olacağını düşünüyordum.”

Uzun düşünceden sonra, şöyle dedim: “Bu şekilde canlılar ve bitkiler yerine, yeryüzünde kitap olması ya da gezegenlerden biri kütüphane adıyla yerkürenin peşine bağlanması gerekiyordu. Sizin düşünceniz gerçeğin tam zıddı olmuş, bu küçük özet o kitapların özeti ve sonucudur.”

Şöyle dedi: “Bu on bin kitapta ne yazmışlar?” “Ahlak ve iyiliğin tümünden bahseder” dedim. Şöyle dedi: “Acaba bu bir iyilik konusunu on bin kitapta okuyan edip kişi 10 bin defa iyi olur mu?” Hayır, dedim. Aynı iyilik konusunu diğerlerine söyleyebildiği sürece yazarların çeşitli üslupları tanınması ve kendi yazım tarzını belirlemede etkili olması için okuyor.

“Acaba ateşin sıcaklığını ispatlamak için de kitap yazıyorlar mı” diye sordu. Ne gerekliydi. Açık bir konuyu ispatlamaya gerek yoktur. Biz ateşin ısısına inandık, dedim.

Şöyle dedi: “Anlaşıyor ki iyiliğe inanmadınız ve hepsini yazdınız, yazarların elinde bilgi vardı. Yoksa ateşin yakıcılığını kanıtlamak için ne söylediğiniz ne de yazdığınız gibi. Eğer iyiliğe de inansaydınız, bu konuda hiç delil getirmedi nizi. Söz etmedi nizi.” Fakat biz iyiliğe inanıyoruz ve bu nedenle ondan hiç söz etmiyoruz. Bizim işimiz iyiliği anlamaktır. Gözümüz ve kulağımız doğanın güzelliğine açıktır, daima feleğin nağmesi gökyüzünde ve eğlencededir. Canımız gökyüzünün aynası gibi doğanın deseniyle doludur. Beyhude gösteriş ve sıkıntılar vahşileşme dönemine özgüydü.

Şöyle dedim: “Tıp, matematik, kimya ve diğer ilimleri nasıl bu birkaç sayfaya sığdırmışsınız?”

Sağlık bilgisi bizim doğamız olunca hasta olmuyoruz. Ruhumuz adaletle bir olunca kanuna muhtaç değiliz. Hesabımız ve savaşımız yok ki kimyaya ve matematiğe muhtaç olalım. Kısacası bizim fitratımız ve bilimlerimiz sizin için sahip olduğumuzun

dışındadır. Bu küçük kitap bizim ilmimizin anahtarıdır ve bizim ilmimizin mahzeni bu hassas gönüldür, dedi.

Şöyle dedi: “Acaba benim de bu kitabı okumam mümkün mü?”

Utaniyorum, bu kitabı anlamak için sizin aklınız 100 yıl kadar geridir, dedi.

Arkadaşımın rüyası bitti, bakalım insanların problemlerini çözeceğini ve dünyada bir zerre karanlık yer bırakmayacağını söylediğin o kitabı ne zaman yazacaksın, dedim.

Şöyle dedi: “Dünya var olduğu sürece ismimin kalıcı olacağını hayal ettiğim doğrudur. Geleceğin insanı böyle vefasız gördüğüm sürece hiçbir zaman!”

“Ama onların haklı olduğunu itiraf edelim” dedim.

2. 12. کتابفروش KİTAP SATICISI ⁹⁵

Şah Abad caddesinde halk bir şeyin başına toplanmıştı. Oraya gittim ve ortada kitaplarla dolu büyük bir valiz gördüm. Bir adam başına oturmuş, kitaplara adlarını söylüyor. Sürekli elleri valize ve iç ceplerine gidiyor. Müşterilere kitap veriyor ve geri alıyor.

Kitap satıcısının sırtı bana dönüktü, yüzünü görmüyordum. Belki bir şeyde bana yarar düşüncesiyle benim yanımda olan kişinin kitabı hangi konudadır diye bakmak istedim. Ama o kitabı açmayıp geri verdi. “Cevherî” adlı kitabı istedi.

Kitap satıcısı Cevherî’yi valizden çıkardı ve başının üstüne koydu. Dört tümen, dedi. Müşteri kitabı aldı. Şaşkınlıkla topluluğa baktı. Güldü ve şöyle dedi: “Ben üç tükenden fazla veremem.” Kitap satıcısı güldü ve Allah anneni ve babanı affetsin dedi. Bu kitap Mirzâ Mahmut baskısıdır. Yoksa en güzel hattatı tanımıyor musun? Oku ve zevk al. 10 tükem değeri var. Önce sana dört tükem ücretini veriyorum! Benim canım kabul et. İlk satışını veresiye yapma, yoksa kırılır ve darılırım!

Hepsi güldüler, müşteriye şöyle dediler: “Kerbelâyî Ramazan darılmaması için kabul et.” O da tebessüm ve neşeyle dört tükemi verdi ve gitti.

Başkalarının şaşkınlığı ve gülmesi, şakası ve müdahalesiyle yapılan bu tür kitap alım işinde bir incelik olduğunu anladım. Başkalarının durumuna dikkat ettim. Hiç kimsenin elinde olan kitaba dikkat etmediğini hepsinin kitap aldığını ve açmadan hemen geri verdiğini ve başka bir kitabın adını söyleyip istediklerini gördüm. Kolaylıkla kitapları valizden cepten çıkaran ve tekrar kendi yerlerine koyan kitapçının bu yaptıklarından hayrete düşüp zevk alıyorlardı sanki.

Bir dolaşp gitmek bu kitap satıcısının halkı bu şekilde nasıl etkilediğini daha yakından görmek istedim! Henüz seyircilerin halkasından çıkmamıştım ki gülen ve gözüyle kitap satıcısını gösteren arkadaşlardan birinin sevecen yüzünü karşımda

⁹⁵ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 200-202.

gördüm. İşaret ederek bu nasıl hikâyledir diye sordum. İki parmağını Rüstem'in İsfendiyar için yapmış olduğu iki dallı kılıç gibi ayırdı. Onun gözlerine geçirdi. Öne çıkmasından ve büzülen dudaklarının hareketinden ve yaptığı işten kör olduğunu söylediğini anladım!

Gittim. O kör adamı önden seyrettim. Sahip olduğu tüm kitabı bulmadaki maharetine şaşırdım. Arkadaşımın topluluktan çıktım. Bu körü görmemiş miydiniz, dedi. Hayır, dedim. Güzel dedi. Bu adam ünlüdür. Kitapçılıktan zengin olmuş! Karısı, çocuğu, evi ve yaşamı var! Şarkı da söyler. Tüm şarkıları bilir. İnsanları şaka ve eğlenceyle kırar geçirir.

Bu adama bravo bravo dedim. Tam istediğim gibidir. Şimdi onu yakından görmem ve binlerce nükte ve latife sormam ve öğrenmem gerekir. Ama bu gün vaktim yok, ne yapayım!

Şöyle dedi: "Her gün sabah Emir Huzur kavşağından yola çıkıyor. Meclisin önünden buraya ulaşıyor. Aynı yoldan geri dönüyor." Günün birinde onu yakalarım, dedim.

Sanki cennetin kapısı yüzüme açıldı, sevinçten içim içime sığmıyordu, gidiyordum ve hayalimde bir grup çalgıcı ve şarkıcı çalışıyor ve oynuyorlardı. Doğru her halükarda mutlu olunabilir! Mutlu olunmalı ve yaşanmalı.

Gönlüm bu ilahi nağmeyi herkesin dinlemesini istiyordu. Bağırarak istiyordum. Yoldan geçenlere müjde veriyordum; Ey insanlar, ey başları önlerine eğik olan sizler, gam zehrini ağızlarında emen sizler, ilaç peşinde dolaşan ve ona erişemeyen sizler, mutlu olan kör bir adam gördüm. Gözü yoktu ve kitapçılıkla geçiniyordu! Gözleri gören sizler de mutlu olabilirsiniz. Gidiniz akıl ve yaşamı o kördan öğreniniz!

Giderken bir arkadaş görürüm, ona bakar ve ayrıntıları kendisine anlatır ve kendimi tüm bu mutluluğun baskısından kurtarırım diye etrafa göz gezdirdim. Tesadüfen hiçbir tanıdığa rastlamadım.

O mutlu adamla gördükten sonra mutlu yani gören kör ile tanıştıktan sonra onunla arkadaşlığımızdan çıkardığım hikâyeyi herkese anlatma düşüncesine kapıldım.

Bir dilencinin kolumdan tuttuğunu ve bana baktığını düşünüyordum. Kulaklarının altında uzamış ince sakalıyla, yüzüne gam düşmüş, kirli, yırtık elbisesiyle ve siyah çarığıyla zorla kendini dilenci şekline sokmuş cesur bir genç olduğunu gördüm. Aradığım bir arkadaşın bu olduğunu düşündüm. Durdum hikâyeyi ona anlattım. Kör bir adam böyle mutluluk ve kolaylıkla yaşarken sen neden bunu başaramıyorsun, dedim!

Hazmedemeyerek ve kızarak ama benim elimden bir iş gelmiyor. Ne iş yapabilirim, dedi.

Ne biliyorsun, dedim! Git o kör gibi kitap sat!

Ey baba diye bağırdı! Benim okuma yazmam yok!

Baktım: “Bizim, hepimizin mutluluktan kaçmak için uydurduğumuz bahanelerden biri. . .”

2. 13. پول سفید GÜMÜŞ PARA⁹⁶

Yeni ayı gördükten sonra ben akan suya ya da güzel bir insanın yüzüne veya gümüş ve altın paraya bakmalıyım, yoksa o ay sıkıntıyla geçer. Dün gece gün batımı vakti cadde de yürüyordum. Ağacın dalından garip bir ses duydum. Başımı yukarı kaldırdım. Böyle küçük bir kuşun öttüğünü gördüm. Hilal ayı gördüm. Karmakarışık duygular içerisinde gözlerimi kapattım. Ne yapayım diye düşünmeye başladım! Cebimde kâğıt paradan başka bir şey yok! Arzuyu yüzmeye gönderebileceğim su da yok. Bu saatte işi bırakmış ve geçen işçiler arasında da bir yakışıklı görünmüyor. Ansızın otomobilin korna sesi aklımı başıma getirdi. Kendi kendime otomobil genelde yakışıklıların yeridir dedim. Gözlerimi açtım ve pencereden dışarı çıkmış çocuğun güzel yüzünü ve şişman kolunu gördüm. Elinden gümüş birşey düştü. Bana doğru hareket etti. Benim yanına ulaşıp durana kadar yuvarlanıp döndü. Eğilip aldım. Bir riyallik eski gümüş paraydı. Ayrılık yıllarından sonra eski arkadaşımı görmekten gözlerim aydınlandı. İyi talihe yordum ve gülümseyerek birkaç kez ayın ve gümüş paranın şekline arka arkaya baktım. Bir aylık mutluluğu sıkıca yerine yerleştirdim. Mutluluk kaynağı olan bu parayı asla harcamayacağım dedim. Anlaşıyor ki; dünya bizimle sevgi üzerine anlaşma yapmıştır. Keseyi boşaltıyorum. Onu tutup saklıyorum.

Para çantasını cepimden çıkardım ve yavaşça bin ümitle, bir riyali onun dibine bıraktım. Bu esnada bir gülme sesi kulağıma ulaştı. Kimin güldüğünü göreyim diye döndüm. O anda çok utandım. Hayallerimi yüksek sesle söylediğim aklımdan yıldırım hızıyla geçti. Birisi duymuş ve bana gülüyordu. Kendi etrafımda döndüm. Kimseyi göremedim ve şaşırdım! Çantayı kapayıp yola koyulmak istedim. Aynı gülme sesi tekrar yükseldi.

Elbette siz inanmıyorsunuz ama ben kendim çantanın dibinde gümüş paranın güldüğünü gördüm. Neye gülüyorsun dedim! Bana, “beni talihinin kaynağı biliyorsun ve beni saklamak istiyorsun” dedi! Para gülemez dedim. Herkes böyle mutlu olarak bir

⁹⁶ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 224-227.

para bulursa uğur getimesi amacıyla saklar. Talihin ipini elden kaçırmamak lazım. Sonra benim hikâyemi dinle ve gör. Neye gülüyorum dedi.

Çantayı karşıma aldım ve caddeleri, yoldan geçenleri, kendimi unuttum. Baştanbaşa ve büsbütün vücudumla kulak kesildim. Şöyle dedi: “Darphanenin çarklarının altından çıktuktan sonra önce yüzümü temizleyen ve şimşek gibi bakışlarıyla bana bakan o işçinin gözünde gönlünün benim için gitmiş olduğunu gördüm. Ama hemen beni bıraktı ve paraları sayan işçinin eline ulaşmak için gittim. Benden çok hoşlandı. Biri birkaç kez alt üst etti. Kenara bıraktı, benim güzelliğimde olan birkaç tanesini de benim yanıma koydu. Gitme vakti yaklaşınca pantolonuna koydu ve sakladı. Lakin o son anda kalbi çarpmaya başladı. Bizi hepimizi hemen çıkardı ve torbaya attı.

Benim de içinde olduğum torba banka veznedarı bir gence teslim edildi. O paraları onun kendisine vermişler gibi bir dakika mutlu oldu. Gururlandı. Çok geçmeden, dairenin görevli bir memuru yüz tümen banknot bozdurmak için geldi. Veznedar istemiyerek kasanın kapısını açtı. Beni ilk beş parça arasında sayıp verdi. Memur beni iyice elinde ovuşturdu. Kendi kendine şöyle dedi: “Doğrusu ben ayda bu yeni paralardan yüz tane bir kenara koysam ve ara sıra onlarla oynasam ne zarar olur! Parlak parayla oynamak kalbi güçlendirir, derler.”

Ben ve diğer doksan dokuz adedi gizlice sandığın köşesinde karısından sakladı. Ertesi gece sabaha kadar kadın ve kocası bağırıp çağırdılar. Adam titreyen elleriyle geldi. Bizi sandığın köşesinden çıkardı. Karısının önüne attı. İlerleyen saatlerde bizi aldı ve yola koyuldu. Önce uykusuzluk ve baş ağrısı şikâyetinin tedavisi için doktorun yanına gitti. Bizden bir kısmını doktora verdi. Oradan bin mağazaya uğradı. Sonunda beni kalan diğerleriyle birlikte tatlı dilli bir mağaza sahibi elinden aldı. Mağaza sahibi beni diğer birçok parayla evine götürdü. Çocuklar uyuduğunda karısıyla kalktı. İhtiyatla diğer odada karanlık bir yere attılar. Kendileri bütün gece orada uyanık kaldılar. Her gece onların işi aynıydı. Ben yıllarca o zindanda hapis oldum. Zengin bir adamın gece hayallerini süslüyordum. Bazen yaptığı hesaplarla onun büyük para yığını daha da büyüyordu. Dağların yüksekliğini bile aşırıyordu. Ama her taraftan binlerce tehlike ve vahşet devî saldırıyordu. Boş zindandan başka bir şey bırakmayıncaya kadar her taraftan

paraları yiyorlardı. Götürüyorlardı. Sonunda karanlık odada hiçbir şey kalmıyordu. Korkudan saatlerce titriyordu ve ateşleniyordu. Tehlike korkusunu unuttuğu bazı zamanlar hayal ediyordu: Param şu kadar olduğu o gün yeni bir ev yaparım. Kaliteli elbiseler giyerim, güzel bir kız alırım... Birden karısı bu düşüncelerden haberi olur korkusuyla; “Betülcüğüm senin ne kadar benim evimde uykusuz kaldığını ve zahmet çektiğini biliyorum. İnşallah pek yakında borçlarımızı öder ve Kербela’ya komşu olmaya gideriz.” derdi.

Birkaç kez parası istediği kadar olmuştu. Ama her defasında yeni bir miktarı hedef alıyordu ta ki yıllar yılları kovaladı yaşlandı ve hastalandı. Karnı şişti. Her tarafını ağrılar sardı. Karısının tedavileri fayda etmedi. Çaresiz doktora götürdüler. Ameliyat olması gerekir dedi. Ben asla karnımı parçalamalarına izin vermem diye bağırdı. Eğer Allah isterse şifa verir yoksa intiharın öteki dünyadaki cezasını bilmiyor musunuz? Ama ben kalbinin derinliklerini okuyordum. Ancak para harcamak için can atıyordu. İki üç ay bu sözler ve hayallerle geçti. Sonunda adam öldü. Hemen oğlu bizi dışarı çıkardı ve piyasaya sürdü. Özgür ve zengin olunca âşık olması gerektiğine inandı. Bir ay deneme ve tecrübeden sonra başka kadınların yanında onun hiç sevmediği ve çok fazla para isteyen bir kadına âşık oldu. Bir gece fazlasıyla sarhoş iken ağlayarak beni bir miktar diğer parayla birlikte o kadına verdi. Bin yalvarış ve gözyaşıyla onun aşkını sabaha kadar satın aldı.

Ertesi gün hanım pazara gitti ve bir çift parlak ayakkabı ve bir takım gece elbisesi satın aldı. Ama tesadüfen ayakkabı ayağını sıktı. Sıktığından dolayı yolda parçalandı. Bu esnada sevgilisi olan genç geldi. Elbisesini beğenmedi. Kavga ettiler. Kadın öfkeden elbiseyi parçaladı. Bir süre küskünlükten sonra barıştı. Beni kalanlarla birlikte sevgilisine verdi.

Ertesi gece genç sevgiliyle kumara gittik. Talihi yaver gitti. O gece bin tümen kazandı. Ama aynı şekilde ilk başlarda beni kaybetti ve çarka düştüm. Kumar meclisine girmem ilk kez olmuştu. Oyuncuların haline üzüliyordum. Vücutları sürekli titreme ve ızdırabtaydı. Hepsi benim deli âşıklarımı. Perişanlığı ve inlemeği gizliyorlardı. Beni istiyorlardı. Ama ellerine ulaşır ulaşmaz geri kalanını getireyim diye daha öfkeli ve

hırslı beni gönderiyorlardı. Gecenin sonunda hizmetçilerden birinin cebine girdim. Ertesi gün beni kız kardeşine verdi.

Bende gittim. Kızın boynuna asılı o sikkelerden birinin sırasında yer aldım. Gece ve gündüz boynunda ve göğsünde sallanıyordum. Parayı çok seven ve gözü kolyesinde olan bir adam kızı kandırdı. Düğünden iki gün geçmemişti ki beni paraların kalanıyla kızın boynundan aldı ve gitti...

Şöyle dedim: “Eğer başından geçen şeyi anlatmak istersen ben birkaç gün ve ay durup dinlerim, sonucu söyle!”

Şöyle dedi: “Sonunda bakıyorum ki; birisi mutluluğun kaynağı olduğum için beni korumak istiyor. Onun bu yanılığına gülüyorum. Çünkü tecrübelerimle biliyorum. Mutlu kişi benimle gönül hazinesinde sürekli saklayabileceği bir mutluluğu satın alan kişidir. Yoksa ben ne mutluluğun kaynağıyım ne de üzerine titremeye yaraşan bir şey değilim.

Fakir yaşlı bir kadın oradan geçiyordu. Biraz parayı ona verdim. Mutluluktan başı titredi. Dua etmeye başladı. Para yaşlı kadının cebine girerken; “para git bu ay yaşlı kadının duasıyla mutlu ol, mutluluğun kaynağı budur.”

2. 14. مارگير YILAN AVCISI⁹⁷

Bir kadın, bir zamanlar şehrin kenar mahallelerinden birinde evimiz vardı. Bir gün evde yalnız kalmıştım. Değerli eşyalarımızın bulunduğu odadan bir ses geldi. Yavaşça perdeyi kenara ittim. “Gulyabaninin eşyaları topladığını gördüm” diye abartmadan anlatıyordu.

Sessizce evden çıkmak düşüncesiyle yalınayak kendimi avluya attım. Hırsızdan daha korkunç bir şey gözüme ilişti. Gayri ihtiyari ay yılan diye bağırdım.

Hatırladığım kadarıyla birinin nerededir, geldim dediğini duydum. Bir de ne göreyim hırsızın ve yılanın arasında kalmışım. Dizlerim titredi. Düşüm ve bayıldım. Kendime gelince havuzdan çıkmış gibiydim. Hırsız başucuma oturmuştu. Başımı ve gözümü suyla yıkıyordu. Hanım; “korkma, bu yılanın elinden sizi kurtarayım diye Allah beni gönderdi. Bak elim boştur. Tek giysi götürmüyorum. Biz hakkı ve hukuku biliriz.” diyordu.

Kıyırdıyacak halim olmadığından masanın üzerinden o çantayı getir dedim. Gitti ve getirdi. Ona on tümen verdim. Yemin ederim ki sizin yerinizde başka bir erkek olsaydı işini yapardım dedi. Bu yiğitliğinin karşılığında hayır göresin, git ve ne zaman parasız kalırsan buraya gel dedim.

Ölü yılanı aldı. Sizin haliniz olmadığı için sokak kapısını kilitleyiniz. Hizmetçiniz gelinceye kadar dışarıda nöbet tutuyorum. Hırsızların hepsi benim gibi hakkı ve hukuku tanımazlar.

Hizmetçi Hasan gelinceye kadar bir saat geçti. Kapıyı kilitlemeyi unutmuş olduğu anlaşıldı. Bana küfür söylememem ve bağırمامam için; “Hanım alçağın biri ağacın öte tarafına oturmuş, elinde ejderha büyüklüğünde bir yılan var” dedi.

⁹⁷ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 284-285.

Sonraları yaklaşık ayda bir kez cesur hırsız geliyor ve kapıyı vuruyor, hanıma: “Yılan avcısıdır” geldi diye söyleyiniz diyordu. Parasını alıp gidiyordu. Tesadüfen para almaya geldiği bir gün toplantıdaydık. Kocam macerayı misafirlere anlattı.

Psikolog bir arkadaşımız vardı. Bu adama söyleyin, ben gelinceye kadar beklesin, onunla işim var. İyi düşündünüz. Bu adamın psikolojisine dikkatle binlerce incelik öğreneceksiniz, dedim.

Bir süre sonra arkadaşımız en iyi hizmetçiyi buldum diyerek geldi. Kim acaba diye sordum. İşte hırsız yılan avcısı diye cevap verdi.

Hepimiz şaşırдық. Hırsızlık yapan bir adama nasıl güveniyorsunuz diye sordum. Şöyle dedi: “Konuyu aydınlatılabilmem için müsaade edin bir örnek vereyim. Genellikle beş altı metre su fişkirtan bir fiskiye farz ediniz. Tesadüfen on metre fişkirtabilir, bu olaydan ne sonuç çıkartıyorsunuz? Bu fiskiyenin on metre sıçratma gücü var mı, söyleyiniz. İnsanın ahlaki gücü de aynı şekilde ölçmeli.

Herkesin nefsi makamı onun zirvesine ulaşmış olduğu yerdir. Bir kere yükseldikten sonra alçalırsa bu bir takım engellerden kaynaklanmaktadır. O engeller yoldan kaldırılmalı ki kişi kendini her zaman o makamda tutabilsin ya da onu tutabilsin.

Bu iddiayı kanıtlamak için birkaç başka örnek ve kanıt söyledi. Eğer onları da yazarsam konu uzayacak ve bu sonucu anlatmaya yer kalmayacak.

İranlıyı bozguncu ve ortalığı karıştırıcı bilenler ve İran’dan bütün ümitlerini kesenler yanılıyorlar. İran’ın yetenek derecesi defalarca o makamlara erişmiş ve tarihin kıvanç sütunlarında yer almış başka hiçbir millet de o makamları aşamamıştır.

İranlı o makamı her zaman irade ve ahlak gücünün erişeceği düzeyde tutmuş ve bir gün ona ulaşmayı hedeflemiştir. Ancak yolumuzdan engelleri kaldıran biri olmalı. O biri Allah’tır yani kendimiziz. Zira Allah kendi gücümüzden daha fazlasını bize bağışlamıştır.

Bu insan da yiğitlik ve ahlaki kudrette aynıdır. O gün kendini göstermiş ve hırsızlık yerine hizmetkârlık ve fedakârlık yapmış. Ben engelleri onun yolundan kaldırdım. Onu hedeflediği yiğitlik ve üstün ahlak seviyesine erdirdim.”

2. 15. کلیم کاشی KELİM-İ KÂŞÎ⁹⁸

Caddede durmuş; huzurla, yayaları seyrediyordum. Herkes için işler ve hayaller kuruyordum. Bu oyundan mutlu oluyordum. Ansızın Hacı Bey'in arabası geldi. Aşağı indi ve buyurunuz dedi. Şöyle dedim: “Teşekkür ederim, benim burda işim var.”

Şöyle dedi: “Ey beyefendi, buyurun bu sizin malınızdır, bizim sahip olduğumuz herşey sizindir, vallahi eğer öğlene kadar da bekleseniz fayton gelmeyecek. Biz sizin çok beğenilen ve izzeti nefis sahibi biri olduğunuzu biliyoruz. Sizi iyi tanıyoruz ne kadar şerefli bir adamsınız ama buyurunuz bininiz.”

Bu güvenilir sözlerle, çaresiz bindim. Doğrusu Hacı Bey nazik bir adamdır. Sevgiden hoşlanır, temiz evi, renkli sofrası ve güler yüzü ile her zaman misafirliğe açıktır. Defalarca ısrarla, beni evine götürmüş ve her konuda sohbet etmişiz. Ama sürekli kendinden ve ticaretinden bahsettiği için yine ben ve arkadaşlarının çoğu ondan kaçıyoruz, bu hikâyeyi yüz kez dinlemişiz: “Bir ay uluslararası savaşta kalmış sanki biri Allah tarafından bana Hasan kâğıt al! Hasan kâğıt al diyor! Baba sen “kâğıt almış değilsin” diye üç dört gün kendi kendime konuştum. Bu şeytanca vesvesedir, boş ver! Ancak Allah'ın iradesiyle ilişkili olduğu için beşinci gün Hüseyin Delal Bey gözüme gözüktü. İla billâh ki kâğıt satın almalısın dedi! Biz de hiçbir yere hareket etmeyen çocuklar gibi itaat ettik. Kâğıdı satın aldık ve pişman olduk. Baba biz ömrümüzde bir delilik yaptık. Zararını da çekiyoruz, bu kâğıdı satınız dedik. Allah'ın emriyle tam 1 ay mutsuz oldum. Pazara gittiğim gün savaş başladı, gözümü kapatıp açınca kadar, ben de art arda satın aldım. Ne başınızı ağrıtayım. 1 yıl içerisinde 111 bin 250 tümen kar ettim.”

Defalarca arkadaşlar arasında söz ediliyordu ki bu arkadaşta yazık, keşke bazen de ticaret kabuğundan çıkmış ve keşke ömründe iki üç kitap okumuş olsaydı.

⁹⁸ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 307-308.

Otomobille gidiyorduk, Hacı pazardaki durumundan ve kendi işlerinden bahsediyor ve ben de kendi düşüncelerimle uğraşmamı bekliyordum. Giriş yapmadan şöyle dedi: “Kanımca Kelîm-i Kâşî tüm şairlerden daha iyidir, Sadî ve Hafız’la hiç ilgisi yok.” Gözüm ve ağzım şaşkınlıktan açıkta kaldı. Evet, Kelîm-i Kâşî iyi bir şairdir dedim. Çok şükür siz de şiir okumaktan hoşlanmaya başlamışsınız. Elbette siz her yönünüzle akıllı bir adamsınız ve ruhsal tatların maddi güzelliklerle ilgisi olmadığını biliyorsunuz. Maddi açıdan yaşamı düzeltince maneviyatla ilgilenilmeli.

Şöyle dedi: “Estağfirullah, biz de öyle köklü bir eğitim almamışızdır, düşündüğünüz gibi cahil de değiliz.” Bu gece oturmalıyız, Sadî, Hafız ve Kelîm-i Kâşî’yi birlikte karşılaştırmalıyız.”

Herkesin bir inancı var. Bana göre Kelîm bunların hepsinden iyidir. Bu şairden bir el yazması eser bulmuşum. Bin yıl öncesine ait Mîr İmâd hattıyla yazılmış. Tüm sayfaları altın işlemeli, beraberimde Avrupa’ya götürmem gereken eşyalar arasındadır. Benzeri hiçbir müzede yoktur, Allah bilir ne kadar değerlidir dedi!

Güle güle kendimden geçtim, neredeyse seçki yetimi kaybedecektim. Hepimizin böyle olduğu aklıma geldi. O biri iki üç parça antikayı eline almış sürekli Enûşirvân’ın yüzüğü ve Daryûş’un kılıcından söz ediyor. Öteki bir ev almış, daima mimarisinden ve yapısından bahsediyor. Neden bu açık seçik nokteye dikkat etmediğime şaşırdım: Hacı Ağa’yı böylesine bir zevk ve edebiyata çekmek amacıyla böyle bir kitabı kendisi için hazırlamamız gerekirdi. Şöyle dedim: “Hafız divanının çok nefis olduğu söylenen bir nüshası var bende. Bunu da beraberinizde Avrupa’ya götürmeniz gerekir. Bu gece getireyim ve takdim edeyim.” Memnun olurum dedi. Geliniz şiir okuyalım ve zevk alalım. Ben Hafızı çok seviyorum.

2. 16. انگشتر YÜZÜK⁹⁹

Genç için hayat ilginçtir ve söz etmeye değerdir. Kimsenin onun sıcaklığında yanmadığını bütün bu gelişmeler içerisinde kendisi gibi hiç kimsenin âşık olmadığını düşünür.

Çiçek ve ağaçla konuşan, taşa ve toprağa da can veren genç şair evlenmeye karar vermişti. Dün geldi ve kendi durumunu bana anlattı. Şöyle dedi: “Kalan düğün ihtiyaçlarını almak için çarşıya gidiyordum, gönlüm gamla doluydu. Ne düşündüğümü bilmiyorum. Birkaç yağmur damlası elimin üzerine düştü. Gökyüzüne baktım ve benim arzum gibi bir parça güzel bulut gördüm. Göklerden gözyaşı oluyor ve dökülüyordu. Kendi kendime şöyle dedim: “Dünyada sadece ben miyim, düğün zamanı böyle üzgün olan herkes için düğün eğlence ve mutluluktur. Ben esaret boyunduruğu ve zinciri satın almaya gidiyorum. Kendi ömrümü gama ve hasrete adamaya gidiyorum! Ben ki bu nişanlımı sevmiyorum. Niçin kendimi bu zindana mahkûm edeyim! Dört aydır bu günahsız kızla içli dışlı oluyorum. Ne yapıyorsam ona gönül veremiyorum. Bu perişan kuş bu yemle tuzağa gelmiyor, başka yere tutkundur.”

Ama yine gelinlik satın almaya gidiyordum. Yine benim gibi birinin olduğunu görürüm diye yoldan geçenlerin yüzüne bakıyordum. Yaşlı bir adam gördüm. Artık dünyada bir işi kalmadığı anlaşılıyor. Duvarın kenarında durmuştu. Yarı açık ağzıyla, rahat ve umursamaz görünüşüyle yere, gökyüzüne ve insanlara bakıyordu.

İçimden bir ah yükseldi: “Neden bu yaşlının yerinde değilim. Aşk ve evlilik dönemini geride bırakmış. Bu ilaç kâsesini kafasına çekmiş ve bitirmiş.”

Çocuk dilencilik yapıyordu. Oynuyordu, yeni elbiseli olan kişilere asılıp para istiyordu. O çocuğun yerinde olmayı, yaşama tekrar baştan başlamayı ve bu kez gerçek ateş gibi aşktan ve evlilikten her ikisinden de uzak durmayı isterdim.

⁹⁹ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 327-333.

Nişanlım Ferhunde için elbise satın almaya gidiyordum. Ama ben düğünün olmayacağından emindim. Asla, neden ben gönülsüz evleneyim. Niçin evleneyim diye gönlüm de heyecanlı ve taşkındı. Gönlüm Talat'daydı, Ferhunde'yi sevmiyordum!

Giderken kendim Ferhunde'nin evine dönmüşüm. Gözlerimi yere dikmişim gibi görüyordum. Şöyle diyorum: “Beni bağışla, ben kendimi senin eşin olmaya layık görmüyorum. Ben bu yeterliliğe sahip değilim. Allah senin için benden daha iyisini yaratmıştır, beni bağışla.”

Gitmek için kalkıyorum. Ferhunde gitme diye eteğimi tutuyor. Allah aşkına kal, benim için senden başka kimse yoktur. Benim gözüm sende açılmış senden başkasını göremiyorum! Sakın gitme! İnleyen bir aşığım ben. . .

Kollarını güçlkle açıyorum ve kaçarak bağıyorum; “Vücudumun ne özelliği var, benim sen de gönlüm yok ki gönlüm Talat'dadır...” Birkaç adım atmadan sokakta düşüp ölüyorum, artık ne olduğunu bilmiyorum.

Çarşıya doğru gidiyordum. Hangi günahın daha büyük olduğunu düşünüyordum? Gidip gerçek durumumu Ferhunde'ye söylemek mi yoksa bu kızı gönlü başkasında olan soğuk ve sevgisiz bedene bağlamak mı?

Düşünerek bir yere varamadım. Ansızın gayri ihtiyari caddenin bu tarafından öte tarafına mı koştum? Yayaların feryadı ve arabaların tekerleğinin çığlığı yükseldi. Tesadüfen sağlam, kaldırıma ulaştım. Şöyle diyorlardı: “Allah acıdı, çocukcağız delidir. Belki intihar etmek istiyordu.” Bu sözden uyandım ve kendime sordum: “Gerçekten intihar etmek istiyor musun?” Belki kendimi caddenin ortasına attığımda, amacım bu değildi. Ama şimdi amacımın bu olduğunu görebiliyorum! Keşke ölseydim, keşke o otobüsün geniş tekerleklerinin beynimdeki bu kargaşayı ezdiğini duysaydım. Keşke onun altındaki keskin bir demir kalbimi parçalasaydı. Bunca kanlı gözyaşı dökülmeseydi.

Sanki benim kurtuluşum için başka bir yol yoktu. Zayıf ve iradesiz olarak gidiyordum. Bir tanıdık geldi. Selam verdi ve iltifat etti. Bana baktı konuşuyordu. Ben her ne kadar yüzüne ve gözüne baktıysam da adı aklıma gelmedi. Bu mahcupluğu gidermek için aşırı sevgi ve şefkat gösterdim. O da inandı ve dertleşmeye başladı:

Maaşım yetmiyor. Siz, yaşamın ne kadar pahalı olduğunu biliyorsunuz. Biz ne kadar para alıyoruz. Sahip olduğum her şeyi sattım, bu günlerde evim ipotekle gidecek. Bundan daha kötüsü karımın hemen ameliyat olmaya ihtiyacı var, eğer yardımına yetişmezlerse ölecek.

O konuşuyordu. Bense kadın kelimesi duyar duyamaz başka bir dünyaya gitmişim. Artık duymuyordum. Sanki bir kez şöyle dedim: “Evet, inşallah!” Senin çocuğun yok ve çocuk ilgisinden habersizsin diye azarladı. Ben bizzat yüz kez ölmeye hazırım yeter ki çocuklarım sağlıklı olsun! Benim anasız çocuklarımın bakımsızlıktan ölmelerinden korkuyorum diyorum, sen inşallah diyorsun!

Şöyle dedim: “Çocuklarınızın sağlığıyla ne denli ilgili olduğumu bilmelisiniz. Şimdi sahip olduğum her şeyi size borç veriyorum, derhal onların annesini ameliyat ettiriniz.”

Bir süre şaşkın bana baktı. Bıyık altından güldü. Konuşmak istediğini gördüm. Ey taş kalpli zalim, şaka ve alay zamanı mıdır? Paraları çıkardım. Avucuna koydum, kekeleydi; “Ben, hayır, o zaman nereden...” Şöyle dedim: “Sahip olduğunuzda geri verirsiniz.” Gittim. Övgü ve teşekkür beklemedim.

Gülümsedim, kendi kendime şöyle dedim: “Parasız çarşıya gitmek neye yarar, eşyasız evlenilmiyor. Tekrar gitmeliyim ve para bulmalıyım. Ne zaman bulabilirim, Allah bilir!”

Canımı sarmalayan şüphe ve ıstırap düğümleri açıldı. Rahat bir nefes aldım. Okuldan kaçmış bir çocuk gibi mutlu ve şaşkın sokaklarda yürüyordum. Kendi sonumu düşünmeyi bir tarafa bırakmaya çabalıyordum.

Neden yaşamı seçme hakkının bizim elimizde olduğunu düşünüyoruz. Bakınız benim için ne oldu!

Ansızın dar bir sokağın kıvrımında gözüm tanıdık bir yüze ilişti, Talat’tı. Afallamış ve hareketsiz kaldım. O kısacık anda, eski bir defter baştan sona gözümün önünde açıldı: “Bir bahar sabahıydı. Bildiğin o gül suyu deresinin küçük bahçesinde erguvan ağacının altında durmuştum. Mavi yasemin salkımlarıyla aşk oyunu oynuyordum. Güneş dalların arasından benimle oyun oynuyordu. Erguvanın yaprakları

dün geceki yağmur taneleriyle yüzüme dökülüyordu. Yerden, havadan, çiçekten ve ağacın yaprağından muhabbet kokusu duyuyordum. Aşka susamış ve aşk güçsüzdüydüm. Dünyayı cennet ve yaşam yeri görüyordum. Gönlüm bağırp çağırarak istiyordu; “Ey dünyanın iyileri, dünyada benden daha âşık, daha fedakâr âşık yoktur! Herkesten daha şefkatli ve daha olgun olan sizden biri gelir ve muhabbet ve kulluk ipini boynuma atar!...”

Şarkı söyledim:

Aşk nedir sevgililerin yoluna baş koymaktır

Sevgilinin mahallesinde başla aşk olmaz

Yalnızlık ateşiyle canım tutuştu, tövbe ettim

Gizli aşktan tövbe ettim ben

Şarkıya cevap bana gökyüzünden geldi:

Öyle bir zevk yok sevgilisiz yaşam

Dumanım başıma yükseldi bu gizli ateşten

Kendimden geçtim. Şüpheyeye yer yoktu, Allah’ın benim için yaratmış olduğu bu güzel şarkının ve bu hoş zevk sahibi aynı melek ve maşuk olduğundan emindim. Ses komşunun bahçesindendi. Kendim ağacın yarısına kadar çıktım. Yaprakların arasından baktım. Yaratıcının arzuladığım hayal dünyasında yaratmış olduğu boyu, bosu ve endamı gördüm. Bu benim aradığım şefkat ve samimiyetle dolu gönüldür.

Sustum ve artık şarkı söylemedim. Tekrar şarkı söylerim, o da cevap verir diye korktum. Ömrümün biricik varlığının hayal perdesinin arkasında gizlenmesini istiyordum. Gönlüm düğünden önce bana âşık olmasını bile istemiyordu. Aynı gün gönderip Talat’ı istettim ve kabul edildim. Birkaç günlüğüne ne dünyalara doymuştum, cennetlikler bilir.

Bir gün onların evine gittik, annesi kız kardeşimle havuzun kenarına oturmuş sohbet ediyorlardı. Talat ve ben nar ağacının altında sessiz sedasız duruyorduk. O bakmaktan korktuğum gönlümü kapıp götürecektir ellerle ince bir dal kopardı. Onu okşadı. Beni unutmuşçasına şöyle dedi: “Son kez aynı ağacın altında Feth Ali Mirzâ’yla

birlikteydik. İyi bir çocuktur. Yakışıklı ve iyi huyludur. Ne kadar uzun boyluydu ve ne kadar tatlı konuşuyordu. Etrafa neşe saçıyordu. Feth Ali'yi görüp ona gönlünü kaptırmayan kız yoktur. Kızlar arasında hepsinden daha çok beni severdi... Neden gitti... Yoksa bilmiyor muydu ki bende... O kadar yersiz eleştirdiğim için suç benimdi... Bir gün ona çok eziyet ettim ve artık gelmedi... Nerededir? Şimdi kimi seviyor?

Yine konuşmaya devam ediyordu. Ama kulaklarım tutulmuştu ve duymuyordum. Canım boğazıma gelmişti. Konuşuyordum, bağıryordum ama sesim çıkmıyordu. Yavaş yavaş Talat, ağaç, bahçe ne varsa gözümde uzaklaşıp yok oldu. Gitmek istiyordum. Ayaklarım güçsüz ve titriyordu. Ansızın korkunç bir rüyadan kurtulmuşum gibi kendimi sokakta buldum ve rahatladım. O günden sonra Talat'ı terk ettim. Ama her gün ona olan arzum ve sevgim artıyordu. Binlerce kez kendime şöyle diyordum ki eğer o senden önce bir başkasını sevmişse ne suçu var? Git ve özür dile, kırık parçaları tekrar birbirine bağla.

Aşktan yanıyordum. Fakat bir başkasına ait bir gönlü zorla alamıyordum. Benim durumumdan haberdar olan kız kardeşim bu sıkıntıdan beni kurtarmak için gitti. Her ikimizin de beğendiği Ferhunde'yi bana nişanladı. Evet, gönlümün Talat'ın aşkından kurtulması şartıyla bende Ferhunde'yi beğendim fakat olmadı! Ferhunde'yi sevmeğe ne kadar çabalıyorsam da Talat'ın aşk ateşi daha da keskinleşiyordu. Bazen Ferhunde'den öyle nefret ediyordum ki yanından kaçıyordum. Eğer kız kardeşimin ısrarı olmasaydı tekrar onu görmeye gitmiyordum. Fakat sonunda aklın önderliği ve kız kardeşimin isteğiyle evlenmeye hazırlandım. Kendi kendime şöyle dedim: “Belki eşime alışırım ve Talat'tan vazgeçerim.”

Bu hallerdeydim ve düğün ihtiyaçlarını hazırlamak için pazara gidiyordum. Birde ne göreyim. Biliyorsunuz ansızın nefes nefese sokağın kıvrımında Talat'a rastladım! Ayağına kapanıp özür dilemek istedim. Hareket etmeye gücüm yoktu. Aferin, dedi. Senin vefan da bu kadar mı? Çocuklar gibi boş yere ve sebepsiz küsüp gittin.

Onun sözünün karşılığı olarak ne ilgisiz şeyler söylediğimi bilmiyorum. Kulağım duymuyordu, gözüm görmüyordu. Duygularım körelmişti. Talat'ın annesi öne çıktı. Elimi aldı ve gel bizim eve gidip biraz sohbet edelim, dedi.

Sizin başınıza dert açmayayım. Pek çok şikâyet, inleme, aşk ve özür dilemeden sonra karar verdim. Gideyim Ferhunde'ye aldığım annemin o zümrüt yüzüğünü alayım. Satsın ve düğün elbisesi hazırlaması için Talat'a vereyim. Söylediğin gibi o irilikteki zümrüt yüzük günümüzde değersizdir. Seninde nakit paran yok. Satarız ve daha küçük bir yüzük satın alıp düğünü yaparız, dedi.

Gittim, Ferhunde'den yüzüğü geri aldım. Ama başıma neler geldi. Onları açıklayamam, zaten dilim de gücüm de yetmez.

Gidip yüzüğü geri aldığım o bir saati unutmak için ömrümden birkaç yılı vermeğe hazırım. Annem öldüğünde, yüzüğü bana verdi. Şöyle dedi: “Karına ver taksın.” Annemden mi yoksa Ferhunde'den mi daha fazla utanıyordum bilmiyorum!

Yüzüğü Talat'a ve annesine ulaştırdım. Zümrüdün büyüklüğünden ve saflığından gözleri, ağızları zevkten ve şaşkınlıktan açık kaldı. Yerinde kullanmaya karar verdiler. Yarın öğle yemeği konuşmaya oraya gideyim.

Bütün gece Ferhunde'nin titreyen ellerini görüyordum. Yüzüğü bana geri veriyordu. Bu rüya uykuda ve uyanıkken beni öldürüyordu. Ertesi gün öğlen Talat'ın evine gittim. Evde değıllerdi, gelmeleri için bir saat oturdum. Beni görünce Talat gülmekten bayılacak gibi oldu. Annesi gülmekten kendinden geçti, ben de gülüyordum. “Hayırdır ne oldu söyleyin” dedim.

Annesi yapmacık uzun gülererek bundan daha hayırlısı ne: “ Bu sahte zümrüdü on tümene alıyorlar. Ama ancak güzel bir camdır! Ben şaşkınlıktan ve utançtan kurudum kaldım. Talat kahkaha atarak; “Kadınlar ama doğrusu senin annen de o kibirli dilencilerden imiş!” dedi.

Yüzüğü aldım ve başım utançtan yere eğildi. Annemi o camda gördüm. Duyduğu küfürden dolayı ağlıyordu. Kalktım ve deli gibi kendimi dışarı attım. Kendimden geçmişim. Kendimi Ferhunde'nin yanında buldum. Hiç mi hiç tanıımıyordum. Şöyle

dedim: “Bu yüzük sahtedir, on tümenden fazla değer biilmiyor.” “Senin annenin hatırasıdır, on bin tümen ya da yüz bin tümen ne fark eder” dedi.

Baktım, bir mucize oldu, tenimin bütün zerreleri Ferhunde’nin aşk mutluluğundan bağırıyor ve kargaşa çıkarıyordu. Ben cennetteyim, en iyi huriyi bana vermişler. Ferhunde dışında kimse dünyada aşka layık değildir. Ben asla Talat’ı sevmemiŐim! Güzel de olsa Şeytan sevilir mi!

Elini tuttum, öptüm ve sevinç gözyaŐından eteğini ıslattım. Şimdi sizi düğüne davet etmeye geldim.

2. 17. دعوا Kavga¹⁰⁰

Genellikle pek çok ıstırapla, kendini tüm ordu meydanının avarelerinin yakasından kurtardım. Araplar mahallesine attım yani bir dünyadan başka bir dünyaya vardım. Boş ve kıvrım kıvrım sokaklar, eskiden saldırganlara engel olmak için çok işe yarıyordu. Bugün de acemi ve duyguları dağınık sürücülerden kaçmak için çok iyidir.

Yavaşça yürüyor ve rahatça her tarafa bakıyordum. Şişmiş ve kapıları sökülmiş duvarlar, çamura batmış evlerin kapısına, kırık bilye dolu nehre, eski ayakkabı tekine, kavun kabuğuna dostane bir yakınlık ve tebessümle bakıyordum, ansızın bir kargaşalık kulağıma geldi, kesilmedi. Yedi sekiz erkek ve kız çocuğu koşarak yanımdan geçti ve bağıryorlardı. Ey kavga, kavga başlıyor!

Aceleyle kendimi kava yerine ulaştırdım ve iki kız çocuğunun birbirleriyle kavga ettiklerini, başlarını, yüzlerini tırmaladıklarını gördüm. Bağıryorlardı, çocuklar onların etrafını sarmışlardı ve seviniyorlardı. Çılgık atıyorlardı ki canım Rebbabe, saçını başını yol, maşaallahlar Rukiye, ısır onu!

Ben belki olayı bir makale şekline sokabileceğimi hayal ettiğim için aracı olmadım ve sonucu bekledim. Ama yaşlı bir adam geldi ve araya girdi. Onları ayırdı ve şöyle dedi: “Sonunda baba, sizler artık niçin birbirinizle savaşıyorsunuz! Yoksa sizde bu deli devler gibi Allah’ın verdiği suyu ve ekmeği savaşırsız ve kavgasız yiyemiyor musunuz?”

Kızcağızın biri öne çıktı ve şöyle dedi: “Sonunda Rebbabe daha güzelim diyor, Rukiye ben daha güzelim diyor, o zaman birbirlerine vuruyorlar.”

Yaşlı adam birkaç kez başını hasretle salladı ve şöyle dedi: “İyi, Hüsnü’yü evlendirmek istiyorum, sizin hanginiz daha güzel olduğunu nasıl anlarım? Yüzler kıpkırmızı gözler kanla dolmuş. Artık başlarda da saç kalmamış mı?! Şimdi Allah’a şükür ikinizde çirkinsiniz. Çabuk eve gidin! Yüzlerinizi yıkayın ve saçınızı tarayın,

¹⁰⁰ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 348-349.

temizlenin, hanginiz daha güzelsiniz diye yarın görmeye gelirim, Hüsnü için alırım, belki de her ikinizi onun için alırım:

Çocuklar kabul ettiler ve gittiler. Ne mutlu onlara ki adam akıllı söz dinlediler fakat eğer kıskançlıktan dolayı düşen dilleriyle ve kalemleleriyle uzun birikimlerini heder eden şeref ve namuslarını bin bir ithamla yok eden bu yazar ve âlimlere şöyle söyleyiniz. Ey ilim, ilim ve ahlak sahipleri siz ki her biriniz iddia sahibisiniz toplumu doğru yola teşvik ediniz. Birbirinizin yüzünü ve ruhunu kararttığınızda ve lekelediğinizde biz sizin temiz olduğunuzu nereden bileceğiz. Hüsnü sizden birini nasıl seçecek?

Acaba bilginlerin o iki kız çocuğu gibi akıllı verip karşılığında öğüt alacaklarını sanıyor musunuz?

2. 18. عاشقى كار خوبى است **ÂŞIKLIK GÜZEL BİR İŞTİR** ¹⁰¹

Perviz kesinlikle âşık olması gereken yaştıydı. Henüz kendi sevgilisini tanımıyordu. Biz onun davranışlarından âşık olduğunu anlıyorduk. Sınıf arkadaşlarıyla bilimsel ve mücadele konularından hemen sıvışıyordu ve konuları bütünüyle dersler ve kitaplar olan ciddi arkadaşlıklardan kaçıyordu. Kendi gibi bir iki kişiyle gazel söylüyorlardı. Vefa ve vefasızlıktan konuşuyorlardı. Tadılmamış tatların hayaliyle zevkten boğazı düğümleniyor, görülmemiş üzüntülerin vahşetinden ahlar çekiyorlardı. Kendileri dışında hiç kimsenin bu korkunç esrardan haberi olmadığı düşüncesiyle yalnızlık köşelerine sığınıyorlar ve kendi sırlarını diğerlerinden öyle gizliyorlardı ki herkesin dikkatlerini üzerlerine çekiyorlardı.

Perviz asla ders, ödev ve sınavdan aldığı not konusunda arkadaşlarıyla rekabete girmede. Daha iyi elbise ve daha güzel ayakkabı ve kitap için kimseyi kıskanmıyordu. Ama diğerlerinden daha çabuk sevgili bulmak ve âşık olmak için acele etti. Tesadüfen annesi için Tebriz pudrası getiren simsar kadın Haver Hanım, bir gün arzuları ve durumunu gözünden okudu. Şöyle dedi: “Ne güzel, ne güzel, maşallah Perviz bey ne güzel bir genç olmuş! Vallahi hemen yarın senin için görücülüğe gidiyorum, annen ne derse desin, komşunuz komutanın birbirinden güzel üç kızı var... Aya, artık sen doğma biz doğduk diyorlar.”

Perviz bir ah çekti ve neler söylüyorsun, dedi, Komutan'ın kızını bana vermesi mümkün değildir. Sonra onlar zengindirler! Haver hanım kaşlarını çattı ve komutan kızını senin gibi bir gence vermemekle hata eder diye bağırdı. Dünya malı ne için iyidir, erkek reşit olmalı ve kendi ekmeğini bulmalı. Vallahi, eğer pazarlık yaparsa ve kesinlikle benden zengin damad isterse ona engel olurum! Ben dünya görmüşüm, Komutan'ın kızının senin karın olacağı anlına yazılmış! Sonra ben de genç kızken ay gibi parladığımda binlerce isteyenim vardı. Senin gibi bir erkek uğruna ondan daha

¹⁰¹ Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 491-499.

güzel olmayan her kızın babasının evinden kaçacağını biliyorum. O zaman komutanın para ve çeyiz vermek ve sadakanın kurbanı olmaktan başka ne çaresi var.

Perviz'in mutluluktan gözleri doldu, hayalinde binlerce kez Haver Hanımın elini ve ayağını öptü. Boğazını açmak için birkaç kez tükürüğünü yuttu. Bu kızların adı nedir diye sordu. Şöyle dedi: "La'betül- Mülûk, Tâcül-Mülûk, Cevher Hanım."

Perviz gelinlerin güzelliğini isimleriyle karşılaştırdı ve kuşkusuz Cevher Hanım o diğer ikisinden daha güzel ve daha şefkatli ve elbette daha vefalıdır. Gönlü nazik ve hassastır, şiir anlıyor ve can verdiği doğru sözlü sevgilinin hallerini anlar. Haver hanım hasretle başını salladı. Ben ne söyleyeyim dedi, inşallah kendin göreceksin. O iki tanesi Cevher Hanım'ın yanında ayın yanındaki kör iki yıldız gibi ayın yanındadırlar. İşte yarın görücülüğe gidiyorum.

Perviz düşündü ve şöyle dedi: "Ama gönlüm önce onun için mektup yazmak ve kendimle ilgili bilgi vermek istiyordu. Eğer benim mektubumu ulaştırırsan, on riyal bahşişin olur ve eğer cevap getirirsen giymiş olduğum bir takım elbisenin aynısını oğluna veririm."

Haver hanım bu akılcı yöntemi beğendi, şöyle dedi: "Ben yarın senin için cevap getireceğim için elbiseyi ve bahşışı hazır et."

Perviz gece sabaha kadar uyumadı ve buna benzer birkaç cümleyi peş peşe sıraladı durdu.

"Cevher canımdan daha pahalı ve ruhumun ruhundan daha iyi Cevher benim yaşamım bundan sonra senin isteğinin elinde ve biziz senin emrine ve fermanına bağlı olacak, hilali görmek için dün güneş batımı çatıya çıktım, ayı yerde gördüm, asla bir kurtuluş ümidi olmayan bir tuzağa düştüm, gönül kuşum öylesine bir burca aşık oldu ki sadece düşüncelerimde onun doruklarına erişebiliyorum, sen güzelsin ve olgunsun ve malın var, benim sermayem ise ah ve özlemdir, yaygın ve değersiz ev eşyası ve para nasıl bana senin iyilik pazarında yolu bulacak, arzusu şahinle sohbet etmek olan serçeye bak. Bugün benim başucumda ağlayan zavallı annem tedbirsizlikten senin güzelliğini anlattığında kendi oğlunu kışkırtma ateşiyle oynadığını bilmiyordu. Ama söylediği şey benim gördüğüm şeyle yerden göğe kadar farklıdır. O cennet kızını kendi gözümle

gördüm. Aklım diliyordu ki keşke gözüm olmasaydı. Lakin ben bu yoldan çıkmış akla lanet okuyorum ve beni öldürücü aşk hastalığından kurtarmayacak böyle bilgisiz doktoru istemiyorum!”

Burada onun keyfi kaçtı ve kâğıdın üzerine birkaç damla gözyaşı dökmek istedi, her ne kadar gözlerini zorlasa da ve gözlerini sıksa da ağlayamadı, kendi taş kalpliliğine şaşırды ve kendi cezası ve aşk alevini coşturmak için yazdı:

“Ben kendim bir ömür ayrılık sıkıntısı, incinme ve erimeye söz vermişim ve canım eriyene kadar ağlayacağım. Eğer yapmazsam yiğit değilim ve böylesine utanmaz bir teni yeryüzünden kaldırıyorum! Tek beklentim bir varlık mumunun senin güzellik tapınağında sürekli yandığını aklında tutmandır. Bu mektubu göndermekteki amacım muhabbet isteği değildir. Zira fakirin zenginden arkadaşlık arzu etmemesi gerektiğini biliyorum. Ama acaba büyükler, koyunu bunca hakarete rağmen kendilerine kurban etmiyorlar mı? Siz de beni bir koyun sayınız ve kendi kurbanınızı ve aşığınızı beğeniniz. Acizler Allah’ın dergâhına yalvarıştan sonra cevabı beklediği gibi ben de delicesine gözüm yolda bekleyeceğim.

Bunca cesaret ve edepsizliği inleyen âşıklığıma veriniz. Ne yapayım kaçabilsem bu büyük zirveye tahammül ederdim. Uzun süre aşk sırrını diğerlerinden saklardım. Ancak benim güçsüz vücudumun artık bundan sonra böylesine büyük bir hazineyi korumaya gücü yetmez. Senin nazenin vücudundan başka hiç kimseyi hem sırdaşığa layık görmüyor; hem de kaçarsam sana kaçırım...”

Birkaç sayfayı bu manasız sözlerle karaladıktan sonra heyecanlandı ve gözünün köşesinde gözyaşı toplandı, biraz sıkınca kolaylıkla kâğıdın üzerine damlıyordu. Kendinden razı oldu. Ümitlendi, ertesi sabah çok erken, uykusuzluk ve mutluluk sarhoşu can dostu arkadaşlarından birinin evinin kapısına gitti. Olayı gönlünün istediği gibi anlattı ve kimseye söylememesini tembihledi.

Ertesi gün okul arkadaşlarından hepsi Perviz’in âşık olduğunu biliyordu. Ders rakipleri kıvrak zekâlı birinin gitmesinden mutlu oldular. Sonraları küçümsediler. Ama ona düşman olmaktan da vazgeçtiler. Zira Perviz bundan sonra okula giderse devamlı

âşık arkadaşlar görmek ve muhabbet işini alt üst etmek içindi. Eğer kitaba bir göz atarsa şefkat verici bir şiir ve eriyen sevgilinin cümlesini bulmak içindi.

Haver hanım bir hafta boyunca Cevher'den birkaç mesaj ve ayrıntılı bir cevap getirdi. Acemi aşığı aldattı. Ama kâğıt ve mesajı kendisi yazmıştı. Hiçbir suçu yoktu. Çünkü Cevher Perviz'in mektubunu alıp okudu. Utançtan kaçtı. Artık kendini Haver hanıma göstermiyordu. Zavallı Haver, eğer aşk ateşine başlangıçta yardım ulaştırmazsa söneceğini biliyordu ve yoksa asla aklından böyle bir yalan düşüncesi geçmezdi.

İki hafta geçmedi. Cevher boyun eğip teslim oldu. Haver hanımın ve aşkın yardımıyla, gençler ipek ağacının dallarının gölgesindeki damın üzerinde buluştular, öpücükler verip aldılar. Mehtap ısrarla dal ve yaprakların arasından çapkınlık yapıyordu. Uzak diyarlardan getirmiş olduğu hasret rüzgârlarıyla bir yel onlara doğru esiyordu. Sevinçli gözlerle yıldızlar birbirlerine gösteriyorlar ve şöyle diyorlar: “Bırak zavallılar rüzgarın kılıcı altında bu bir yudum tatlı şarabı içsinler.” Çalılığın pençeleri ve ipek çiçeğinin saçakları ümitsiz kızların eli ve saçları gibi kendini ahla ve üzüntüyle yavaşça âşıkların başına ve ruhuna sürüyorlardı. Hak kuşu hasretten sesi kısalmış olarak daima şöyle diyordu: “ Haklısınız, haklısınız, gerçek, yaşamın daima böyle geçmesidir.”

Ama bu hayallerden dolayı heyecana kapılmış, ah ve vah ile dolu gönüllerinin ifadeleriyle kendilerini bu sözlerle aldatan Cevher ve Perviz özgür idiler. Mutlu âşık, aya, yıldıza, çiçeğe, yeşile ne kadar aldırır, dünyaya bakmaz!

Eğer akıllı olsalardı bu mutlulukla yetinirlerdi. Kimseye kendi durumlarından bahsetmezlerdi. Akıllı olmayan biri gibi, herkes gibi, iyiyi unuttular ve daha iyinin peşinden gittiler. Bir aşk kavgası çıkardılar ve karı koca olmayı istediler.

Birden kumandan ailesinden olduklarını hayal ettiler. Eğer mutluluk, değerli elbiseye ve gürültülü isimlerin selamına muhatab olmadan ve töreleri yerine getirmeden eve dönüyorsa el ve ayağıyla onu kovması gerekir. Buna karşılık değerli elbise ve gürültülü isim odundan birinde de olsa mutluluk yerine kabul edip baş üzerine oturtuyorlar.

Perviz'in zavallı annesi ümitsiz olduğu halde görücülüğe gitti ve daha ümitsiz olarak döndü, kavga çıktı. Kızın da ilgi göstermiş olduğunu anladılar. Kumandan

Cevher'in dilini dikeceğine ve komşunun oğluna bu cesaretinin bedelini ödeteceğine yemin etti, aşırı kıskanç hizmetçiler Perviz'i öldürmeye hazırlandılar.

Kargaşayı ortadan kaldırmak için Perviz'den başarılı ve mutlu yani makam sahibi birini buldular, Cevher'i mutluluğun kuyruğu gibi başına sardılar.

Perviz sevgilisinin ondan başka biriyle evleneceğine inanmıyordu. Kendi kendine şöyle diyordu: "Cevher benim düğün meclisini dağıtacağımı ve onu kurtaracağımı biliyor. Benim aşkta zayıf bir mecnun olmadığımı, Leyla'nın evlendiğini görüp de hayatta kalacağımı ya da damadı sağ bırakacağımı asla düşünmüyordur."

Tedbir için düğünden birkaç gün önce mutfak bıçağını her gün biliyordu. Annesi olaydan haberdar olmadığı için geleneğe uygun olarak baskı yaptı. Parmağını patatesle kesti. Cinlerin misafiri olduğu ve yemek hazırlamak için bıçağı bilediğine inandı.

Düğün gecesi, Perviz bıçağı elbisesinin altına sakladı. Hava kararır kararmaz kendini damadın evine attı. Büyük nar ağacının arkasına gizlendi. Bıçağı önüne koydu, fırsat kollamaya başladı.

Büyük bir kalabalık, bir hengâme içerisinde gölgeleri devlerin ağaçların arasında uzuyor ve Perviz'e ulaşıyordu. İnsanların gürültüsünden gönlü kargaşayla doluydu. Sazın hazin iniltileri ve tumbek gürültüsü arasında şarkıcı aşk gamı, dünyanın vefasızlığı, yaşamın acımasız olduğundan feryad ediyordu. Her şiir Perviz'in gönlünde yeni bir tufan koparıyordu. Hayalini bir girdaptan başka bir girdaba atıyordu. Oradakiler alkışlıyorlardı. Daha mutlu olanlar ne güzel ne güzel diyorlardı.

Perviz şaşkındı. Kendi kendine düşünüyordu ki yoksa bu şiirleri dinleyenler anlamıyorlar mı anlıyorlarsa neden üzülüyorlar! Neden ağlamıyorlar, bütün bunlar ellerini başa koyup düşünmeyi gerektirir, alkışlamayı değil! Bu mutluluk ve sevinç niçindir? Belki evlenip kendi sevdiklerine kavuştukları içindir. Şairin iniltisi gönüllerine yer etmiyor ve canlarına etki etmiyor. Evet, düğün insanı mutlu eder, sıkıntılardan kurtarır ve gönülde gama yer bırakmaz. Bende eğer evlenseydim ve sevdiğime kavuşsaydım bunlar gibi mutlu olurum! Ne yazık! Ama o zaman aşkın iniltisi beni etkilemiyordu. Amacına ulaşamamış zavallı şairin figanından gözyaşı dökmüyordum, ne kadar kötü oluyordu. Allah'a bu iniltilerin bir tanesi binlerce gülücüğe ve mutluluğa

değer. Burada toplanan insanlar mutludurlar. Fakat avam olduklarından, şairin iniltisini ve ağlamasını duymuyorlar ve gülüyorlar. Çaresiz benim yalvarmama ve iniltime de gülecekler, keşke bir an mutluluğu unutsalar ve derdi anlasalar, gönülleri halime yansa, Cevher'i alsalar bana verseler! Ama... Ama gönlüm evlenmeyi ve bu insanlar gibi olmayı istemiyor. Gönlüm şairler gibi yavaşça yanmayı ve inlemeyi istiyor...

Bu gibi heyecanlı hayallerden uyanır uyanmaz af dileyip Cevher'den özür diliyordu ve tekrar bıçağı eline alıp savaşa hazırlanıyordu.

Ne başımızı ağrıtayım, bir iki saat sonra gelini getirdiler, damat karşılamaya çıktı. Oradakilerin arbedesinden, saz ve şarkı sesinin gürültüsünden kavga çıktı. Perviz sışradı ve bahçenin ortasına ulaştı. Ama bıçağı unutmuş olduğunu gördü.

Söğüt ağacı gibi titriyordu. Döndü ve bıçağı aldı. Lakin olduğu yere yığıldı. Kendine geldiğinde düğün sofrasını toplamışlardı.

Perviz aşta zayıf kaldı ve rakibini öldüremedi. Ama yine hala öyle âşıktı ki bir çırpıda dünyadan ve tahsilinden vazgeçti. Artık okula gitmedi. Eğer Mecnun İbn-i Selam'ı öldürmemekte çaresiz haklıydı. Zira o aşta ustaydı, mecnun olmalıydı.

Bir gün sabahın karanlığında haber vermeden evden çıktı ve çöllerin yolunu tuttu. Bir iki günlük azık için biraz ekmek yanına aldı. Fakat temiz havada midesi kabul etmedi. Birkaç lokmayı elinden kaçırdı ve açlıktan feryat etti. Çöldeki otlardan yemek istedi, yapamadı. Kendini bostana attı, yiyebildiği kadar salatalık ve kavun yedi. Karanlık çökünce çakallar uğuldamaya başladı. Perviz öylesine korkuya kapıldı ki kendi kendine vermiş olduğu bütün sözleri unuttu. Rüzgâr gibi şehre geri döndü.

Bizim mecnun delilikten okula gitmemekle yetindi. Fakat yaşamaya mecbur olduğu için bir işle uğraşması gerekiyordu. Tüccarlar ve babasının arkadaşları onun hakkında düşünmek için toplandılar. Ama gördüler ki âşıklık Perviz için yaşam yolunda kendi akıyla ve yularsız gideceği ne istek ne himmet ne de güç bırakmamıştı! Tedavisi mümkün olmayan bir hastalığa tutulmuş, dünya hastanesinde biraz ekmek yemesi ve hayatta kalması gerekir. Dediler ki şimdi madem çalışmak istemiyor onu bir daireye koyalım orada bir ekmek yesin ölmeyecek kadar bir geliri olsun.

Ama Perviz âşık olduğu ve kimseyle işi olmadığı için işte her kim ne söylerse itaat ediyordu. Sevgilisinin yüzünü her yerde görüyordu. Herkesi seviyordu. Sevgilisini incitmemek için hiç kimseyi incitmiyordu. Kendi kendine hayal ediyordu; zavallı başkanın benim ona saygı göstermem için bunca zahmeti çekip bu kadar makamında titriyorsa, neden ben ona saygı duymayayım. O diğer zavallı, artık benim işimi kendi ismiyle göstermeyi ve başkanın kendisiyle gurur duymasını ve maaşını artırmasını istiyordu. Bana bir zararı yoktu, bundan daha iyi ne olabilir!

Herkesin savaş içerisinde olduğu parayı ve makam aşığı dışındaki her aşığı herkes sever, bu sebeple Perviz arkadaşlarının sevgilisi ve onlara huzur veren birisiydi. Sözlerini, hareketlerini sohbet ve şaka konusu ediyorlar. Onunla eğleniyorlardı. Şiir söylüyordu ve şiirleri yanık gönül kokusu veriyordu. Kara sevdalıydı ve özel halleri vardı. Örneğin arkadaşlarıyla Şemiran'a gittiğinde herkesin dikkatini çekiyordu. Günün tüm saatlerinde dağda ve vadide gizleniyordu ve her defasında gençlerin hayat tarzına uygun olmayan upuzun fikirler ortaya atıyordu. Bir gün bu tepenin üstünde o ağacın altında oturup şehrin insanlarının ne kadar zavallı olduklarını seyrediyordum diyordu: Ne kadar zavallıydılar. Mutluluğun bir başkasının yanında olduğu düşüncesiyle bir divane şehrin birbirine girdiğini ve halkın birbirlerini yaraladıklarını görüyordum. İki mezarın birinin zindan diğerinin mezarlık şehrin yukarısında ve aşağısında bu zavallıların istirahati için hazır olduğunu ama bilgisizlikten daima göz ucuyla yukarı ve aşağı baktıklarını ve korkudan titrediklerini görüyordum. Onların haline gönlüm yanıyordu: Neden hepsi benim gibi âşık değiller, hapis ve ölüm onlar için de tatlı ve mutluluk verici olsun. Bunları söyleyip gözyaşı döküyordu.

Bir kaç yıl sonra Cevher dul kaldı. Kocasını öldü ya da gitti bilmiyorum. Arkadaşları lütfettiler ve görücülüğe gittiler. Filan Komutan artık onun komutanlığı sona ermiş ve kısa soyadını kullanır olduğu için önceki gibi karşı koymadı. Düşün gecesi üç dört arkadaş bir köşede oturmuşlar, yavaşça şiir okuyorlardı. Perviz setar çalıyordu. Şöyle diyordu: “Bu setarın zayıf iniltisini göklerdeki melekler duyuyor ve yıllarca topladıkları benim o tüm gözyaşı tanelerimi bu gece gökyüzünün gelinlerinin başına düğün bahşişi yapıyorlar.”

Birkaç hafta geçmedi, Perviz'in halleri değişti. Sarhoşluk halleri aklından çıktı. Artık aşktan yanmıyordu. Herkes gibi düşünüp konuşuyordu. Meclisin ve arkadaşların meclisinin mumu karardı. Değerini kaybetti. Yakasına yapıştılar: Sana ne oldu, söyle. Anlaşıyor bu süre bizimle dalga geçmişsin ya da kendin ne istediğini bilmiyorsun! Söyle yoksa sevgilin gördüğün ve istediğin değil mi?

Uzun bir sessizlik oldu ve doğruyu söylüyorum dedi. Âşıklık güzel bir iştir ama... Sevgili anlamsız bir şeydir!

Bu uzunlukta böyle güzel bir aşk hikâyesini bitirmek ve sevgiliye yani hayatın kaynağına böylesine cesaretle saldırmak herkesi kızdırdı. Bu ne edepsizliktir diye Perviz'e karşı ayaklandılar! Eğer sen gevşek ve vefasız isen sevgilinin suçu ne! Eğer sen aşk yerine deliliği koyarsan mutluluğu delilikte ararsan sevgilinin ne günahı var! Eğer sevgili olmasaydı aşk olur muydu? Aşk sevgilinin bir ışığıdır. Bütün varlıklar sevgilinin peşinde şaşkın şaşkın koşarlar. Neler saçmalıyorsun!

Perviz sararıp soldu. Şaşırıp kalmıştı. Oradakilerden mantıksız ve duygularla dolu bir gönlün varlığıyla olayları akıl ve mantıkla çözmeye çalışan biri Perviz'in durumuna acıdı ve şöyle dedi: "Beyler böylesine şiddetle arkadaşımıza saldırmayalım, içerisinde gerçek payı bulunmayan hiçbir durum ve söz yoktur. Geliniz, Perviz'in sözünü kendi yaşam tecrübemizle karşılaştıralım. Belki onda bir gerçeğe erişiriz. Acaba sizler ömrünüzde sevgilinize kavuştunuz mu?" Elbette dediler.

Şimdi sevgilinize ne haldesiniz diye sordu.

Biri başını hasretle salladı ve şöyle dedi: "İyi bir sevgilim vardı ne yazık ki vefasızlık yaptı yoksa son nefesime kadar ona putperest gibi ona köle olurum!"

Diğeri burnunu çekti ve şöyle dedi: "Benim arkadaşım vefalı ve şefkatliydi. Ama neden gönlümü kırdığını ve kendinden usandırdığını bilmiyorum. Başka bir sevgili tuttum. Ne olduğunu bilmiyorum fakat onu da bıraktım."

Üçüncüsü bir ah çekti ve şöyle dedi: "Bir sevgilim vardı ki yaşasaydı ömrümün tümünü onunla cennette geçirirdim! Felek elimden aldı toprağa verdi."

Dördüncüsü şöyle dedi: “İlk sevgilimi aldım hala yanı başımda, çocuklarımla annesidir. Ama aramızda aşk yoktur. Çocukların annelerine âşık olunmaz ki?”

Arabulucu arkadaş düşündü ve sordu: “Acaba sizin gönlünüz yeniden âşık olmak ister mi?”

Oradakilerin hepsi birlikte ah çektiler ve şöyle dediler: “Eğer oluyorsa!”...Şöyle dedi: “ Öyleyse âşıklık güzel bir iştir. Ancak Allah göstermesin haklıysa, sevgili anlamsız bir şeydir...”

2. 19. فردوسی *FİRDEVSÎ*¹⁰²

Yabancılar artık çıkıp gittikten sonra geceleyin ev boşaldığında, Tûs halkından yaşlı biri ailesinin bütün fertlerini çevresine topluyor ve eski padişahlardan, eski devirlerden bahsediyordu. Allah'ın nurundan bir parça olan, her tarafı gündüz gibi aydınlatan ışığın tahtında içindeki derdini ve kinini evlatlarının hafızalarına teslim ediyordu. İran'ın büyük hükümdarlarından Hüsrev'i andığında, başı hürmetle göğsüne doğru eğiliyor ve tam o anda birden özlemle gökyüzüne doğruluyordu. Rüstem'in heyecan dolu hikâyesinde kanı beynine sığıyor, havada savaşıyor; Efrasyab'tan taç ve kemer çalıyordu. İskender'in yağmalama hikâyesine gelince, gözyaşı taneleri beyaz sakalının telleri üzerinde bir an parıldayıp eteğine dökülüyordu.

Babanın eline ve ağızına asılmış olan dinleyenlerin gönülleri yüksek dala tutunmuş olan zayıf bir bitki gibi yaşlının gönlünde kopan bir tufandan dolayı sürekli çalkantıdaydı: Bazen kızgınlığından, çocukların vücudundaki tüyler doğruluyor ya mutluluktan vücutları dolup taşıyor ve hep birlikte babanın eline ve ayağına öpücükler konduruyorlardı. Çoğu zaman da başlarını babanın eteğine bırakıyorlar; Gîv¹⁰³ ve Gûderz'in¹⁰⁴ olmamasından ağıtlar yakıp inleyip sızlıyorlardı.

Bu aşk mektebinde biri hepsinden daha coşkuluymuş çünkü aşka inanıyordu, candan el çektik ve cennetin ruhlarına bağlandı ve Firdevsî oldu.

¹⁰² Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1352 hş., s. 531-535.

¹⁰³ Gîv, ünlü İran kahramanlarından biri, Gûderz'in oğlu ve Rüstem'in damadı. Gîv'in en önemli görevi Keyhusrev'i Turan topraklarından kurtararak getirmesidir. O, biraz savaşarak biraz da kaçarak Turan bölgesinden zafer kazanıp döner. (Yâhakkî, Muhammed Ca'fer, *Ferheng-i Esâtîr ve İşârât-i Dâstânî der Edebiyyât-i Fârsî*, Tahran 1375 hş., s. 371.)

¹⁰⁴ Gûderz, büyük Gûderziyân hanedanının reisi, Keyhusrev sarayının önde gelen ünlü kahramanlarından biri. Rüstem'in kayın atası. Ferîdûn döneminin ünlü komutanlarından, oğlu Gûderz de, Kâvûs ve Keyhusrev döneminin önde gelen ünlü kahramanı, Gîv'in de babasıdır. (Mu'in, *Ferheng*, "Gûderz", VI, 1375; *Ferheng-i Esâtîr*, s. 370; *Luğatnâme*, "Geşvâd", XL, 334; "Keşvâd", "Keşvâdegân", XXXIX, 569).

Öyle diyordu: “Baba! Eğer sen gelmiyorsan bana bir kılıç ver, yalnız gideyim ve temizlerin ülkesini şeytanlardan kurtarayım!”

Evet, aşka inanan herkes ölü ya da diri arzusuna ulaşıyor.

Baba oğlunun küstahlığına ve güçsüzlüğüne hem gülüp hem ağlıyordu ve şöyle diyordu: “Ey nur gözlü, Allah’ın günah cezasıyla bağlamış olduğu boynu Rüstem’in kılıcıyla açılmaz. Sen eğer cesursan nefis Ehrimen’ini kendinde öldür. Temiz ateşi gönlünde yak. Ondan sonra akşam ve seher vakti Allah’ın dergâhında bizim günahlarımızdan inle, affeder ve tekrar vatan sevgisinden, kulluğumuz ve onurumuz için bağışlar.” Firdevsî her gece bu istekle uyuyordu. Bir gece rüyasında iri yarı bir çınarın üstünde ölmüş olduğunu gördü. Şimşek gibi bir kılıç beline bağlı ve büyük bir dağ gibi olan havan topu omzunda ince bir çubuk gibi hafiftir! Geniş bir çölün ortasında durmuş ve ordunun huzuruna gelmesini emreden makam sahibi bir subay gibi emir veriyor: “İranlılar! Ayağa kalkınız, Ehrimenlerle savaşmak için savaşa hazırlanınız. Siz soylusunuz, kulluk sizin işiniz değildir. Ne zamana kadar utanacağız!”

Onun haykırışından yer titredi, dağlar ses vermeye başladı ve emrini ülkenin bir baştan bir başına götürdüler. Kısa bir süre sonra ayağımız zincirdedir diye hazin iniltiler ulaştı. Kanımızı korku ve tembellik emmiş, ellerimizi bilgisizlik bağlamış, köleliğin ağır yükü bizim başımızı utanç yakasının üzerine doğru eğmiş, büyüklüğü unutmuşuz, babamız yok aklımıza gelmiyor. . .

Sanki Firdevsî’nin kalbine bir ok saplanmış, öyle ağır inledi ki dağ coşkuya geldi. Ondan sonra kılıcı kılıfından çekti ve bağırdı: “İranlılar! Ben sizin babalarınızı tanıyorum. Siz asilsiniz, bir zamanlar dünyanın hükümdarıydınız! Ne günah işlemişsiniz ki en ağır karşılığı almışsınız. Kölelik özgürlüğü ve büyüklüğü size unutturmuş, padişah babaları unutmuşsunuz! Yazık siz babasızlara! Ben Cemşid’in temiz oğluyum, başım kulluğa eğilmiyor. Aman bir kulun gönlündeki ve zincirindeki günah yükünü üzerime almıyorum. Alçakları şahların görkeminde göremiyorum. Asilleri alçakların ipinde görmemeliyim. Ben şimdi bu gövdeyi Ehrimenler yerine asıyorum. Kendi canımı ülkeye kurban ediyorum! Ben ölmek istiyorum. Ama benim sıkıntımından dolayı Farsça dirilecek...

Yaşasın sonsuzluk...

Fedailer gibi, fedakârlık coşkusundan bir nara attı ve yola düştü. Ansızın gök gürültüsünün gürleyişinden daha güçlü, annenin okşayışından daha güzel ilahi bir ses yükseldi ki ey seçkin evlat! Kılıcı kınından çıkar. Çünkü Tanrı'nın emri hala ülkemizin özgürlüğüne ve bu evlatların layık olmadığı kıvanca ulaşmamış...

Firdevsî başını gökyüzüne kaldırdı ve şaşkınlıktan şaşkın yerinde kaldı, ay ve güneş gökyüzünün iki tarafına karşı karşıya oturmuş lacivert ve altın zerreler saçıyorlardı. Melekler pek çok kar tanesinin etrafında dönüyorlardı. Kendi kanatlarını lacivert ve altın sarısı renge dönüştürüyorlardı. Güneşin eşiğinde, şahlara yaraşır bir makam vardı. Hilal şeklinde elmastan bir tahtın ortasına Keyumers oturmuş, padişahlar Huşenk, Cemşid, Feridun, Menuçehr, Keykubâd, Keykavus ve Keyhüsrev, Erdeşir, Şâpûr ve Enuşîrvân, her biri kendi yerinde her iki tarafta bulunuyorlar. Tahtın aşâğısında Dârâ ve Yezdicerd elleri bellerinde; Giv, Guderz, Bijen ve Gestehem tahtın her iki tarafını halka çevirerek kuşatmışlar.

Kendine gelince, diz çöktü ve eşiğin toprağını 3 kez öptü ve sessiz durdu. Gönlünde bir inleyiş vardı ve şöyle diyordu: “Ey büyükler, oturmuşsunuz ve kendi ülkenizin yıkılışına şaşkın şaşkın bakıyorsunuz! Yazıklar olsun bana, yoksa gökyüzü eğlenceye dalmış ta, sizin çocuklarınızın sevgisi unutulmuş mu?”

Fakat edepten gönlün şikâyetini dile getirmiyordu.

Keyumers bir ah çekti ve buyurdu: “Ey yüceler yücesi evlat! Bütün bu güç ve görkeme rağmen bizim meclisimizin şarabı ülkemizin viranlığı ve kendi evlatlarının zavallılığına döktüğümüz gözyaşdır. Ne yapabiliriz, Allah her uygun günaha karşılık gelen cezayı yazmış. Bizim evlatlarımız tembelliklerinin karşılığı olarak kölelik yapıyorlar. Evet, tembelliğin karşılığı olarak Allah sıkıntıların en kötüsünü uygun görmüş! Biz büyük padişahlar, bizim sarayımızın kubbesi ayı aşındıracak kadar yüceydi. Allah'ın dergâhına o kadar inlemiş ve yalvarmışız ta ki seni bize bağışlamış ve özgürlük anahtarını senin eline vermiş. Ama öyle buyurmuş ki bu zindanın açılmasının zamanı henüz gelmemiştir, senin yapacağın bizim günahkâr evlatlarımız için yıllarca bir ibadethanede ibadet etmektir. Kendi canlarını korumaları ve kendilerini büyüklük ve

özgürlük layığı yapsınlar ta ki biz kendi soyumuzdan birini onların padişahlığına ve kurtuluşuna gönderelim.”

Sen emre başla, senin yerini kendi tahtının üzerine yapmışız. Allah’ın eli senin koruyucun olsun ve bizim gözlerimizde senin üzerindedir...

Firdevs asla bu uykudan uyanmadı, ömrü boyunca bu sarhoşluk ve heyecandı. Yoksa akıllılıkta ve sessizlikte birinin böyle muhteşem bir işe cesaret etmesi mümkün değildir!

Gürz ve kılıcı uzağa attı ve ibadethane yapmaktan söz açtı. Dünyanın her yerinde gözü olan herkesin görmesi için sarayın temelini yüksek tepeye yani düşüncenin doruğuna kurdu: “İnsanlar aşağıda toz toprak içinde melekler üstte güzellikleri ve ruhun gıdasını seyretmekten paylarını alsınlar diye 60 bin parça benzersiz taşı her biri dağ ağırlığında bazısı mermer, yakut, lal ve elmastan, kendi canından çıkardı. Gözyaşıyla birbirine ekledi. Bir deste gül yetiştirdi ve gökyüzüne yükseltti.”

Firdevs’in şiir sarayı bulut ve rüzgârın üstünde inşa edilmiş zamanın okları ve kötü gözün okları onun eteğine, onun eşiğine ulaşmıyor. Ama Firdevsî’nin ruhunu ararsanız, bundan da daha yücelerde göklerin ötesinde uçmakta.

Bu görkemli sarayda bekçi ve muhafız yoktur. Ancak daha yüksek yerleri düşüncesi daha yüksek olanlara verirler.

Bu evin sessizliğinde şairin mırıldanmasını ve iniltisini duymak için can kulağıyla uyanık olunmalı. Firdevsî’nin coşkusu ve narasına tahammül etmek için gönül iri olmalı. Yiğitlerin iriliğinde ve devliğinde zarafetleri görmesi için göz iyi görmeli. Gönül eğer nazik olursa savaş meydanının kargaşasında aşkın şaheserini bulur.

Eğer biri Firdevsî’nin görkemli sarayına erişmek ve böylesine büyük bir insanla konuşabilmek, onun dilini anlayabilmek isterse asil olmalı, cesur ve bağışlayıcı olmalı, gönlü sürekli aşktan ve iyilikten dolayı çarpmalı. Bütün bunlardan öte küçük ve kırıntıları ayakaltında görmesin diye niyet açısından öylece yukarı bakmalı. Evet, Firdevsî soyluymuş. Cesur ve bağışlayıcıymış, onun sözü ve davranışı tüm bu sıfatlarla tanıktır.

Onun yüksek himmeti İranlının ölü vücudunu diriltmek arzusundaydı. Gönlü mezarsız padişahların haline yanıyordu. Onlar için ev ve saray yaptı. Onların ismini ölümsüzleştirdi. Kendi topraktan vücudunu unuttu ve böylesine akıcı bir dilin asla nefsin isteklerini açıklamasına izin vermedi. Kendisini başkalarından sevgi dilenecek birisinden daha büyük ve evrenin üstünde görüyordu. Evet, ruhu her zaman şefkatle dopdoluydu, aşk kanatları evreni kuşatacak kadar genişti.

Firdevsî her şeyi kendi fikrinin güneşinde, büyük ve temiz tasavvur etmiş ve kendi dünyasını efendiler için yaratmış. Eğer biri korku ve gamın şeytanına müptela olursa *Şahname*'nin kahramanlarının sığınağında himaye altına girecek. Firdevsî hangi dünyada korku yaratmamış ve korkunun doğurduğu gamdan dolayı o dünyaya gelmemiş. Herkes cesur bir şekilde çalışıyor, cesurca zahmet çekiyor. Cesaretle ölüyorlar. Alçaklarda ve yücelerde aynı şekilde başı dik ve asla Ehrimen'in karşısında başlarını eğmiyorlar. Firdevsî'nin hazinesinden her bir yoksul, zengin oluyor!

Herkes her halükarda korkudan ve gamdan kurtulmayı ister. Cesur ve korkusuz olur, kendi görüşünü zavallılıktan ve küçüklükten alır ve büyük işlerini kolaylaştırır. Büyük arzulara ulaşır, özgürlüğü canından daha çok sever ve ölmeyi evsiz barsızlıktan ve vatansızlıktan daha iyi bilir. Herkes dürüst, iyi ve güçlü olmayı ister. *Şahname*'yi okumalı ve anlaşılmalı. Küçükler, gençler ve yaşlılar herkes *Şahname*'yi okumalı.

2. 20. شاه زنبور KRAL ARI

Kalem elimde, yazı masasının arkasına oturmuştum. Aklıma gelip giden ve toplanıp dağılan hayallerimi seyrediyordum.

O hayal âleminde ansızın bir uğultu duydum. Öyle ağır ve yoğundu ki beynimin karıştığını düşündüm. Ama hemen kendime geldim ve iri bir kral arı gördüm. Kızgın ve takatsiz kendini her tarafa vuruyordu bağıyordu. Benimle bir problemi olduğu ve benimle savaştığı apaçık belliydi.

Beni azarlayıp tehdit ediyor: İriliğinle övünme ben senden binlerce kez daha çeviğim. Beni göremeyesin diye öyle hiddetle düşüyorum ve iğnemi senin yüzüne batırıp kaçıyorum... Ah, düştüm. Hazır ol, başının arkasından geldim şimdi senin boynunu sokuyorum! Seni rahat bırakmayacağım! Rahat ol! Neden beni yemek kokusuyla kandırdın ve buraya getirdin. Sen ki bir parça tatlın yok! Neden beni hapsedtin! Ayağa kalk kapıyı aç gideyim yoksa!... Ah, düştüm ve soktum!...

Oradan kendini ilk çıkarsın ve bedeninin ağırlığıyla iğneyi daha iyi saplasın diye hemen başımın üstünden kanatlarını hareket ettirmekten sakındı. Ben Allah'tan pencereyi açmak istiyordum ki davetsiz misafir kendi mezarını kaybetsin. Lakin sürekli gözetleyiyordum ve kafam karıştı. Hareket etmeye mecalim yoktu.

Sonunda çaresiz olarak cetveli aldım ve savaşa hazırlandım. Kendimi savunarak pencereye vardım ve pencereyi açtım fakat rakip benimle öylesine mücadeledeydi ki yüzüne açılan özgürlük kapısını görmek istemiyordu. Bana kişisel bir garazı varmış gibi elini başımdan kaldırmıyordu!

Her ne kadar elimi ve cetveli ona göstersemde barışın açık olduğunu göstersemde önemsemiyordu. Çünkü barışın reddi daima akılsızlar tarafındandır.

İğneyi sokma sarhoşu olduğunu ve barışmayacağını gördüm, homudanmaya başladım ve her türlü yolla düşmanı pencereye kadar ulaştırdım. Fakat o büyüklükteki açıklıktan dışarı çıkacak yerde kendini pencerenin kapalı camının arkasına attı ve arı bir oyuna başladı.

Sürekli kendini cama vuruyordu ve bağıyordu, her defasında 100 kez aşağı ve yukarı gidiyordu ve figan ediyordu ki neden hava kararmış! Neden bu gökyüzünde ve özgürlükte uçamıyorum, bu büyüğü sen yapmışsın, sen insafsız ve zalimsin...

Hayvan diyordum? Yarım parmak daha aşağıya gel, kurtul. Bin kez cam boyunca aşağı yukarı gittin, neden deneyim için bir çizgi daha aşağı gelmiyorsun! Eğer özgürlük yolunun ne kadar yakın olduğunu aramaman gerektiğini bilersen bunca kötü sözü ne kendine ne de başkasına söylemezsin!

Bu konuşma esnasında yerime oturdum fakat savaş aracını elimden bırakmadım. Emin olup bir şey okumak istediğimde ansızın arının korkunç çıığı düşüncemin bir bölümünü kesiyordu. Hemen cetveli havada titretiyor ve önünü kesiyordum. Bugün kütüphanede çalışılmayacağını gördüğüm için bir kitap alıp bahçeye gittim.

Ertesi gün sabah kavgayı tamamen unutmuştum. Hatice geldi ve şöyle dedi: “Beyefendi Allah size çık acımış, hurma büyüklüğünde iri bir arıyı kütüphanenin penceresinin arkasında öldürdüm. Eğer ben olmasaydım Allah göstermesin iğneyi yerdiniz. Siz, her zaman duygusalsınız.” Gittim düşmanın hareketsiz vücudunu seyrettim. Doğrusu iri ve korkunçtu! O gün ve sonraki günlerde ne zaman birini sıkıntıda görsem o arının durumları aklıma gelir: “Kurtuluş yolunu bir adım ötesinde aramak istemiyordu.”

“İstemiyor” yerine “kurtuluş yolunu bulamıyor” demem gerekir. Çünkü arı hayvandır ve şursuzdur. Fakat biz; insanız ve düşünme yetisine sahibiz. Neden sıkıntı çekmeğe ve çıkış yolunu aramamaya boyun eğiyoruz! Kurtuluş yolu bulunmayan hangi tutsaklık vardır.

Elbette bazen akıl özgürlük yolunu aramayı kavrayamıyor. Ama eğer genellikle sıkıntıdaysam sıkıntı çekmek ve inlemekten hoşlandığımız içindir. Sözün özü koşturup çaba göstermeyi bırakıyoruz ve kendimizi kandırmak için şöyle diyoruz: “Gökyüzünün işidir ve çare yoktur. Ölüme teslim olmak gerekir...”

Ama sızlanmaktan ve inlemekten zevk almamız ve çareyi istemememizin gerçeği, aklımızın çareyi anlamaktan aciz kalmasından değildir! Sonra gereksiz yere ondan bundan şikâyet etmeyiniz. Çünkü iyilik temennisi ve üzüntü isteği her ikisi birlikte vücudumuzda yaratılmıştır.

SONUÇ

Muhammed-i Hicâzî ve seçme eserlerinin Türkçe çevirisi adlı tez çalışmamızı elde ettiğimiz bilgiler ışığında bir giriş ve iki bölümde inceledik. Giriş bölümünde, günümüz İran roman ve öykücülüğünün gelişim sürecini inceledik. Bu süreç içerisinde adı geçen ve bu türün gelişmesine yardımcı olan önemli isimleri tarihler vererek tanıtmaya çalıştık.

Birinci bölümde, Muhammed-i Hicâzî'nin hayatı, edebi kişiliğini, eserlerini ve dil üslubunuyine taradığımız kaynaklar neticesinde elimizden geldiğince anlatmaya çalıştık. Tezin bu bölümünde internet kaynaklı yayınlara başvurduk. Yazar hakkında ulaşabildiğimiz ve bize tez esnasında ışık tutan bu kaynaklar uzun bir derleme ve Farsça'dan Türkçe'ye çeviri şeklinde yapılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, yazarın önemli hikaye kitaplarından “*Ayine*” adlı kitabından seçilen eserler tercüme edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulâlî-yi Destğayb, “Muhammed-i Hicâzî”, *Peyâm-i Novîn*, (Tahran 1340 hş.), Yıl: IV, Sayı: 3.
- Abdulhuseyn-i Nevâî, Muhaddiszâde, Huseyn-Abbâsî, Habîbullâh, *Eser Âferînân*, Tahran 1377 hş.
- Abidînî, *Sad Sâl-i Dâstânnivîsî Der Îrân*. Bkz. Hasan-i Abidînî, *Sad Sâl-i Dâstânnivîsî Der Îrân*, Tahran 1370 hş., I-III.
- Âjend, *Edebiyyât-i Novîn-i Îrân*. Bkz. Yakûb-i Âjend, *Edebiyyât-i Novîn-i Îrân*, Tahran 1368 hş.
- Alî Ekber-i Dihhudâ, *Luğatnâme-yi Dihhudâ*, Tahran 1346 hş. I-L.
- Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*. Bkz. Yahyâ-yi Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*.
....., *Ez Sabâ Tâ Nîmâ bkz.* Yahyâ-yi Âryenpûr, *Ez Sabâ Tâ Nîmâ*.
- Bahâuddîn-i Hurremsâhî, *Hâfıznâme*, Tahran 1372 hş.
- Destğayb, “Muhammed-i Hicâzî”, *Peyâm-i Novîn*. Bkz. Abdulâlî-yi Destğayb, “Muhammed-i Hicâzî”, *Peyâm-i Novîn*.
Encyclopaedia Iranica/EIr., Komisyon, New York 1985-2000, I-IX.
- Enverî, *Sohen* Bkz. Hasan-i Enverî, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen*.
Eser Âferînân Bkz. Abdulhuseyn-i Nevâî.
- Fihrist-i Makâlât*. Bkz. Îrec-i Efşâr, *Fihrist-i Makâlât-i Fârsî*.
Hasan-i Enverî, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen*, Tahran 1375 hş.
- Hasan-i Mîr Abidînî, *Ferheng-i Dâstânnivîsân-i Îrân*, Tahran 1369 hş.
....., *İran Öykü ve Romanının Yüzyılı* (Çev. Hicabi Kırlangıç), Ankara 2002.
....., *Sad Sâl-i Dâstânnivîsî Der Îrân*, Tahran 1370 hş., I-III.
- Hâşimî, *Târîh-i Cerâid ve Mecallât-i Îrân*. Bkz. Sadr-i Hâşimî, *Târîh-i Cerâid ve Mecallât-i Îrân*.
- Hukûkî, *Murûrî Ber Târîh-i Edeb ve Edebiyyât-i İmrûz-i Îrân* Bkz. Muhammed-i Hukûkî, *Murûrî Ber Târîh-i Edeb ve Edebiyyât-i İmrûz-i Îrân*.
- Hurmuz-i Rahmîyân, *Edvâr-i Nesr-i Fârsî*, Tahran 1380 hş.

Hurremşâhî, *Hâfiznâme*. Bkz. Bahâuddîn-i Hurremşâhî, *Hâfiznâme*.

Îrec-i Efşâr, *Fihrist-i Makâlât-i Fârsî*, Tahran 1346. hş., I-V.

Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*. Bkz. Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*.

Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük*. Bkz. Mehmet Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük*

Luğatnâme. Bkz. Ali Ekber-i Dihhudâ, *Luğatnâme-yi Dihhudâ*.

Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, İstanbul 1999

....., *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1998.

Mîr Abidînî, *Ferheng-i Dâstânnivîsân-i Îrân*. Bkz. Hasan-i Mîr Abidînî, *Ferheng-i Dâstânnivîsân-i Îrân*.

Mîr Âbidîni, *İran Öykü ve Romanının Yüzyılı*. Bkz. Hasan-i Mîr Âbidîni, *İran Öykü ve Romanının Yüzyılı*.

Mu'în, *Ferheng*. Bkz. Muhammed-i Mu'în, *Ferheng-i Fârsî*.

Muhammed Ali-yi Sapânlû, *Nivîsendegân-i Pîşrov-i Îrân*, Tahran 1377 hş.

Muhammed Cafer-i Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne/Edebiyyât-i Mu'âsir-i Fârsî* Tahran 1375 hş.

....., *Ferheng-i Esâtîr ve İşârât-i Dâstânî der Edebiyyât-i Fârsî*, Tahran 1375 hş.

Muhammed Rızâ-yi Berzger Hâlıkî, *Şâh-i Nebât-i Hâfiz*, Tahran 1382 hş.

Muhammed-i Hicâzî, *Âyîne*, Tahran 1344 hş.

....., *Humâ*, Tahran 1300 hş.

....., *Perîçehr*, Tahran 1306 hş.

....., *Pervâne*, Tahran 1332 hş.

....., *Sirişk*, Tahran 1348 hş.

....., *Zîbâ*, Tahran 1354 hş.

Muhammed-i Hukûkî, *Murûrî Ber Târîh-i Edeb ve Edebiyyât-i İmrûz-i Îrân*, Tahran 1377 hş.

Muhammed-i Mu'în, *Ferheng-i Fârsî*, Tahran 1375 hş., I-VI.

Rahîmîyân, *Edvâr-i Nesr-i Fârsî*. Bkz. Hurmuz-i Rahîmîyân, *Edvâr-i Nesr-i Fârsî*

Sadr-i Hâşimî, *Târîh-i Cerâid ve Mecallât-i Îrân*, İsfahan 1363 hş.

Sapânlû, *Nivîsendegân-i Pîşrov-i Îrân*. Bkz. Muhammed Ali-yi Sapânlû, *Nivîsendegân-i Pîşrov-i Îrân*.

Türkçe sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara 19, I-II.

www.hezarbareshgh.blogfa.com.

www.radfa.blogfa.com

Yâhakkî, *Çû Sebû-yi Teşne*. Bkz. Muhammed Cafer-i Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*.

....., *Ferheng-i Esâtîr*. Bkz. Yâhakkî, Muhammed Ca'fer, *Ferheng-i Esâtîr ve İşârât-i Dâstânî der Edebiyyât-i Fârsî*.

Yahya-yi Âryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, Tahran 1324 hş.

....., *Ez Sabâ Tâ Nîmâ*, Tahran 1350 hş., I-II.

Yakûb-i Âjend, *Edebiyyât-i Novîn-i Îrân*, Tahran 1368 hş.

DİZİN

A	
Abdullâh-i Ensârî.....	4
Abdurrahîm Talibof.....	1
Âdemiyyet	3
Âheng	13, 14, 20
Ahundzâde	1
Aleviyye Hânum	3
Alice	22
Alî-yi Deştî	10
Almanya	3
Amerika	7, 16, 21, 23
Arûs-i ferengî.....	26
Ârzû.....	26
Avrupa	1, 4, 6, 7, 12
Âyîne	9, 13, 14, 24

B

Bozorg-i Alevî.....	3, 11
Bûf-i Kûr.....	3, 13

C

Celâl-i Âl-i Ahmed	4, 5, 9, 11
Cemâlzâde	2, 10, 23
Ceng.....	26
Cihângîr-i Celîlî.....	12

Ç

Çerâğ-i Âher.....	4
Çeşmhâyeş	4

D

Dâmgusterân.....	2
Dâstân-i Mânî-yi Nakkâş	3
Delîrân-i Tengistânî.....	3

E

Ebû Muslimnâme	1
Emile Zola.....	20
Emîr Arslan-i Nâmdâr	1
Endîşe.....	13, 20, 26

F

Fârsî Şekker Est	2
Ferîdûn	105
Fransa.....	6
Futûhât-i Kûruş-i Kebîr	3

G

Gîv	105, 106
Gûderz.....	105, 106
Gûderziyân.....	105
Gülistân.....	4, 19

H

Hacı Ağa	25
Hacı Baba İsfahânî	1
Hacı-yi Moteceddîd.....	26
Hâfız.....	26
Hamzanâme	1
Hasan Ali Han.....	12, 14, 15, 16
Haydar Alî Kemâl.....	3

Hemingway.....	4
<i>Hezâr u Yek Şeb</i>	1
Hicâzî...6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26	
Hidâyet	3, 10, 11, 13, 14, 24
<i>Hikâyet-i Yûsuf Şâh</i>	1
<i>Hikmet-i Edyân</i>	26
Hindistan.....	7
Humâ	8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 20

I

İbrâhîm-i Gulistân	4
<i>İntikâmhâhân-i Mazdek</i>	2
İran...1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 105	
<i>Îrân-i İmrûz</i>	7

J

Jean Jacques Rousseau	9, 15
-----------------------------	-------

K

Kaçar.....	8, 17, 18
Kaçarlar	1, 6
Kâim Makâm-i Ferâhânî.....	1
Kâvûs	105
<i>Kemâlu'l-mulk</i>	26
Keyhusrev	105
<i>Kitâb-i Ahmed</i>	2
Kör Baykuş.....	13

L

Lida.....	22, 23
-----------	--------

M

Mahmûd Aga	24
<i>Mantku't-tayr</i>	15
Menûçehr	15, 16
<i>Mesâliku'l-Muhsinîn</i>	2
<i>Mezâlim-i Turkân Hatûn</i>	3
<i>Mîhen-i mâ</i>	26
Mîrzâ Abdurrahîm Tebrîzî.....	2
Mîrzâ Aga Hân Kirmânî	1
Mîrzâ Cafer Karacadâğî.....	1
Mîrzâ Fethi Aliyi Ahundzâde	1
Mîrzâ Habîb İsfahânî	1
Mirza Huseyn.....	18
Mîrzâ Huseyn Hân	11
Mîrzâ Muhammed Bâkır-i Husrevî.....	2
Mîrzâ Muhammed-i Hicâzî Mutî'uddevle.....	6
<i>Mudîr-i Medrese</i>	5
Muhammed Alî-yi Cemâlzâde.....	10
Muhammed-i Hicâzî . 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16	
Murtazâ Muşfik-i Kâşânî	3
Müşfik-i Kâzimî.....	12

N

Nâsır-i Nusrev	4
<i>Nefrîn-i Zemîn</i>	5
<i>Nesîm</i>	13, 26
<i>Nûn ve'l-kalem</i>	5

P

Pakistan.....	7
Paris	14

Pehlevi	8, 18
<i>Perîçeher</i>	9, 12, 13, 16, 17, 20
Pers	3
<i>Pervâne</i>	13, 20, 21
<i>Peyâm</i>	6, 8, 13, 14, 15, 16, 26

R

<i>Revânşinâsî yâ cebr yâ ihtiyâr</i>	26
Rızâ Şâh	3, 4
<i>Ru'yâ</i>	26
<i>Ruşd-i şahsiyyet</i>	26
<i>Rûz-i Evvel-i Kabr</i>	4
Rüstem	105

S

Sa'dî	4, 24
Sâdık-i Çûbek	4
Sâdık-i Hidâyet	3, 4
Saint Louis	6
San'atîzâde	2, 3
San'atîzâde Kirmânî	2
Sâsânîler	3
<i>Sâye-yi Rûşen</i>	3
<i>Seg-i Velgerd</i>	3
<i>Selâmet-i rûh</i>	26
<i>Seyahatnâme-yi İbrahim Beg</i>	2
Seyyid Muhammed-i Hicâzî	6
<i>Sûtâregân-i Ferîb Horde</i>	1
Sîmorğ	15
<i>Sirişk</i>	13, 20, 21, 23

Ş

<i>Şadkâmî</i>	26
<i>Şems u Tuğrâ</i>	2
Şeyh Muhammed Hüseyin	6
Şeyh Mûsâ Kebûder-i Âhengî, <i>Işk u</i> <i>Saltanat</i>	3

T

Tahran 1, 2, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 14, 15, 16, 17	
<i>Tehrân-i Mehûf</i>	3, 12
<i>Tengsîr</i>	4
<i>Therese Raquin</i>	20
Turan	105
<i>Tûtînâme</i>	1

V

Veğ Veğ-i Sâhâb	3
<i>Velnigârî</i>	3
Voltaire	15

W

Walter	9
William	4, 22
William Falkner	4

Y

<i>Yekî Bûd Yekî Nebûd</i>	2, 3
----------------------------------	------

Z

Zeynelabidin-i Merâğeî	1, 2
<i>Zîbâ</i>	8, 9, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 20

ÖZGEÇMİŞ

03/07/1979 tarihinde Adana'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Adana'da tamamladı. 1999 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatı Fars Dili ve edebiyatı Anabilim Dalını kazandı. 2003 yılında lisans programından mezun olduktan sonra yüksek lisans programına başladı.